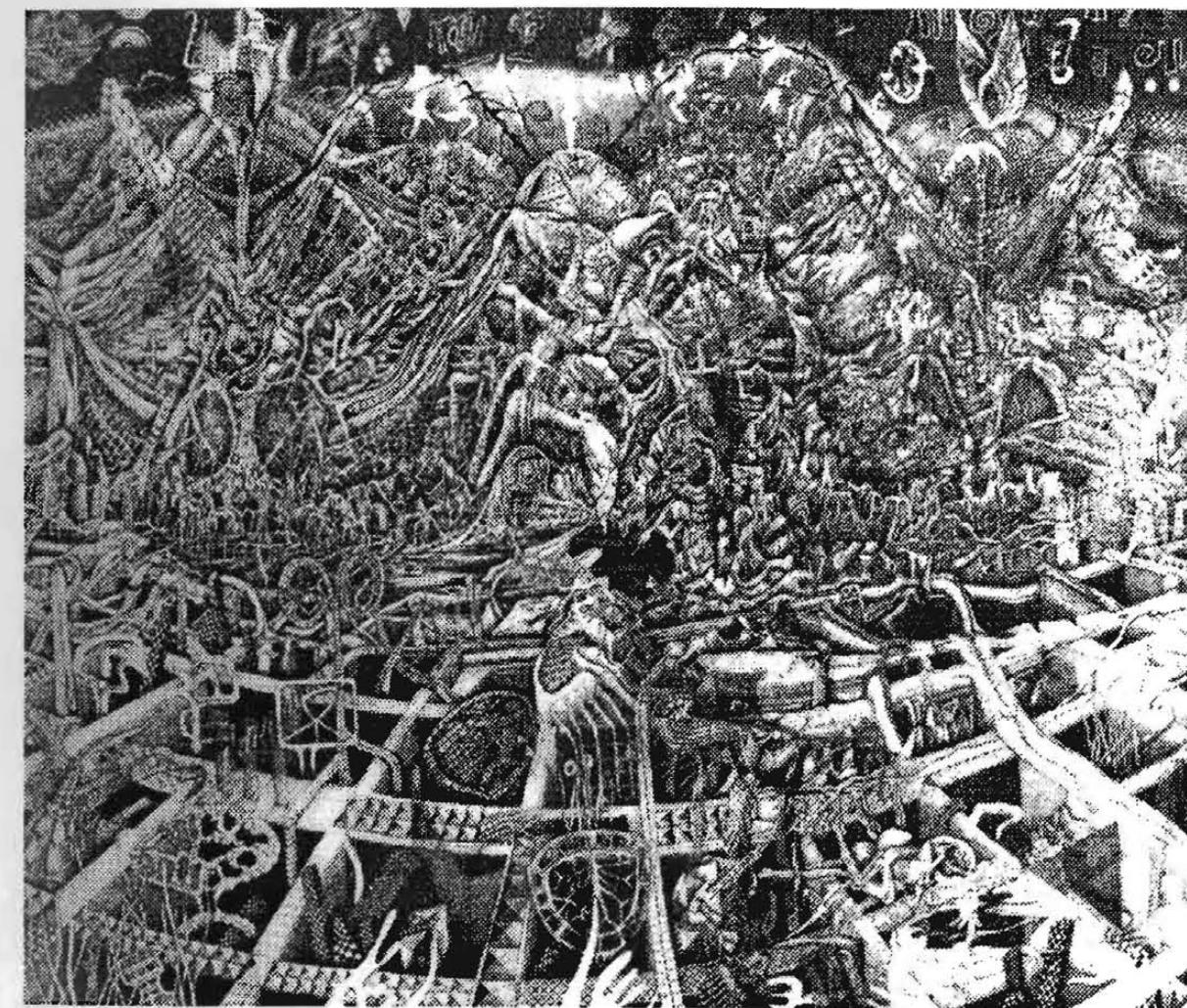

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul VI 1998

57

C R I Z A P O L I T I C Ă

Editorial Board:

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMAS

fundația
Societatea Civilă

President: DAN GRIGORE

Redacție:
Dan Pavel
(Redactor șef adjunct)

Valentin Stan
Radu Dobrescu
Eduard Helwig
Iulius Rostaș
Sergiu Tără

Grafcă:
Tomnița Florescu

Manager:
Alice Dumitache

Acest număr este finanțat de:
SOROS FOUNDATION
și
TOFAN GRUP
Bucharest

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

Tehnoredactare:
Ω Press '93
Manuela Gheorghiu

Tiparul executat la:
S. C. Multiprint S.A. - Iași

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți.
SFERA POLITICII ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se cîștigă influență.

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni. Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, str. Piața Amzei nr. 13, etaj 1, sector 1. Un abonament pe șase luni costă 37.000 lei, inclusiv taxele poștale.

Outside Romania: Yearly subscription in \$50 or its equivalent in your country's currency (12 issues). Please send checks only to: PO Box 22/212, Bucharest, Romania.

Include the following information: name, address, institution, phone number.

Cont FUNDATIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Lei: 25110246602642003
USD: 25110246602840000
BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației "Societatea Civilă" este:

Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1

oficiul poștal 22/212, București

Fundație tel.: 659 57 90; tel./fax.: 312 84 96

Tehnoredactare: tel.: 610.16.03

EMAIL sfera @ dnt. ro

Adresa noastră Internet: <http://www.sfos.ro/sfera>

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academici): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria M. Sadoveanu: București, Bd. Magheru 35
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Fundăția Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Bihar Naplo: Oradea
Librăria Omniscope: Craiova
Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smîrdan 5
S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Heltai 59

2. <i>Criza politică</i>	Cristian R. Pîrvulescu	Stabilitate încă majoritate?
7. <i></i>	Gabriel Ivan	Trei perspective
13. <i></i>	Sabina Fati	Rolul Partidului Democrat
17. <i></i>	Răzvan Dumitrescu	Angrenajul coaliției
21. <i>China – o nouă supraputere?</i>	Michael Johnston & Yufan Hao	Valul corupției
30. <i></i>	Vasile Ghețău	Politica demografică
34. <i></i>	Teodora Moșoiu	O posibilă amenințare?
37. <i>Arhiva Sfera Politicii</i>	Document	O scrisoare pentru regale Mihai
39. <i>Dezbateri</i>	Daniel Dăianu	Macroeconomia: ținte și conștineri
45. <i></i>	Sorin Ioniță	Tentațiile perfecționismului
51. <i>Politica internațională</i>	Mircea Răceanu	Anul 1997 în relațiile româno-americane – o cotitură radicală sau “Mult zgomot pentru nimic”?
54. <i></i>	Doru C. Frunzulică	Puterile vestice și integrarea europeană
59. <i>Cărți și autori</i>	Stelian Tănase	Albert Speer, <i>Memorii</i> ,
Actor în procesul Pătrășcanu, Prima versiune
a memoriorilor lui Belu Zilber,
<i>Jurnal Alice Voinescu</i>
62. <i></i>	Victor Neumann	Keith Hitchins, <i>România – 1866-1947</i>
64. <i>Semnale</i>		

Stabilitate fără majoritate?

CRISTIAN R. PÎRVULESCU

Cauzele crizei

Spațiu al conflictului de interes, dar și al agregașilor parțiale, statul desemnează o armătură instituțională ce regleză relațiile de putere. Competiției pentru cucerirea pozițiilor de putere sau pentru influențarea deținătorilor puterii i se atașează astfel un sistem de reguli și de instituții menite să o mențină în limitele jocului democratic. Din modul de desemnare a acestor instituții, a competențelor acestora, a regulilor constituționale și/sau politice ce le coordonează raporturile se constituie regimul politic. Regimul politic instaurat în România după 1989, în special osatura sa constituțională, nu reprezintă o formă inedită de regim. De altfel, transformările democratice din Europa de Est au stat sub semnul transferului instituțional dinspre Occident. Un asemenea transfer poate duce la accidente, dacă gresescă pe o cultură politică care nu valorizează parlamentarismul. Experiența republicii de la Weimar este din această perspectivă exemplară.¹ Funcționarea stabilă a acestor regimuri încînsă mai degradată de sistemul de partide și de practica pe care acestea o impun în raport cu instituțiile. De aceea, pentru ușurarea analizei, se cere făcătă distincția între regim și sistem politic. Din această perspectivă, regimul politic este rezultatul ansamblului regulilor constituționale, sistemul reprezentând exercițiul efectiv al puterilor provenite din practica instituțională dominantă.² Stabilitatea unei guvernări democratice este rezultatul unui cumul de factori, între care capacitatea guvernărilor de a-și menține legitimitatea pe parcursul exercitării mandatului, gradul de structurare a partidelor politice, tipul de scrutin – altfel spus, depinde de specificul sistemului politic.

Criza politică din România este urmare și a diferențelor de interpretare a prevederilor constituționale. Exercitând în fapt puterea, partidele politice imprimă instituțiilor propriile lor viziuni. Or, cînd aceste viziuni nu concordă, este pregătit terenul pentru apari-

ția crizelor. Declansarea crizelor depinde atât de factori strucțurali, cât și de factori conjuncturali. Înăuntrul un regim politic recent, baza lui constituindu-se în 1990-1991, regimul politic românesc se pretează la interpretări, cu atât mai mult cu cât alternanța la guvernare nu a impus o majoritate parlamentară clară. Analiza crizelor politice pornește de la identificarea condițiilor propice și a fermentului ce le facilitează manifestarea.³ Exprimând acutizarea conflictelor și incapacitatea guvernărilor de a le gestiona, crizele politice pun în evidență existența unor situații problematice a căror evoluție este accelerată de apariția unor evenimente ce le precipită.

Criza politică românească din iarna 1997-1998 reprezintă un asemenea moment. Avîndu-și originea în structurarea sistemului de partide românesc în perioada 1990-1992, ca și în specificul regimului politic așa cum se exprimă el în Constituția din 1991, criza a izbucnit pe fundalul conflictului dintre partenerii la guvernare. Ea a fost anunțată de o serie de situații de criză ce s-au succedat cu mare viteză la sfîrșitul anului 1997: amînarea remanierii, greva guvernamentală a UDMR, scandalul Severin și demisia ministrului de externe, semnarea unei declarații promonarhistice de către trei miniștri, declarația de la 30 decembrie a regelui Mihai și interviul din *Evenimentul Zilei* și, apoi, demisia lui Traian Băsescu. Nici în cursul anului relațiile dintre cei doi parteneri importanți la guvernare nu au fost perfecte, conflictele devenind publice în cazurile Valerian Stan și Gilda Lazar. Aceste evenimente, dar mai ales vîțea lor, au dus la acutizarea crizei. Sondajele de opinie arătau că pe parcursul anului 1997 USD a oscilat între 6% în martie și 8% în decembrie, pe când vreme CDR, deși scădea în popularitate de la 51% în martie la 42% în decembrie, domina coalitia. Este de presupus că această situație a fost un factor accelerator al crizei.

Constituirea în 1990 a sistemului de partide pe baza clivajului comunism/anticomunism, căruia i se suprapune, începînd cu 1991, clivajul reformism-anti-

reformism, rezultat al fracționării și apoi al scindării FSN, și-au pus amprenta nu numai asupra dezbateleri politice românești, ci și asupra organizării partidelor politice. Structurînd viața politică în raport cu valorile specifice, clivajele fondatoare ale sistemului de partide românești diferențiază partidele coaliției guvernamentale rezultate din alegerile din 1996. Dacă, în ianuarie 1990, PNȚCD se reactivează, legitimându-se prin anticomunism, PD se va revendica în 1992 de la reformism. Mai profundă decît afiliările formale la familiile politice occidentale (creștin-democrație sau socialist-democrație) fractura originară se va resimînă în 1997 în special la nivelul militanților. Colaborarea la nivel local între cele două partide a fost dificilă. Că nu doctrinele afirmate stau la baza crizei să mărturie colaborarea la guvernare a creștin-democraților și social-democraților în Italia, Elveția sau Belgia.

Interpretate ca situații ce comportă un pericol pentru stat sau pentru regim sau drept rezultat al apariției unor perturbări în derularea unui proces politic, crizele politice prezintă o tipologie. Într-o ordine care se raportează la consecințele lor, crizele pot fi clasificate în *crize de guvern*, *crize de regim* și *crize sociale*. Deși cea mai puțin gravă prin consecințele sale, criza de guvern poate evoluă. Gestionața deficitară a acestia poate antrena un amalgam între stat, regim politic, partide și tip de societate, care poate evoluă spre o criză socială ale cărei consecințe sunt imprevizibile. Declarația regelui Mihai, din 30 decembrie 1997, poate iprima crizei guvernamentale caracterul unei crize de regim, punînd în discuție instituțiile și raportul dintre acestea.

Crizele guvernamentale sunt generate fie de instabilitatea guvernamentală, fie de pierderea credibilității. Caracteristică regimurilor parlamentare, cazurile Republicii a IV-a franceze (1946-1958) și primei republici italiene (1946-1994) sunt elovente, instabilitatea guvernamentală rezultând din configurația sistemului de partide. Instabilitatea guvernelor poate fi compensată prin stabilitatea ministrilor, dar duce fie la transformarea "lotizării" organismelor publice între partide într-un dat permanent al sistemului, fie sunt însoțite de perioade de vacanță a funcțiilor, ce fac imposibilă aplicarea coerentă a unor programe de guvernare pe termen lung.⁴ Criza de credibilitate este urmare a scandalurilor ce corodează popularitatea guvernelor, dar și a aplicării unor politici nepopulare. În România se intersectează ambele tipuri de crize de guvern, instabilitatea urmată de "algoritmizare" și pier-

derea popularității guvernului, aceasta scăzînd de la 45% în martie la 36% în decembrie. Totuși, aceste date nu trebuie absolutizate; cel mai bun procent realizat de guvernul Văcăroiu în decembrie 1994 a fost de 40%, în rest oscilând în jur de 30%.

Rolul președintelui

Criza politică din România a vizat – nu în motivele sale, ci în subtext – raportul dintre președinte și majoritatea parlamentară. Implicit instituțiile politice și raporturile dintre acestea, criza de guvern capătă și accente de criză de regim. În surdină, ele nu pot fi totuși neglijate. În acest context, problema tipului de regim devine importantă. În decembrie, de ziua Constituției, unele partide – de exemplu PNL – se pronunțau pentru un regim parlamentar. Implicit sau explicit, rolul și locul președintelui republicii a fost pus în discuție. Regimul politic românesc a fost clasificat diferit. Pornind de la tipologia clasică, el a fost definit fie ca regim parlamentar, avînd în vedere responsabilitatea guvernului față de Parlament (art 108, al. 1), fie ca regim prezidențial, prin înlocuirea raportului de irevocabilitate dintre executiv și legislativ cu alegerea directă a președintelui (art. 81, al.1) și, mai ales, plecînd de la aceasta, prin invocarea puterilor sporite acordate președintelui. Specificitatea situației românești ține de originea recentă a regimului politic și de amprenta alternanței la guvernare. Cei cinci ani scurși între decembrie 1991 și noiembrie 1996 nu au consolidat o tradiție constituțională. Dacă juridic s-au întrunit condiții pentru un regim parlamentar, politic rolul președintelui a fost mai important. Ambiguitățile textului constituțional au fost amplificate, după 1996, de existența unui tip de coaliție neomogenă. O a treia clasificare poate pune în evidență elemente comune celor două (responsabilitatea în fața parlamentului și alegerea directă a președintelui), raportîndu-le însă și la specificul politic. Câtă vreme la președinție vor candida lideri ai partidelor, șefia guvernului fiind rezervată unor personalități secundare sau va constitui doar o puncte de lansare către funcția prezidențială, influența președintelui în cadrul sistemului politic românesc va depinde de capacitatea partidelor sau a alianțelor care îl-au sprijinit în a realiza majorități prezidențiale.

Constituită din partide cu origini diferite și cu referințe diferite, majoritatea parlamentară de după noiembrie 1996 nu este una omogenă. Dacă președin-

tele Iliescu a avut o majoritate preșidențială ce a constituit baza parlamentară a guvernului Văcăroiu, majoritate ce exista dincolo de apartenențele partizane ale parlamentarilor și deasupra acordurilor de colaborare parlamentară și guvernamentală, președintele Constantinescu nu mai beneficiază de un asemenea sprijin. Această situație a dus la un tip de coabitare între partidele CDR și USD. Pe parcursul anului 1997 ceea ce ar putea fi definit drept domenii rezervate președintelui a fost, în diferite moduri, contestat. Mai ales rolul său în determinarea politicii externe a fost pus în discuție. Între Cotroceni și Alecu Alexandru, ca de altfel între Palatul Victoria și Alecu Alexandru, au existat tensiuni cu expresii mai mult sau mai puțin publice. Constituția, prin prevederile art. 87 al. 1, permite identificarea domeniilor rezervate ca fiind cele ce dau dreptul președintelui de a participa la ședințele de guvern: politica externă, apărarea țării și asigurarea ordinii publice. În materie de coordonare a politicii externe, Constituția oferă puteri reduse președintelui (art. 91), pe care le împarte de altfel cu Guvernul. Experiența președinției precedente, dar și datele personale ale actualului președinte, altoite pe mandatul popular exprimat de alegerea sa directă, fac însă din șeful statului coordonatorul politicăi externe. Contestația acestei poziții se dezvăluie în perioadele de coabitare; or, condițiile unei reale coabitări presupun existența unui guvern opus, ca orientare politică, președintelui.

Având restrânsă marja de manevră în timp de criză, spre deosebire de președinții unor republici parlamentare precum Italia sau Cehia, care pot dizolva Parlamentul, președintele României este pus în situația de a asista la jocul politic al partidelor. În acest sens, declarația președintelui Emil Constantinescu din 17 ianuarie 1998 a urmat să schimbe centrul de greutate al crizei guvernamentale, mutând dezbaterea de la nivelul partidelor în interiorul Parlamentului. Acuzând lipsa de eficiență a activității parlamentare, criticând incoerența reformei guvernamentale, șeful statului a încercat să impună, folosind drept pîrghii datele sale personale și aşteptările populației, un nou rol parlamentului, a cărui activitate a fost în 1997 dirijată de un organism ce scapă oricărui control democratic, Consiliul de Coordonare al Coaliției. Înlocuirea acestuia, în urma protocolului dintre PD și PN|CD, cu Consiliul Politic al Coaliției și cu Consiliul de coordonare parlamentară a coaliției perpetuează această practică, potențînd rolul conducerii partidelor în guvernare.

Președintele a amintit partidele politice românești ca sunt intermediari între cetățeni și autoritățile publice și că, de drept, parlamentarii își exercită mandatul în calitate individuală și sunt responsabili pentru actele guvernării. Practica ordonanțelor de urgență nu a fost rezultatul dictatului guvernamental – de fapt, partidele controlau guvernul prin liderii lor cu rang de miniștri –, ci al tentației de a scăpa de responsabilitățile și costurile unei reforme nepopulare. Deși a acuzat logica de partid care, după unele analize, a generat criza guvernamentală, președintele nu a folosit procedura mesajului către parlament, a cărui impact simbolic ar fi fost mai mare. Constituțional având dreptul să vegheze la buna funcționare a autorităților publice (art. 80, al. 2), dar și să medieze între puterile statului precum și între stat și societate, președintele a preferat soluția parlamentară de rezolvare a crizei. Convocarea sesiunii parlamentare extraordinare și indicarea procedurii asumării răspunderii guvernamentale pentru proiecte de lege privind reforma au fost formule menite să ducă la o temperare a crizei. Intervenind cu oarecare întîrziere în rezolvarea conflictului dintre partide, președintele s-a pliat pe rolul redus pe care i-l rezerva Constituția. Într-un asemenea context, procedura de mediere putea fi interpretată astfel încât să permită convocarea partidelor pentru consultări. Fără însă a avea și prerogativa dizolvării parlamentului, sau cel puțin a unei camere, ca mijloc de presiune asupra partidelor, președintele nu avea o posibilitate concretă și eficientă de intervenție.

Dacă în raport cu guvernul, președintele, prin intermediul Consiliului Suprem de Apărare a Țării, beneficiază de modalități instituționale de influențarea a politicăi acestuia, dublate de posibilitatea de consultare a Cabinetului în probleme urgente sau de importanță deosebită, în raport cu Parlamentul și cu partidele puterile sale sunt limitate.

Influența partidelor

În democrații de tip european, model de la care și democrația românească se revendică, activitatea parlamentară și guvernamentală se află sub controlul partidelor politice. Actori politici de primă importanță, partidele determină principalele reguli ale jocului politic. Spre deosebire de Statele Unite – unde congresmenii, datorită caracterului preponderent electoral și a gradului scăzut de structurare a partidelor, au o libertate mare de alegere –, în Europa, partidele po-

litice, indiferent de modul de selecție al parlamentarilor, sunt principalele furnizoare de resurse pentru politicieni, cerînd în schimb o disciplină strictă. Dacă gradul de disciplină diferă de la țară la țară și de la partid la partid, acesta totuși este o constantă a vieții politice. Tipul parlamentarului responsabil doar în fața națiunii nu se mai regăsește astăzi în viața politică. O carieră politică, de orice nivel, nu mai poate exista fără sprijinul partidelor. Înțelegându-și rolul în cadrul sistemului politic, partidele, exprimînd, în cel mai bun caz, interesele electoratului pe care îl reprezintă, își exercează, mai ales într-un sistem multipartid polariзat în raport cu guvernarea și rezultat dintr-un scrutin proporțional, influența asupra comunității. Nefiind contrabalanșată de nici o altă instituție politică, puterea partidelor poate strivii societatea. Criza sistemului politic italian, ca și dezbaterea instituțională ce i-a urmat, poate sta mărturie. O contraponere la această situație a fost găsită în întărirea executivelor, în primul rînd a poziției șefului statului în raport cu partidele. Alegerea directă, existența unui drept real de dizolvare a parlamentului și posibilitatea de a cenzura parlamentul prin recursul la referendum sunt mijloacele unei președinții influente.

Procedură prin care majoritățile nedisciplinate sunt aduse la ascultare de către guvern, asumarea răspunderii guvernamentale nu poate oferi o soluție de lungă durată. Problemele economice și sociale nu pot fi separate de componentele lor politice. Preeminența politicului nu înseamnă limitarea dezbatării doar la nivelul oamenilor politici. Aceștia trebuie să pună problemele, să propună soluții, să pregătească strategii, dar rolul societății nu poate fi occultat. Participînd doar o dată la patru ani la alegeri, cetățenii sunt excluși de la luarea deciziilor politice, iar politica devine un spațiu închis. Reușita reformei în România depinde de stabilitatea guvernării. Iar o guvernare stabilă impune o reformă instituțională prin care cetățeanului să îndeа un rol de control al deciziei politice (prin modificarea calendarului electoral astfel încât alegerile – locale, parlamentare sau prezidențiale – să se desfășoare în ani diferenți), un nou sistem electoral (prin care cel puțin una din camere să fie aleasă prin scrutin majoritar sau mixt cu dominantă majoritară, astfel încât curentele de opinie majoritară să fie reprezentate mai bine în parlament) și puteri reale președintelui (prin care acesta să-și poată exercita funcția de arbitru al vieții politice).

Conflictul din societate își găsește o expresie și o soluție politică. Dacă nu guvernații hotărăsc în majoritatea problemelor și, în România, ca urmare a calendarului electoral, ei au fost, practic, patru ani (1992-1996) excluși de la guvernare, fie ea locală sau centrală, au totuși puterea de a stabili esențialul: cine formează guvernul. Ca formă de guvernare, democrația poate fi înțeleasă cel mai bine dacă e considerată ca un complex de instituții esențiale pentru funcționarea ei și nici una dintre ele nu poate fi izolată sau considerată o caracteristică distincțivă.⁵ Soluția democratică a crizei politice din România constă în reajustarea instituțională. Apariția unei majorități puternice și clasicarea rolului președintelui sunt elemente-cheie ale acestei ajustări. Sugestii pentru formule de rezolvare pot fi găsite fie în politica românească interbelică, fie în modul de reașezare a unor sisteme politice occidentale. Rolul modelelor nu trebuie absolutizat, dar ele deschid căi de soluționare a situației.

Între 1918 și 1926, după introducerea votului universal și a reprezentării proporționale, au funcționat 8 guverne, în medie un guvern pe an. Sub dubla influență a votului universal și a sistemului electoral, partidele parlamentare s-au înmulțit. Coaliziile de guvernare au devenit necesare, dar perioada s-a remarcat prin instabilitate. Pentru a oferi stabilitate și coerentă guvernelor, în 1926 a fost schimbat sistemul electoral. Prima electorală oferită partidului care depășea 40% din voturi permitea existența unei majorități parlamentare puternice. Această situație a obligat partidele la o organizare mai eficientă. Aceasta este contextul în care, prin unirea Partidului Național cu Partidul Tărănesc, apare PNȚ pe scena politică românească. În fața permanentizării instabilității guvernamentale, politicienii interbelici au optat pentru coerentă; au modificat sistemul electoral și au întărit organizația partidelor. Acesta ar putea fi modelul românesc de referință.

Coaliziile de guvernare, care sunt regula în Europa Occidentală, sunt expresia multipartismului. Acest sistem de partide este potențial de reprezentarea proporțională. Obligate să colaboreze în coaliziile de guvernare, partidele se adaptează. Neputând cîștiga singure alegerile, ele urmăresc ocuparea unui loc cît mai bun în confruntarea electorală și, în orice caz, realizarea proporției necesare participării la guvernare. Se creează astfel un electorat stabil și clientelar. Este cazul Italiei, care ilustrează un al doilea model ce ar

putea oferi sugestii pentru depășirea instabilității guvernamentale. Din 1946 până în 1994, Italia a cunoscut 43 de guverne. Sistemul reprezentării proporționale a obligat la o guvernare pentapartită, în care democrația creștină avea rolul determinant. Structurarea vieții politice italiene în contextul Războiului Rece a avut drept consecință permanentizarea la guvernare, pentru 48 de ani, a coaliției dintre creștin-democrați, socialisti, social-democrați, liberali și republicani. Scandalurile de corupție de la începutul anilor '90 au dus la dispariția acestui sistem de partide. Schimbarea la care clasa politică italiană a recurs a fost una a definirii instituțiilor. În primul rând, ca urmare a unui referendum de inițiativă populară, în 1992 a fost schimbat sistemul electoral. Noul sistem electoral este o combinație între sistemul majoritar uninominal într-un tur și reprezentarea proporțională. Discuția despre reforma instituțiilor continuă și în prezent în Italia, unde, de exemplu, se pune problema întăririi puterilor președintelui, astfel încât acesta să poată constitui un element de echilibru și o contraponere la partitocrație.

Situată italiana mai este exemplară și din perspectiva guvernării minoritare. Actualul guvern italian este unul minoritar. Coaliția *Măsliniului*, care reunește creștin-democrații din Partidul Popular și social-democrații (foștii comuniști) din Partidul Stângii Democrație, nu are majoritatea parlamentară. Guvernarea depinde de sprijinul parlamentar al comuniștilor ortodoxi din Partidul Reînființării Comuniste. Puternic influențată de clivajul stânga-dreaptă, viața politică italiană îl obligă pe comuniști la susținerea guvernului. Revendicându-se de la același sistem de valori de stânga, nici cei de la guvern, nici comuniștii italieni nu au alternativă. Cu toate acestea, fragilitatea guvernării s-a văzut în momentul discutării bugetului la sfîrșitul lui 1997. Iar Italia nu se află în fața unor reforme radicale și nepopulare.

*

Alegerea directă a președintelui prin scrutin majoritar uninominal în două tururi are drept consecință bipolarizarea vieții politice românești. Dar această bipolarizare nu se traduce și prin apariția majorității prezidențiale sau guvernamentale. Cu 56% din aprecierile pozitive în ultimele sondaje publice de opinie, în comparație cu 36% Guvernul și 27% Parlamentul, Președinția este îndreptată să aspire la un rol mai important. Scrutinul majoritar prin care este de-

semnat președintele implică o responsabilitate crescută. Transformarea președinției într-o instituție decorative nu pare a fi justificată. Poate mai clară decât distincția între regim parlamentar și regim prezidențial, disjuncția între regimuri majoritare și regimuri nonmajoritare permite deosebirea între regimurile în care cetățenii decid cine guvernează și cele în care alegătorii desemnează pe cei ce aleg în locul lor cine să guverneze. În primul caz responsabilitatea politică este exercitată clar, pe când în al doilea are loc o confiscare parlamentară și partidistă a puterii. Criza guvernamentală dezvăluie disfuncțiile regimului și sistemului politic românesc. Începutul rezolvării acestora ar putea fi modificarea sistemului electoral. Însă, doar schimbarea sistemului electoral nu este suficientă; o dovedesc și cazul românesc interbelic și cazul italian. Schimbarea sistemului electoral în 1926 nu a putut împiedica deriva autoritară de după 1937. Nici în Italia schimbarea sistemului electoral nu a rezolvat încă situația, cu toate că după 1994 guvernarea a devenit mai stabilă. Pentru România, modificarea sistemului electoral este doar una din schimbările ce pot duce la stabilitate politică. Nici schimbările instituționale și redefinirea raporturilor dintre președinte, guvern și parlament nu vor avea rezultat dacă partidele politice nu vor fi reorganizate. Rezolvarea situației constă în disponibilitatea partidelor de a transforma sistemul politic românesc.

NOTE:

1. Jean-Louis Quermonie, *Les Régimes politiques occidentaux*, Paris, Seuil, 1986, p. 39.
2. Olivier Duhamel, *Les démocraties*, Paris, Seuil, 1996, p. 276.
3. Mattei Dogan, Dominique Pelassy, *Cum să comparăm națiunile*, București, Alternative, 1993, p. 111.
4. Norberto Bobbio, "La crise permanente", *Pouvoir*, nr. 18, 1981, p. 17.
5. John H. Hall, *Temeiul moral al democrației*, București, Paideia, p. 44.

CRISTIAN R. PIRVULESCU – graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Currently, he is Lecturer at the National School of Political Studies and Administration, Department of Political Science.

Trei perspective

GABRIEL IVAN

Cele trei perspective propuse în continuare oferă trei interpretări asupra motivelor care au dus la izbucnirea și amplificarea crizei din sînul coaliției majoritare și tot atâtca scenarii previzibile de evoluție a actualei situații. Prima perspectivă așeză întreaga poveste sub semnul unor tare constitutive ale practicii politice de la noi. Avem de-a face în acest caz cu reeditarea manifestărilor politicianice care au marcat începuturile modernizării și au facilitat apoi derapajul totalitar de la sfîrșitul anilor 1930. Eruția mahalaiei în politică poate fi una din bolile copilăriei de care suferă orice sistem democratic sau o latură a specificului nostru național. A doua variantă conduce spre un scenariu nu foarte optimist în ce privește viitorul tranziției politice. Menținerea ordinii democratice va deveni problematică dacă organismul politic românesc va fi supus pe termen lung unor amenințări externe sau interne de mari dimensiuni. Micimea oamenilor, exacerbarea interesului personal în detrimentul folosului public și tentația de tip paranoid de a ieși cu orice preț în față oferă însă doar o imagine parțială asupra evenimentelor.

O altă perspectivă, mai puțin inflamată, așeză lucrurile în contextul competiției (nu întotdeauna corecte) dintre platforme, interese și grupări politice. Lupta politică acerbă pentru putere nu ieșe din standardul de normalitate al democrațiilor cele mai avansate. Din punctul de vedere al *politicii normale*, fragilitatea majorităților parlamentare, negocierea și renegotierea continuă a pozițiilor de putere ale diferitelor partide sau aripi din interiorul acestora și numeroasele schimbări de guvern pot deranja, dar nu trebuie să sperie. Utilizarea mecanismelor constituționale de rezolvare a crizelor (medierea prezidențială, moțiunea de neîncredere, renanirea guvernamentală, confruntarea politică deschisă) de către toți competitorii nu constituie un semn de întrebare în privința stabilității regimului democratic, ci, din contrar, probează funcționarea acestui regim. Dacă acceptăm această perspectivă, putem anticipa înscrierea vieții noastre politice în tiparele modelului consacrat în Italia postbelică. Este probabil scenariul cel mai optimist. El depinde însă de dezvoltarea mecanismelor pieței și de reforma administrației, care ar trebui să scoată econo-

mical și gospodărirea treburilor publice de sub tutela politicului. În această situație, instabilitatea formulelor guvernamentale în perioadele dintre alegeri și zarva tocmaiilor pentru portofolii nu ar afecta performanța economică și administrativă a țării.

În sfîrșit, a treia interpretare plasează problemele care au dus la ruptura dintre PD și CDR într-o perspectivă care depășește politica nominală pentru a repune în discuție mize de tip constituțional. Asemenea conflicte, de cele mai multe ori violente, care se poartă pentru stabilirea regulilor jocului în interiorul căruia urmează să se derulze competiția normală între programe sau partide rivale sunt specifice fazelor incipiente ale tranziției spre democrație. Repunerea în discuție de către domnul Roman a necesitării restituiri proprietăților confiscate de comuniști sau demonizația convingerilor monarhistice ale unei părți a CDR constituie o opțiune pentru redeschiderea disputelor politice de tip constituțional care păreau depășite prin schimbarea de regim din toamna anului 1996. Prin reluarea temei moșierilor și prin înversunarea împotriva cazei regale românești, care a fost totuși alungată din țară de colaboratorii ocupanțului sovietic, acest partid legitimează fostul regim socialist și își afiră o anumită continuitate în raport cu acesta. Accentuarea unei asemenea tendințe involutive (la care poate contribui redespărțarea intransigenței anticomuniste în sînul unei părți a CDR) ar reprezenta scenariul cel mai grav în care s-ar putea înscrie în viitor ostilitățile dintre PD și PNCD. Din fericire și cel mai puțin probabil, din cauza marginalității grupurilor radicale în interiorul celor două formațiuni.

Perspectivele pe care le vom analiza în continuare nu sunt neapărat complementare, dar nici una dintre ele nu poate circumscrie de una singură interesele, obiectivele și strategiile principalilor actori ai crizei. Deși alternative, nici unul din scenariile asociate acestor trei feluri de a vedea lucrurile nu se va putea derula independent de celealte. Situația politică a României la începutul anului 1998 este desigur prea încurcată pentru a permite analize sau programe suficiente de certe. Probabil că din aceeași cauză nici un observator relativ neutru nu ar putea da verdicte și stabili responsabilități.

Coaliție sau mahala?

Potrivit celei mai răspîndite dintre interpretările produse în ultimele două luni, cauzele crizei din cadrul coaliției guvernamentale își deprecăriile politicii românești. Actuala situație ar fi rezultatul orgoliilor nemăsurate ale acestei adunături gălăgioase care formează clasa noastră politică, a incapacității principaliilor ei actori de a negocia cu seriozitate o soluție conformă interesului național, suficienței și aroganței celor mai mulți dintre combatanți. Lipsa de măsură, inconsecvența traiectoriilor, discursului sau afilierilor diferenților atacanți și microbul disoluției constituie o parte însemnată a specificului nostru politic național, pe care am reușit să o recuperăm destul de rapid după reinstalarea regimului politic democratic la începutul anilor 1990. Tot scandalul izbucnit între democrați și țărăniști se înscrie în paradigma mahalalei, care marchează atâtva din manifestările vieții publice de la noi.

Evoluțiile ulterioare intervenției lui Emîl Constantinescu de la jumătatea lunii ianuarie par să confirmie această perspectivă (care, în paranteză fie spus, a marcat și relațiile din cadrul fostului FSN sau ultimii ani de guvernare ai patrulaterului PDSR, PUNR, PRM, PSM). În loc să transfere criza politică din presă în Parlament, așa cum le recomanda președintele Constantinescu, actualii guvernări au mutat conflictul în sînul propriilor formațiuni. La mijlocul lunii februarie se derulau deja lupte intestine în cadrul PD, al PNȚCD, al PNL și al Convenției Democractice. Condamnarea de către PDSR a implicării PD în grevele din sectorul sanitar a scos la iveală serioase divergențe la nivelul USD. Analistii români și străini și apoi, în calebra sa intervenție, președintele Internaționalei Creștin Democrați, făceau observația destul de corectă că "scandalul din jurul domnului Ciorbea" reprezentă de fapt un debușeu al unor certuri intestine. Este vorba probabil de tentativa lui Adrian Severin de a pune în discuție supremația lui Petre Roman și de atacurile împotriva guvernului dirijate timp de mai multe luni de la vîrful PNȚCD de către Radu Vasile.

Acest război al tuturor împotriva tuturor este o constantă definitorie a vieții politice de la noi. El se datoră neputinței *staff-ului* partidelor românești de a produce și promova mediatic evenimente politice reale: programe, inițiative legislative, dezbateri doctrinare etc. Orice om politic există ca atare în măsura în care este prezent în presă. Politicianul român și-a înșușit suficient de bine această regulă de management a propriei cariere. El nu a deținut, din păcate, și alte

mijloace de a atrage reflectoarele mass media și atenția opiniei publice în afară atacurilor extrem de personalizate la adresa concurenței și sciziunilor politice. *Elita noastră* politică reușește de cîțiva ani să țină *poporul* în priză în perioadele dintre alegeri prin intrigă, complot și gălăgie. Mobilizarea electoratului și a activiștilor nu se produce în jurul liniilor de forță ale guvernării de tip democratic sau al unor platforme politice, ci în jurul pozițiilor de tip polemic. În aceste condiții, viața politică românească are o ciclicitate aparte. Ea se mișcă oarecum regulat între discurs electoral, tacă și ceartă. Un asemenea război mediatic continuu pe teme minore și evident neproductive în planul dezvoltării democratice, care deschide cele mai neașteptate linii de conflict în sînul fiecărei tabere și leagă cele mai bizare alianțe peste granițele acestora, nu poate suplini absența politicilor, incișionă, deficiențele acumulate în administrarea reformei și deficitul de reprezentativitate.

Actuala criză politică a explodat din cauza convingerii agresive a domnului Băsescu că un membru al unui cabinet, într-o democrație normală, poate exprima acuze extrem de grave împotriva prenierului fără ca în prealabil să-și fi prezentat demisia din cabinet și a părerii domnului Severin că șeful diplomației unei țări europene este îndreptățit să-i acuze public de trădare, fără a prezenta nici un fel de probe, pe rivalii săi politici și pe conducătorii unor gazete care nu îi sunt favorabile. Ea a fost alimentată apoi de obrăznicia colegilor de partid ai foștilor miniștri. Dacă lucrurile se vor derula în continuare conform acestui pattern al comportamentului politic descris nu doar în opera lui Caragiale, dar și în *Tiganiada* lui Budai-Deleanu, am putea anticipa reeditarea în următorii ani a bălcuiului care s-a derulat în cadrul fostului patrulater guvernamental.

Conform acestui scenariu, PD va continua să lanseze cele mai acerbe critici împotriva guvernării, fără să inițieze vreo moțiune de cenzură sau să provoace căderea cabinetului Ciorbea prin votarea moțiunilor promovate de opozitie. Plasarea PD într-o asemenea campanie electorală prelungită, cu doi ani înainte de alegeri, va tempera politicile de reformă ale guvernului CDR, care va încerca să contrabalanseze demagogia democraților prin îndulcirea restructurării economice. Partidul domnului Roman a declanșat deja atacul propagandistic împotriva guvernării – pe care, prin Protocolul din 9 februarie, se angaja să o sprijine – prin susținerea grevelor din sectorul sanitar. În mă-

sura în care lucrurile vor decurge în același fel, vom asista la blocarea reformei cu doi ani înainte de alegerile generale. Ceea ce ar plasa România într-o situație mai critică decât cea produsă de guvernul Văcăroiu, care a oprit total, în 1995, motoarele reformei pentru a nu da îapă la moară foștilor săi parteneri de guvernare (care se lansaseră și ei într-o amplă operațiune propagandistică în vederea obținerii suportului popular pentru alegerile din 1996).

Activiștii PD din teritoriu, care, în virtutea protocolului încheiat cu CDR, își păstrează pozițiile de conducere, vor încerca să utilizeze aceste resurse de putere locală pentru a pregăti alegerile din anul 2000. În aceste condiții, vom asista probabil la încercarea CDR de a acapara toate pozițiile din prefecturi și din birourile descentralizate ale ministerelor în toamna anului 1999, cînd se vor declansa pregătirile pentru aceste alegeri. Ea va determina un nou puseu de numulțumire în rîndurile PD. Partidul lui Petre Roman va fi nevoie să reia împotriva CDR acuzele aduse de PRM, PSM și PUNR celebrii campanii de pedeserizare a anilor 1994, 1995.

Mahala nu este însă doar agresivă, ci și iertătoare. Pupatul din Piața Independenței și cheful reconciliator cu lăutari și steaguri din finalul piesei reprezentă *happy end*-urile cele mai tipice vodevilului politic din bovițean. Primul scenariu al evoluției crizei din coaliția de guvernămînt nu exclude revenirea unor miniștri democrați (poate chiar a domnului Băsescu, care recunoștea recent că a "cam sărit peste cal") într-un nou guvern Ciorbea.

Asta e politică

Fumurile de mărire, orgoliile meschine și lipsa caracterului au, desigur, un impact major într-o viață politică extrem de personalizată cum este cea de la noi. Vedetismul și iubirea de sine ale unor personaje de prim rang ale scenei noastre politice au dus la escaladarea conflictului. Paranoia își are rolul ei în istoria unui stat, chiar și în perioadele de regim democratic. Dincolo însă de chichiile etaleate cu atită exuberanță în mass media drept cauze naționale ale poporului român, există clivaje ideologice, probleme de legitimare în ochii propriului electorat, jocuri de putere nelipsite în orice practică politică normală care explică starea de beligeranță instalată între PD și PNȚCD.

Conform acestei perspective ceva mai tehnice, criza de guvern izbucnită la începutul acestui an are o

serie de motive poate fi condamnabile, dar de înțeles. Orice politică normală presupune concurență între partide pentru adjudecarea unei felii cît mai mari din autoritatea statului în vederea promovării propriilor programe politice și a intereselor propriilor partizani. Nu avem de-a face cu o confruntare de orgoli, ci cu una de interes de partid. Luptă pentru putere între aliați poate apărea în orice democrație avansată între formațiunea care și-a adjudecat majoritatea simplă în alegeri și a două forță a guvernării, de care depinde totuși formarea unei majorități în parlament. O asemenea situație (lipsită de notele de balcanism de la noi) a cunoscut Germania atunci cînd creștin-democrații sau social-democrații aveau nevoie de voturile Partidului Liberal Democrat și Franța în perioadele de colaborare dintre socialisti și comuniști.

În cazul României, pactul dintre cei doi parteneri a fost tulburat de senzația PD că partidul de guvernămînt se comportă ca și cum această majoritate ar fi mult mai substanțială și de sentimentul țărănișilor că partidul lui Petre Roman își supralicitează și scorul obținut în ultimele alegeri și un pretins monopol al expertizei în domeniul reformei. În plus, acest conflict este în mod firesc întreținut de aripa singă a PD, care este mai apropiată din punct de vedere ideologic de partidul lui Ion Iliescu decât de recenții săi aliați țărăniști. Radicalii din CDR, pentru care democrații sunt "tot un fel de comuniști", consideră și ei indezirabilă orice colaborare. Nu întîmplător gruparea cea mai osîtilă PD este formată din intelectuali care, după ce au ținut baricada Pieței Universității, au fost privați datorită participării democraților la guvernare de o serie de sinecuri politice (posturi guvernamentale sau călătorii în străinătate) pe care le revendicau drept răsplătită a meritelor din perioada opozitiei. Precaritatea posibilităților de bunăstare într-o societate săracă duce la focalizarea preocupărilor unei părți însemnate a populației instruite asupra carierelor guvernamentale, ceea ce determină intensificarea concurenței în domeniul politic și radicalizarea acestuia.

Principalul obiectiv strategic al țărănișilor de după 1989 a fost recuperarea poziției hegemonice pe care o aveau în viața politică românească înaintea mandatului fals electoral din noiembrie 1946. Preocuparea lor prioritară din ultimul an a fost consolidarea capului de pod ocupat prin alegerile din 1996, care le-au asigurat (după o jumătate de secol de retragere forțată) revenirea în forță în cadrul clasei conducătoare românești. Retrocedarea proprietăților confiscate de comu-

nii nu este un scop în sine. Ea va asigura acestui partid o bază socială suficient de bogată, de fidelă și de numeroasă pentru a întări supremația economică a fostei nomenclaturi și a îmbogațiilor de după Revoluția din Decembrie, reprezentanți în plan politic de partidele de stânga și de PD. Dacă este vorba de o revanșă istorică reală a urmărilor lui Cornelius Coposu, ea nu este legată nici de procesul comuniștilor, nici de reinstalarea printr-o lovitură de stat a regimului monarchic, ci de recăștigarea unui loc dominant pe eșierul politic. Atingerea acestui obiectiv este nu doar o reparație meritată, ci și rațiunea de a fi o oricărui partid serios în cadrul oricarei democrații. Reacția nervoasă a PD se datorează mai puțin divergențelor din jurul chestiunii monarhice, cîl mai mult acestei teutative a PNȚCD de a-și impune supremația politică în România viitorului deceniu. Ea nu a fost provocată de faimoasa cină regală de la Palatul Elisabeta, unde Petre Roman a fost pus în postura de a patrona transferul prerogativelor de moștenitor al coroanei de către Prințesa Margareta, cîl de acapararea conducerii unor mari companii economice de stat de către țăraniști. Democrații au intuit corect că deținerea majorității în diferite consiliile de administrație poate aduce PNȚCD-ului majoritatea absolută în viitoarele alegeri. Abordând aceste conflicte de putere din punctul de vedere al *politicii normale*, PD a încercat amorsarea unei proceduri *normale* de soluționare a crizei: renegocierea ponderii relative a partenerilor în cadrul guvernării. Simularea negocierilor de către liderii țăraniști poate fi pusă pe seama inflexibilității acestora, dar poate fi considerată și o tactică de negociere destul de inteligentă (care, cel puțin pînă în acest moment, s-a dovedit cîștiagătoare).

PNȚCD nu avea de ce să cedeze și, în același timp, nu putea lăua în considerație varianta anticipatorilor. Liderii săi sănătății de lucru ca să nu se bazeze pe evoluțiile aparent favorabile din sondaje, deși le scot în față ori de câte ori vor să-și arate mușchii în fața PD. În acest moment, țăraniștii sunt mulțumiți să mențină *status quo*-ul stabilit după retragerea ministrilor PD. Dacă vor deține cel puțin doi ani monopolul puterii și vor redistribui nestînjeniți în propriul avantaj privilegiile guvernării, partidul lui Diaconescu și aliații săi din CDR își vor forma o rezervă de cadre suficient de puternică pentru a acoperi deficitul de tehnocrați proveniți din elitele alternative cu care s-a confruntat România după 1990. Principala preocupare a PNȚCD ar trebui să fie reinventarea Convenției Democrațe,

formulă electorală care va fi în continuare capabilă să adune mai multe voturi decît însumarea voturilor partidelor componente.

Războiul din cadrul coaliției guvernamentale a devenit, după semnarea Protocolului din 9 februarie, unul de poziții. Beligeranții sunt mai preocupați de reașezarea sistemelor de alianțe, de restabilirea linilor de comunicații cu zonele din spatele frontului și de redisciplinarea propriilor armate decît de atacul la băioană împotriva tranșelor inamice și, nu în ultimul rînd, cu renegocierea poziției de putere a persoanelor și a diferitelor grupuri de interes în interiorul partidelor și/sau coalițiilor din care acestea fac parte. PD a fost obligat să înghețe ostilitățile sale cu PNȚCD la începutul lunii februarie deoarece nu avea altă alternativă la ieșirea din guvern decît provocarea alegerilor anticipate. O alternativă falimentară, pentru că orice partid care își asumă această responsabilitate, într-o țară încă alergică față de exercitarea dreptului la vot și obsedată de menținerea stabilității, riscă să piardă foarte multe procente din suportul său electoral. Situație de neacceptat pentru democrați care, potrivit sondajelor din acea vreme, suferiseră deja o scurgere masivă de popularitate.

Eșecul tentativei democraților de a demara un proces de negociere a deschis, din punctul de vedere al acestora, un nou scenariu de acțiune. Recentele declarații belicoase formulate de liderii PD cu ocazia unor ședințe ținute prin județe sunt menite să mențină tonusul trupei sau să tranșeze în favoarea propriilor clienți chestiuni puntuale (cum ar fi retrocedarea pădurilor sau restructurarea unor regii autonome). Între timp, conducerea partidului va încerca să limiteze pierderile în teritoriu prin păstrarea prefecturilor și a unor sectoare economice-cheie, să-și reorganizeze statul major (stabilind responsabilități și, poate, împărtășitori), să alimenteze sursele potențiale de dezbinare din cadrul taberei adverse și, mai ales, să fructifice din punct de vedere propagandistic inevitabilele gafe ale guvernului Ciorbea și băilele politice ale PNȚCD.

Desfășurarea de alegeri anticipate în acest an rămîne indezirabilă pentru PD. Ele nu i-ar aduce un plus de locuri în Parlament și, mai grav, în cazul unei victorii a PDSR și PRM, l-ar transforma din nou în vîoara a două a opoziției. Varianta răsturnării actualei formule de guvernare prin alianță cu PDSR, PUNR și PRM pare și ea exclusă pentru conducerea de la centru, chiar dacă activiștii din teritoriu încurajează o astemenea soluție. Cartea cîștiagătoare a democraților ră-

mîne subminarea suportului Palatului Cotroceni și a unei părți din CDR pentru premierul Ciorbea. Semnarea Protocolului încheiat sub auspiciile președintelui Constantinescu constituie o încercare a PD de a intra în grăile acestuia. Atât prin prerogativele sale constituționale, cît și prin influența pe care o exercită asupra staff-ului de conducere a PNȚCD, Emil Constantinescu poate înțoarce rezultatul final al confruntării în favoarea democraților. Redeschiderea fracturii între aria guvernamentală a PNL, condusă de Valeriu Stoica, și cea condusă de Viorel Cataramă (care, nu întîmplător, și-a întîțit atacurile împotriva politicii economice a cabinetului Ciorbea) poate fi un element important în cadrul strategiei PD de reașezare a raporturilor de forță din cadrul majorității. La fel de utilă din această perspectivă poate fi specularea frustrărilor PNL față de un așa-zis monopol al puterii exercitat de PNȚCD la nivelul Convenției și al întregii guvernații. Spre deosebire de PNL, UDMR și PAR nu au ascemenea probleme de orgoliu deoarece ele nu sunt interesate de concurența pentru hegemonie în cadrul CDR. PD nu poate aștepta aproape nimic din partea celor două partide. Obiectivele lor extrem de pragmatic, legate de satisfacerea unor revendicări specifice sau de obținerea unor posturi guvernamentale, vor fi mai ușor de realizat după părăsirea guvernului de către PD.

Pe termen mediu, clivajul deja existent între naționalismul ponderat al unei părți din PNȚCD și naționalismul separatist al majorității liderilor UDMR poate duce, totuși, la răsturnarea formulei politice actuale. Ruptura dintre UDMR și PNȚCD ar deschide posibilitatea unui aranjament guvernamental inedit (în care guvernul Ciorbea va fi susținut și de parlamentari din PUNR și PDSR și Alianța pentru România) sau ar impune satisfacerea revendicărilor maximale ale PD (privind nu doar condecorarea premierului, dar și acordarea unei ponderi foarte importante în guvern).

Trecutul acum

Conform celei de-a treia perspective, alianța dintre PD și PNȚCD este un animal care nu poate să existe. Ea a acoperit aproape doi ani (dacă socotim și perioadele de colaborare intermitentă în cadrul fostei opozitii) o falie de proporții. Această falie ce desparte elitele regimului comunist de elita alternativă care s-a coagulat după revoluție în jurul nucleului reprezentat de rămășițele partidelor istorice a marcat în mod decisiv tectonica politică a tranzitiei românești. Această

linie conflictuală, care a manifestat extrem de violent în timpul mineriadelor, a întîrziat plasarea României în rîndul democrațiilor stable ale Europei. Ea părea depășită prin rotația pașnică la guvernare produsă în 1996 și mai ales prin încheierea coaliției dintre o parte a fostului FSN și victimele represiunilor de tip comunista de pe parcursul anului 1990.

Acest clivaj istoric se va redeschide și se va accentua în măsura în care liderii PD vor continua să se considere, alături de actuala opoziție, legatarii politici ai guvernului Petru Groza și ai guvernelor comuniste care l-au urmat. Teza echivalenței între democrația românească interbelică și regimul marxist de după 1947, care formează miezul tare al doctrinei democraților, confirmă o asemenea interpretare. Declarațiile iritate ale liderilor partidului care asimilau intervenția conducătorului democrației creștine europene unui amestec nepermis “în treburile noastre interne” similar dictatului impuls României de către Vișinschi au la bază aceleași presupozitii ideologice mai apropiate de concepția despre istoria recentă a României a PSM sau PRM decît de cea a unor partide democratice. Dincolo de recentele lor altercații, forțele politice care îl sprijineau pînă în 1991 pe președintele Ion Iliescu par să rămână unite printr-un acord subteran. Ele împărtășesc împreună aceleași grile de interpretare și coduri de comunicare livrate de propaganda socialistă din perioada de liberalizare a anilor 1960 și 1970;

- represiunea comunistă a fost exagerată, dar a avut o anumită justificare;
- proprietățile acumulate înainte de 1947 au fost rezultatul exploatației sau furtului și, ca atare, retrocedarea lor ar trebui descurajată;
- principiul utilității publice sau cel al așa-zisei echitații sociale trebuie să primeze în față principiului proprietății;
- orice reacție de protest a societății civile împotriva procesului masiv de reciclare a fostilor nomenclaturi și securiști în baroni ai economiei de piață prezintă o dovadă de *fundamentalism*, deoarece aparatul de represiune comunist ar fi fost conpus în majoritate de mari patrioți, tipi de treabă și excelenți profesioniști;
- cea mai mare parte a aberațiilor orînduirii socialiste se justifică prin progresele realizate pe *drumul modernizării*, conform acestei evaluări, care ignoră creșterea exponențială a decalajelor de civilizație dintre România și Apusul Europei pe parcursul pe-

rioadei comuniste, "regimul burghezo-moșieresc" ar fi menținut țara într-o situație de inapoiere; ca și cum procesele de industrializare, urbanizare și retehnologizare produse după al doilea război mondial au fost un apanaj al dictaturilor bolșevice.

Dacă aceste clișee ale gîndirii totalitare constituie niște credințe intime ale liderilor PD și nu doar niște formulări polemice la care apelează în confruntările lor televizate cu reprezentanții CDR, putem asista, pe termen mediu, la refacerea blocurilor politice rivale de la începutul anilor '90. Respingerea Protocolului de susținere a guvernului minoritar de către organele de conducere ale PD și implicarea acestui partid alături de CNSRL. Frâția (un sindicat extrem de apropiat de PDSR) în recentele mișcări greviste pot anunța o asemenea restructurare periculoasă a spațiului nostru politic. Ea depinde de forța de care dispun în interiorul fostului FSN nostalgicii epocii Iliescu. Dar și de echilibrul dreptei. În măsura în care o parte a acesteia va continua să-i considere pe democrați moștenitorii tortionarilor comuniști și nu va face efortul de a uita (după exprimarea scuzelor de rigoare) impietățile săvîrșite de tovarășii lui Roman pînă în 1991, PD va fi împins spre stînga spectrului politic. Care sunt sănsele refacerii unității comuniștilor, socialiștilor și naționaliștilor într-o mare alianță de opozitie față de actuala guvernare? Probabil extrem de mici, deoarece apropierea democraților de PDSR ar presupune acceptarea relațiilor privilegiate pe care acest partid le întreține cu PRM sau PSM.

Un asemenea scenariu ar repune în discuție pactul politic fundamental care a calificat România pentru integrarea în structurile euroatlantice. Deși relativ compatibile în chestiuni care privesc căile viitoare de dezvoltare, cele două tabere rămîn despărțite prin interpretări distincte ale trecutului recent și prin modalitățile lor de legitimare în raport cu acesta. Războiul dintre PNCD și PD poate fi expresia acestei fracturi care, probabil, nu va reuși să se sudeze pînă la sfîrșitul perioadei de tranziție. Dacă în România tranziția va avea un sfîrșit. □

GABRIEL IVAN – graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He works as Senior Researcher at Institute for Educational Sciences in Bucharest.

Scrieți pentru cei din închisoare

Oricare cititor al revistei *Sfera Politicii* ar trebui să cunoască numele figurii conduceătoare a opozitionei democratice chineze. Este vorba despre disidentul Wei Jingsheng, care – după ispășirea pedepsei de cincisprezece ani de lipsire de libertate – este acum din nou în închisoare, în urma unei noi condamnări, de această dată la paisprezece ani.

Scrieți-i pe adresa:

WEI JINGSHENG

Jidong No. 2 Prison
Nampu kaifaquiu
Tangshan, Hebei Province 063305
People's Republic of China

Cereți eliberarea lui Wei Jingsheng și a altor deținuți politici de la domnul Jiang Zemin, președintele R.P. China, secretar general al P.C.C., la adresa:

President JIANG ZEMIN

Zhongnanhai, Beijing 1007001
People's Republic of China

Îi rugăm pe cititorii noștri să scrie la adresele de mai sus, în limba engleză sau chineză, scurt și într-un număr cît mai mare, în speranța că mai multe voci vor putea susține și vor da speranță mișcării democratice chineze.

Vă mulțumim,

Redacția

Rolul Partidului Democrat

SABINA FATI

Conflictele semnalează aproape în totdeauna o disfuncționalitate a sistemelor de reglare prin care este asigurat consensul asupra normelor care conduc o anumită acțiune și asupra valorilor care o orientează. Coaliția de guvernămînt alcătuită din formațiuni politice astăzi de ceterogene cum sunt CDR, UDMR și USD putea evita disensiunile grave doar prin respectarea strictă a unui acord de funcționare care să aibă capacitatea de a neutraliza așa-numita "politica de presiune". Interesele urgente ale fiecărei părți în ce privește achitarea promisiunilor din campania electorală, la care s-au adăugat diverse interese de grup și presiuni sociale, au determinat o instabilitate relativă a arcului de guvernămînt. Conflictul deschis declarat de Partidul Democrat a scos la iveală nu numai clivajul pricinuit de interesele divergente și de lipsa de consens a partidelor din coaliție, ci și o nouă strategie politică a PD, diferită și opusă sensului de mers a celorlalte formațiuni aflate la putere. Un cunoscut sociolog preocupat de teoria conflictelor, Mancur Olson, susține că un individ rațional refuză să se alăture unui conflict, preferind calea "avantajului gratuit" (*free rider*) datorită căreia beneficiază de rezultatul colectiv al conflictului fără a se angaja în el; Olson demonstrează însă că acțiunea conflictuală este alimentată doar de actorii "care speră într-o redistribuire de bunuri specifice, ai căror beneficiari ar fi chiar ei, și anume funcții în ierarhia puterii sau avantaje financiare".¹ Acestea ar fi și mobilurile Partidului Democrat care, printr-o retorică periculoasă, se delimitizează de guvernul din care a făcut parte un an de zile și încearcă să cștige adeziunea printr-un discurs dublu. După Pareto, există patru moduri discursive de prezentare sau de argumentare pentru a convinge prin persuasiune: i) imperativul categoric sau simpla enunțare a chestiunii pentru care se cere adeziunea. Pareto consideră că în totdeauna consumătorul rezultă din prestigiul, din autoritatea celui care vorbește, dar și din circumstanțele date; ii) argumentul autoritatii: cel care enunță face apel la o instanță exterioară și superioară; iii) referirea la un principiu abstract care se institue ca judecător (de exemplu Rațiu-

nea sau Adevărul); iv) propaganda și publicitatea ca forțe persuasive ale "probelor verbale", care folosindu-se de cuvinte imprecise, de formule goale, repetitive neobosit, sfîrșesc prin a căpăta alura discursului logic-experimental.²

Criza în care a intrat coaliția de guvernămînt la începutul anului 1998 este de fapt o continuare oarecum circască a acțiunilor desfășurate de Partidul Democrat pe tot parcursul anului precedent. PD îi criticase la început în mod voalat și elegant pe reprezentanții PNCD în executiv, pentru ca aceste critici să devină în cele din urmă directe și din ce în ce mai virulente și directe, pe măsură ce democrații simțeau că pierd din terenul cștigat și din încrederea electoratu-lui. Presiunile pe care ei le-au făcut în ultima vreme aveau ca scop nu numai recuperarea autorității în executiv, dar și convingerea opiniei publice că demersurile lor sunt înțemeiate. Recursul la propagandă devine în acest caz metoda cea mai la îndemînă și folosirea ei de către PD poate fi demonstrată folosind schema lui Pareto (descrișă mai sus): i) liderul partidului, Petre Roman, a enunțat simplist, dar categoric, de ce Partidul Democrat dorește o altă formulă de guvernare, cu un alt prim-ministru: "ca urmare a nerespectării Programului de guvernare și a incapacității de a asigura o conducere corectă a acțiunii guvernamentale, populația României a fost nevoită să plătească în 1997 un preț prea mare, fără a avea perspectiva îmbunătățirii condițiilor de trai în viitorul apropiat. Dimpotrivă, cetățenilor țării li se cer în continuare sacrificii inutile".³ Astfel de formulări sunt menite să atragă acordul opiniei publice asupra acțiunilor PD într-o perioadă în care nivelul de trai este în scădere, iar inflația și somajul în creștere; ii) apelul la instanțe exterioare și superioare pentru susținerea argumentelor PD a fost un permanent *lait motiv* al liderilor democrați. Pozițiile lor radicale erau, astfel, motivate de "interesul național" și admiterea României în NATO și UE. Încă din primăvara anului 1997, democrații își motivau criticele aduse țăraniștilor prin considerente de acest fel: "Urgența prezentului este înainte de toate relansarea

șanselor României de a prinde trenul NATO și al Uniunii Europene în rînd cu țările ce au realizat reforma, constant și bine în anii '92-96, pe cînd țara noastră era blocată sau împotmolită. Sentimentul că există riscul de a pierde acest tren este atât de puternic, încât orice întîrziere, orice blocaj înseamnă pentru noi, Partidul Democrat, un grav pericol care amenință destinul național"; iii) pretextul generic al PD este reforma, formulat ca un fel de Crez al democraților, în termeni abstracti și în numele "viitorului". Apelul la viitor apare în discursurile liderilor PD în contrast cu principiile țărăniștilor, în așa fel încît comparația să fie favorabilă celor dintîi: "Partidul Democrat este o formăiune modernă, orientată spre viitor, nu spre trecut, echilibrată și nu exaltată, care nu are nostalgie, ci proiecte".⁵ În mod similar apar apelurile la "respectul față de adevară", "respectul față de competențe și profesionalism", "respectul față de principiile și valorile democrației", "respectul față de compatrioți" – toate argumentate în același fel: "nu suntem încremeniți în proiect, inflexibili, intoleranți, lipsiți de reacții rapide. Dimpotrivă, suntem deschiși nouului, capabili să ne asumăm erorile, să le corectăm, să schimbăm din mers tactică, soluțiile dacă interesele generale o cer; dacă viața o cere".⁶ Acțiunile partidului neconforme cu politica de coaliție sunt motivate de "interesele generale", așa cum sunt ele înțelese de PD; iv) incapacitatea țărăniștilor de a face reforma apare constant în toate luările de poziție ale liderilor democrați, însă după hotărîrea Consiliului Național al PD de a retrage sprijinul politic primului-ministru și formularea explicită a democraților în sensul că ei nu vor mai susține un guvern condus de Victor Ciorbea, Partidul Democrat a declanșat o adevarată campanie de presă pe această temă. Mass media a preluat această decizie ca pe un imperativ, iar stabilitatea internă a țării în schimbul sacrificării premierului, marota PD-ului a devenit marola presei, deși liderii democrați nu au spus niciodată concret ce-i reproșează lui Ciorbea. Propaganda și publicitatea ca forțe persuasive ale "probelor verbale", folosesc cuvinte imprecise, formule goale care, repetate neobosit, sfîrșesc prin a căptăta alura discursului logic-experimental. Acuzațiile aduse de PD primului-ministru sunt evazive, neconcrete, vagi, pierdute în sintagme populiste: "ceea ce noi nu putem accepta, domnule prim-ministru, sunt nerealizările numeroase și grave în drumul reformei în 1997. Bilanțul a fost dezechilibtrat, iar acțiunile – ineficiente și ezitante în raport cu propriul nostru program de guvernare și cu propriile noastre angajamente interne și internaționale" sau "Domnule

prim-ministru, dorim să vă precizăm săptul că proba supremă a incapacității dumneavoastră de a fi un bun prim-ministru o dați chiar prin crăpătarea de această funcție, în condițiile în care știți foarte bine că acest lucru creează premisile unui guvern minoritar și riscă existența unei coaliții".⁷ Repetarea în forme variate a afirmațiilor de acest fel a reușit să convingă formatorii de opinie că singura soluție de guvernare în această legislatură este debarcarea primului-ministru și că viovați pentru tergiversarea crizei sunt țărănișii.

Tactică jocului de sumă nulă

Partidul Democrat a manevrat în așa fel criza încît conflictul să fie nul de sumă nulă, adică ceea ce e pierdut de unul dintre actori să fie cîștigat de celălalt, dar a intrat – lără să vrea – în ceea ce se numește "dilema prizonierului", fără să poată găsi soluția optimă pentru a ieși din ea. Principiul dilemei este simplu: doi prizonieri sunt interogați succesiv de către un judecător de instrucție, fără să poată comunica între ei. Sunt acuzați de o crimă gravă, iar judecătorul încearcă să obțină mărturisiri clare pentru a-i inculpa, fiindcă nu are probe irefutabile. Le propune atunci prizonierilor următorul demers: dacă amîndoi mărturisesc, vor fi și unul și celălalt condamnați la pedepse grele, ce vor putea fi totuși reduse datorită mărturisirii; dacă unul singur mărturiscește, acesta va fi imediat eliberat și va primi o recompensă, în timp ce al doilea prizonier va primi pedeapsa maximă; în sfîrșit, dacă nici unul nu mărturisește, nu vor putea fi inculpați și vor fi amîndoi puși în libertate. Prizonierii au în față numeroase strategii de maximizare a propriului lor interes: evident, cea mai rațională soluție pentru fiecare prizonier ar fi trădarea partenerului, pentru că în felul acesta ar evita pedeapsa maximă. Cu toate acestea, dacă ar fi cooperat prin mărturisire sau, dimpotrivă, ar fi păstrat tăcerea, ar fi primit o pedeapsă ușoară sau ar fi fost chiar eliberați. Acești actori aleg deci o strategie care le este, de fapt, mai puțin favorabilă. După acest model, conflictul dintre democrați și țărăniști s-ar fi putut aplana prin negocieri, caz în care ambele tabere ar fi pierdut pe moment în imagine, dar ar fi avut de cîștigat coalitia. Dacă însă una dintre părți ar fi cedat sără condiții, cealaltă ar fi cules toți lauri victoriei. În sfîrșit, cum nici țărănișii, nici democrații nu au cedat, și unii și ceilalți sunt perdanți, deși fiecare în parte se felicită pentru tacticile adoptate. Dar în conflictul PD-PNCD, strategia de rezolvare este impusă prin disuasione de Partidul Democrat care, cu hotărîrea Consi-

liului Național, încearcă să șantajeze celelalte partide din coaliție, eludînd principiul negocierilor sau acceptând această modalitate democratică pentru a da aparență de flexibilitate, însă dictînd o ecuație în termeni dialectici: rămînerea PD la guvernare cu condiția schimbării premierului sau sacrificarea coaliției. Punerea în opera a problemei în acest fel fusese determinată de dorința democraților de a obține mai multă autoritate în guvern, necesară atât pentru a masca unele nereguli din vremea guvernării Roman, care au și început să iasă la iveală, cîn și pentru a recîștișa din popularitatea pierdută. Întotdeauna perspectiva maximizării puterii trebuie să interpreteze procesul opțiunii collective ca pe un joc de sumă zero. Puterea unei părți de a controla activitatea sau comportamentul celeilalte părți nu poate fi sporită simultan pentru ambele. Ceea ce o parte cîștigă, cealaltă trebuie să piardă, întrucât cîștiguri simultane prin schimb nu sunt posibile în acest cadru conceptual.

Politica de presiune

Pe parcursul anului 1997, popularitatea Partidului Democrat a scăzut mai cu seamă din cauza presiunilor pe care PD le-a făcut, începînd cu împărtîirea portofoliilor, iar apoi cu diversele scandaluri în care a fost implicat: lista cu demnitari care în timpul guvernării Roman au fost implicați în distribuirea ilegală a caselor, scandalul declanșat de purtătorul de cuvînt al Ministerului de Externe, intervenția lui Petre Roman în greva revoluționarilor atunci când guvernul hotărîse limitarea beneficiilor acestora, declaratiile lui Adrian Severin referitoare la existența unor agenți străini înfiltrati în conducerile unor partide și ale unor gazete de mare tiraj, declaratiile care nu au putut fi probate. Interesul public nu depășește interesele particulare ale partidului; pentru Partidul Democrat, interesul public pare a fi rezultanta presiunilor exercitate de liderii săi și reflectarea intereselor pe care le au aceștia. Madison a sugerat încă acum 200 de ani, în *The Federalist*, No. 10, că politicienii sunt predispuși să promoveze o politică a maximizării utilității, iar soluțiile sale de limitare a puterii majorității s-au bazat pe recunoașterea acestei motivații. Există însă și alte școli de gîndire politică, de pildă cea a lui E.R. Bentley, care consideră că scopul politic este acela de soluționare a intereselor de grup. S-ar putea pune întrebarea dacă, în cazul aflat în discuție, guvernarea există pentru a controla efectele facționalismului, așa cum credea Madison, sau este pur și simplu reflectarea a ceea ce

faționile vor și sănăabile să obțină? Acest facționalism crescînd, care este numit astăzi "politică de presiune", ar putea transforma însă guvernarea democratică în anarhie. Partidul Democrat a încercat prea des să condiționeze sprijinul său de promovarea unor interese partizane, fie ele politice sau economice. De altfel, imaginea de partid clientelar, creată în perioada guvernului Roman, cînd candidații preferați de acesta au preluat controlul administrației centrale, și mai ales locale, rămîne valabilă și astăzi, din cauza disuasiunii practicate de liderii PD. Vladimir Pasti, cunosător al vieții interne din FSN, înainte și după ruperca acestuia, notează că între cei care aveau control în administrativ și partid exista un fel de contract nescris, care consta, pentru una dintre părți, în sprijinirea activiștilor și simpatizanților FSN în ocuparea funcțiilor de conducere în administrație, iar, de partea cealaltă, de a utiliza influența și autoritatea conferită de funcție pentru a sprijini partidul în organizare și în alegeri. Chiar și un asemenea contract, constată Pasti, "deși larg utilizat în viață politică de pretutindeni, era destul de dubios, dar mai important era faptul că granița dintre necesitățile partidului și cele ale liderilor locali era destul de vagă. În consecință, rezultatul principal a constat într-un soi de troc în care dintr-o parte se acordau funcții, iar din cealaltă privilegii și facilități".⁸ Prea puține lucruri par să se fi schimbat într-o timp în mentalitatea democraților, inclinați să-și rezolve problemele de partid cu orice preț, iar divergențele și rivalitățile din interior, greu de camuflat, alimentează și mai mult criza guvernamentală.

Reconcilierea imposibilă

Protocolul semnat la începutul lunii februarie de partide din coaliție în vederea unei bune funcționări a arcului guvernamental după retragerea ministrilor și secretarilor de stat democrați din executiv nu pune însă capăt crizei politice, care are cauze mai profunde în sistemul politic românesc, clientelar, autocratic, îmbătrînit-prematur, greu de reinnoit.

Coabitarea guvernamentală între formațiuni cu proiecte diferite areă absență de alternativă reală în interiorul sistemului politic, iar insatisfația cetățenilor se alimentează cu spectacolul unei excesive complicități; care lasă să se vadă că reprezentanții sunt mai preoccupați de a se înțelege între ei decât de programul comun și interesul public. Reforma radicală clamată, dar nesușinută de Partidul Democrat (cînd cabinetul Ciorbea a decis, de pildă, lichidarea unor întreprinderi

nerentabile în august 1997, parlamentarii democrați i-au instigat pe muncitorii din Prahova care urmău să fie concediați la manifestări-maraton ce au dus inclusiv la blocarea unor şosele și căi ferate) este doar pretextul unui conflict între interesele greu de conciliat ale PD și PNȚCD. Legile de retrocedare a proprietăților susținute de țăraniști sunt respuse *a priori* de către democrați, deși aceste legi sunt cerute de Uniunea Europeană. Partidul Democrat ar dori o reformă care să aibă creștere economică, dar care să nu producă șomeri și în nici un caz să nu aibă în centrul ei principiul proprietății. PD întreține o criză care semnalează partenerilor externi ai României că există aici un serios potențial de instabilitate. La nici o lună după remanirea cabinetului, un partid din coaliție cere schimbarea primului-ministru fără argumente punctuale și încearcă să impună partenerilor de guvernare o decizie internă a partidului, eludând o regulă de bază a funcționarii oricărei coaliții, aceea că decizile care pun în discuție o chestiune a coaliției poate fi luată doar de comun acord cu membrii acesteia și nu poate fi impusă de forul intern al unui partid. Săntajul PD, "legitimat" de Consiliul său Național, prin care cere înlocuirea guvernului, creează un precedent periculos pentru o coaliție care trebuie să gestioneze o tranziție întârziată și care are ca prioritate fundamentală admiterea României în NATO și UE. □

NOTE:

1. Mancur Olson, *The logic of collective action*, Cambridge, Harvard University Press, 1978.
2. Vilfredo Pareto, "Traité de sociologie générale", în *Oeuvres complètes*, Genève, Droz, 1964-1989.
3. Petre Roman în conferință de presă televizată, din 14 ianuarie 1998.
4. Petre Roman, discurs ținut la Consiliul de lucru a Partidului Democrat de la Pitești, 31 mai 1997.
5. Petre Roman, discurs ținut la Convenția Națională a Partidului Democrat, Iași, 29 august 1997.
6. *Ibid* (4)
7. Scrisoarea de demisie a ministrilor PD, adresată premierului Victor Ciorbea, *Evenimentul Zilei*, 3 februarie 1998.
8. Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, București, Editura Nemira, 1995.

SABINA FATI – studied Journalism and Political Science at the University of Bucharest. She works as correspondent for Radio Free Europe.

CLAUDE KARNOOEH
Dușmanii noștri cei iubiți –
mici cronică din Europa Răsăriteană
și de prin alte părți

traducere de Magdalena Boiangiu
Iași, Editura Polirom, 1997
pag. 250, preț neprecizat

Cunoscut publicului român prin carte sa *Romanii – tipologie și mentalitate*, Claude Karnoueh reunește în volumul de față cronicile publicate în săptămînalul *Dilema* în ultimii doi ani.

Călătorind extrem de mult, paginile sale conțin reflecții și observații "de teren", scopul principal fiind găsirea unor termeni de comparație cît mai exacti între Occident, țările Lumii a Treia și România.

Pentru acest lucru, autorul alege cotidianul ca spațiu de întîlnire al mentalităților, iar – adoptînd tehnică jurnalului de călătorie –, Karnoueh consemnează aspectele marginale ale existenței celor cu care intră în contact, combinîndu-le cu descrierea pitorească a unor locuri – subiecte în general ignorante de presa internațională.

Opiniile culese și incluse în carte de față oferă cititorului o lectură captivantă și deconcertantă, cu care ne-a obișnuit de altfel și săptămînalul *Dilema*.

Angrenajul coaliției

RĂZVAN DUMITRESCU

Premise, concluzii

De cele mai multe ori, presa scrisă – dar nu numai ea – a acreditat ideea că "problema" Traian Băsescu a declanșat criza din coaliția de guvernămînt. O analiză atentă ne depărtăză însă foarte mult de această concluzie.

Un serios semnal de alarmă, care presfigură tensiunile ce aveau să zguduie partidele aflate la guvernare, l-a reprezentat remanirea cabinetului Ciorbea. Trecînd în revistă modul în care s-a desfășurat procesul – de la negocieri și pînă la validarea noilor miniștri – vom constata că acesta reproduce la scară redusă același tip de cauze care stau la baza crizei din coaliție.

"Total sau nimic"

Nu trebuie uitat faptul că, pe ultima sută de metri a discuțiilor privind remanirea executivului s-a produs ceea ce am putea numi "criza celor douăzeci de minute". Pe data de 26 noiembrie, dialogul dintre liderii principalelor partide din coaliție s-a fracturat chiar la Palatul Cotroceni, unde se purtau negocierile. Discuțiile s-au reluat cu mare dificultate, gazdele depunînd eforturi considerabile în a convinge părțile să nu părăsească masa tratativelor.

După remanirea de guvern, din 2 decembrie, era cît se poate de clar că două partide sunt profund nemulțumite: PD și PNL. Din motive lesne de înțeles, era firesc ca în ecuația relațiilor din coaliție nemulțumirile democraților să producă și cele mai semnificative urmări. Modul în care s-a negociat atunci este, din anumite puncte de vedere, identic cu modul în care s-au derulat discuțiile ce vizau dezamorsarea crizei. Iese în evidență aici tipul de intransigență care caracterizează comportamentul PNȚCD în asemenea situații și pe care l-am putea numi generic "total sau nimic". O serie de soluții care păreau a fi conturate și de comun acord acceptate devințeau brusc de neacceptat pentru principalul partid de guvernămînt. Un exemplu de comportament derulant îl reprezintă discuțiile pe marginea ministerelor economice cu rol-cheie în procesul de reformă. La un moment dat, se contura vari-

anta Traian Băsescu la Reformă și Privatizare. Propunerea ca PD să preia Consiliul pentru Reformă a venit chiar din partea PNȚCD. Petre Roman spune "da" fără nici o ezitare, iar țăranișii, deruți de ușurința cu care a acceptat liderul democrat, cer timp de gîndire.

Stilul "total sau nimic", generator de blocaj, se manifestă și în negocierile cu liberalii. PNL solicită aproape ultimativ Ministerul Finanțelor. În caz contrar, se evocă posibilitatea de "a-l lăsa pe Victor Ciorbea să facă ce vrea". Ceea ce, în termeni concreți, ar fi putut însemna retragerea din executiv. PNȚCD oferă o nouă variantă: Finanțele în schimbul a două ministere, Industriilor și Comerțului, respectiv Comunicațiile. Varianta era de neacceptat pentru PNL, fapt cunoscut de altfel de toți negociatorii. Așadar, o nouă soluție de blocaj. Exemplele pot continua. În atare situație, nu este de mirare că discuțiile privind remanirea au fost nepermis de lungi și s-au întins pe o durată de sase săptămîni. Acest tip de intransigență, fără nici o legătură cu ceea ce ar trebui să însemne o negociere tocmai prin faptul că nu se stabilește un minim și un maxim – interval în care o soluție să poată fi acceptată – fracturează dialogul și conduce inevitabil la criză.

Cum a ajuns Ciorbea element de criză

Discuțiile nepermis de lungi pe marginea remanirii s-au reflectat pe măsură în mediatizarea acestui eveniment. O ascenție dilatătare atrage în mod inevitabil costuri în planul imaginii partidelor din coaliție. Era împede că, fie și numai din cauza unui reflex, formațiunile politice vor "juca" și cartea propriei imagini. și era la fel de clar că nu pot "juca" pe acest teren decât într-un singur mod: punînd pe seama partenerului de negociere blocajele și eșecurile.

Efectele nu s-au lăsat așteptate. Nici o înțelegere privind abînarea de la orice fel de declarații în perioade delicate ale procesului de negociere nu a putut fi pe deplin respectată. Odată ajunsă în acest punct, putem spune, fără teamă de a greși, că ne aflăm exact în planul care a condus la escaladarea crizei din coaliție.

Discuțiile demarate cu scopul de a atenua conflictul au fost afectate exact de nerespectarea unor angajamente de acest tip. Au existat două momente importante care au generat deznodământul deja cunoscut.

Să ne referim la demisia lui Traian Băsescu. Victor Ciorbea acceptă pe loc. În aceeași zi, în biroul președintelui PNȚCD, Ion Diaconescu, are loc o discuție la care participă Petre Roman, premierul și ministrul Transporturilor. Cel din urmă refuză să retragă afirmațiile din interviul buclucaș. Rezolvarea problemei se amînă, dar se stabilește de comun acord că părțile să se abțină de la orice fel de declarații. *Victor Ciorbea anunță însă pe toate posturile de televiziune că demisia lui Traian Băsescu a fost acceptată!*

Înțelegerea privind abținerea de la orice fel de declarații este încălcată din nou după ce PD înaintează partenerilor din coaliție un document prin care își exprimă anumite puncte de vedere în legătură cu procesul de reformă și propune menținerea lui Traian Băsescu în executiv. Imediat, premierul se întâlnește cu liderii formațiunilor politice din coaliție. Apoi, convoiează presa și anunță că democrații s-au retras pentru a nominaliza noul ministru al Transporturilor. Nici un cuvânt despre documentul înaintat de Partidul Democrat! De remarcat că, pînă în acest moment, liderii PD nu puneau problema unei alte persoane în fruntea guvernului!

Dacă încercăm să modelăm sugestiv cele întâmplate, ne putem închipui o încăpercă cu mai multe uși, fiecare oferind o soluție de ieșire din criză.

- Prima ușă este ferecată odată cu încălcarea de către premier a celor stabilite în biroul domnului Ion Diaconescu.
- A doua ieșire se astupă atunci când Victor Ciorbea anunță că democrații s-au retras pentru a stabili succesorul lui Traian Băsescu. Soluțiile care rămîn sunt din ce în ce mai constrângătoare și mai puține.
- A treia ușă se trîntește în momentul în care țăraniștii preferă să vorbească despre alegeri anticipate ca răspuns la solicitarea PD de înlocuire a premierului pînă la data de 31 martie (se oferă ca implicit un interval de negociere, amânunt nescisizat de PNȚCD). Democrații evocă posibilitatea retragerii ministrilor lor înainte de termenul propus.
- Cineva trîntește a patra ușă prin respingerea ideii de guvern minoritar. Din punct de vedere logic, rămîne o ultimă "ieșire": retragerea PD din coaliție, cu toate

consecințele ce decurg de aici. Impasul este sesizat, iar PNȚCD face pasul înapoi. Se "negociază" un protocol. Ghilimelele sunt justificate, deoarece documentul nu este de fapt rezultatul unei negocieri în adevăratul sens al cuvîntului. El exprimă practic situația concretă de dinainte închiderii ultimei "uși".

Scurtă istorie a unei relații tensionate

Este cît se poate de clar că principaliii protagonisti ai crizei din coaliția de guvernămînt sunt PNȚCD și PD. Chiar dacă remanierea cabinetului furnizează suficiente indicii care să conducă la concluzia că tensiunile se vor amplifica, o parte din cauze își au originea în istoria recentă a relațiilor PD-PNȚCD.

- **Septembrie 1995.** Ceruica. Întîlnire secretă între liderii PD și PNȚCD. În premieră, Corneliu Coposu evocă necesitatea ca aceste două partide să se sprijine reciproc în alegeri și să guverneze împreună. Se schițează un document care rămîne însă nesemnat din cauza dispariției liderului țărănist.
- **Martie 1996.** Document PD-PNȚCD privind neagresiunea la "locale", sprijin în turul doi și supravegherea urnelor. În baza protocolului, Victor Ciorbea primește voturile lui Anton Vătășescu. După victorie, apare primul element de impas: democrații promit doar o mică parte din posturile convenite cu PNȚCD.
- **1996, toamna.** Pact de neagresiune CDR-USD în perspectiva "generalelor". Dar CDR publică în presă materiale împotriva PD, iar democrații ripostează invocînd monarhismul unor partide din Convenție.
- **3 noiembrie 1996.** Ion Iliescu și Emil Constantinescu se vor înfrunta în turul doi. Voturile lui Petre Roman sunt decisive. Urmează discuții CDR-USD. *Liderii democrați propun guvern minoritar CDR cu sprijin parlamentar din partea PD (la această variantă s-a ajuns acum, după ușă ap de guvernare comună!). Oferta este respinsă. Țăraniștii iușistă ca democrații să facă parte din executiv.* Se negociază un protocol care va fi semnat în cadrul festiv la Palatul Elisabeta. Și acum, un amânunt "picant": Remus Opreș adaugă cu pixul, chiar în fața aparatelor de fotografiat, un pasaj scenificativ. Înțelegerea este valabilă doar dacă Emil Constantinescu devine președinte.

Fără comentarii.

În loc de concluzii

O criză precum cea din coaliția de guvernămînt influențează în mod cert evoluția viitoare a protagoniștorilor. Sunt utile cîteva considerente pe marginea posibilelor implicații.

PNL

Ajut în perioada discuțiilor privind reușinarea cabinetului, cît și în momentele de criză ale coaliției, PNL a încercat să joace cartea mediatorului. Demersul ar fi putut avea șansă de reușită doar dacă părțile aflate în conflict ar fi recunoscut liberalilor această calitate. PNL are de ales între două situații deloc confortabile. Sondajele de opinie sunt aspre cu liberalii. Escaladarea crizei ar fi putut conduce la soluția deloc agreată de ei – alegerile anticipate. În acel ipotetic moment, singura șansă ar fi fost tot CDR. Dar PNȚCD, practicant al stilului "totul sau nimic", le-ar fi redus substanțial prezența pe liste comune. În mod obligatoriu, PNL era nevoie să punteze în plan mediatic, pentru electorat, în vederea îmbunătățirii imaginii. Pe fondul crizei, acest lucru i-ar fi iritat și mai mult pe țăraniști. Pe termen scurt, singurul mod de a cîștiaga puncte în plan mediatic era asumarea rolului de mediator. Tentativa a eşuat. Este, în acest moment, comodă rămînerea la guvernare alături de PNȚCD? Protocolul parafat nu oferă nici un fel de garanții guvernului Ciorbea. Probabil de aceea a ezitat PNL să participe la completarea locurilor vacante din executiv. Liberalii declară la un moment dat că nu mai doresc portofolii ministeriale. Speriați, probabil, de propria lor îndrăzneală, recurg la o "soluție" de blocaj: anunță disponibilitatea de a accepta Ministerul Transporturilor în tandem cu Secretariatul General al Guvernului, condus în prezent de Remus Opreș – variantă de neacceptat pentru PNȚCD. Ceea ce a rezultat în final – o completare a executivului cu oameni de linia a două – pare a fi soluția de compromis la care s-a ajuns. Cu ascimenea ezitări, nici o strategie –oricât de bine conturată ar fi – nu va putea fi aplicată. Ce anume îi oprește pe liberali să-și schimbe stilul? Exprimarea lor politică de tip "un pas înainte, doi înapoi" este aceea a unei structuri confruntată cu serioase probleme interne. Îndrăznesc să cred că principala piedică constă în modul în care ar putea reacționa unii membri în cazul unei poziții tranșante.

Să nu uităm cît de zbuciumate au fost apelurile liberale în ultimii şase ani. Privind retrospectiv, constatăm că s-au găsit oameni pregătiți în orice moment

să sară dintr-o barcă în alta. Pentru ei, vehiculul politic nu s-a numit PNL, ci mai degrabă CDR.

PNȚCD

Criza din coaliție – precedată de tensiunile din timpul remaniierilor de guvern, dar și de istoricul relațiilor cu Partidul Democrat – scot în evidență un comportament de tip "totul sau nimic", aşa cum am mai spus. Este acest stil benefic în plan politic? Răspunsul poate fi găsit în rezultatele concrete cu care s-au soldat "negociările". Din acest punct de vedere, protocolul semnat este cît se poate de elovent.

Țăraniștii au pornit de la varianta unui guvern de coaliție fără Traian Băsescu și s-au trezit în situația unui executiv minoritar, sprijinit *punctual* în parlament de către democrații.

Documentul în cauză nu oferă siguranță actuialului cabinet. În text nu s-a putut insera prevederea explicită că părțile seminătare nu vor vota o eventuală moțiune de cenzură inițiată de opozitie. În afară de situația concretă la care s-a ajuns, există o singură variantă mai proastă pentru PNȚCD: spargerea actualei majorități parlamentare, variantă care ar putea conduce la alegeri anticipate. Acum, sprijinul politic al democraților se referă doar la "actele normative convenite". Ceea ce înseamnă că se va negocia fiecare lege, fiecare ordonanță, fiecare inițiativă. Rămîne de văzut dacă stilul "totul sau nimic" va fi păstrat și cu ce consecințe. Deja din punctul trei al protocolului nu a mai rămas mare lucru. Acesta prevede "abținerea de la orice fel de declarații și manifestări publice de natură a aduce prejudicii reciproce", dar vicepreședintele PNȚCD Vasile Lupu și-a exprimat deja neîncrederea față de astfel de documente în general! Apoi, privind în perspectivă, devine din ce în ce mai evident faptul că PNȚCD va găsi cu greu calea spre înțelegere cu alte formațiuni politice în vederea formării unei viitoare coaliții, indiferent dacă acest lucru va fi necesar ca urmare a unor alegeri anticipate sau a unui scrutin la termen. Stilul practicat de țăraniști va crea rezerve atât în rîndurile celor care s-au confruntat cu modul de a negocia al PNȚCD, cît și în rîndurile celor care au asistat la aceste evenimente. De aici și pînă la izolare politică nu este o cale chiar atât de lungă.

PD

PD are în acest moment cea mai mare libertate de mișcare. Ieșit din alegeri cu 13%, partidul lui Petre Roman s-a confruntat cu o diminuare serioasă a capi-

talului electoral. Pe parcursul anului de guvernare comună cu CDR, democrații erau creditați cu procente care variau între 5 și 8%. Mai mult decât atât, ei s-au văzut puși în situația de a pierde trei miniștri într-o singură lună, fără ca cineva să le reproșeze acestora lipsa de profesionalism. Iată o situație că se poate de incomodă. Protocolul convenit cu partenerii de coaliție îl aduce însă pe democrați în postura pe care și-au dorit-o de la început. Aceasta a fost avansată cu prilejul negocierilor privind sprijinul pentru turul doi al alegerilor prezidențiale: guvern minoritar CDR sprijinit în parlament de PD. De pe această poziție, democrații pot cenzura orice inițiativă a executivului. Prin natura prevederilor conținute în protocol, ei mențin o continuă presiune asupra PNȚCD, plasându-i pe țăraniști în terenul cel mai incomod pentru ci: masa negocierilor. Pornind de aici, orice este posibil. PD poate dărâma guvernul, poate reveni cu miniștri într-un nou executiv sau poate forța alegeri anticipate. Acum, PD se află în postura celui care, în anumite limite, poate alege chiar momentul declanșării variantelor mai sus prezentate! □

RĂZVAN DUMITRESCU – Graduated from the Faculty of Electronics, Polytechnic Institute of Bucharest. Specialized in Data Transmission. Currently, he works as Editor and Coordinating at "Radio Contact" and at Romanian Television from "Ediție specială".

Din sumarul tematic al numerelor viitoare:

- De la țigani la romi – în căutarea identității
- O lume în expansiune – America Latină
- Trinomul stat–societate civilă–biserici
- Politica de securitate a României, într-un nou context geopolitic
- Excepționalismul românesc
- Africa – un continent al contradicțiilor
- Rolul Statelor Unite ale Americii în politica mondială

Revista Sfera Politicii

intenționează să abordeze arii tematice mai puțin familiare cititorilor și specialiștilor români. Întrucât mulți dintre colaboratorii noștri se află la studii în străinătate, își definitivează doctorate sau ocupă funcții în executiv și legislativ, iar majoritatea temelor au fost studiate de unii și aceiași oameni, ceea ce a condus la o supraîncărcare de sarcină intelectuală, apelăm la noi colaboratori, mai ales pentru unele dintre temele anunțate. Așteptăm în special studenți și absolvenți de la științe politice, relații internaționale, sociologie, filosofie, drept, istorie, dar și alți specialiști care pot participa la analiza unor dintre temele anunțate (și a unor inedite).

Redacția

Valul corupției

MICHAEL JOHNSTON & YUFAN HAO

Recentele petiții întinute de 12 intelectuali și de 45 de oameni de știință proeminenți chinezi, cerând toleranță, reforme democratice și măsuri împotriva corupției oficiale din China, nu sunt doar declarații politice curajoase. Ele evidențiază o dilemă fundamentală a Chinei contemporane: cum se pot defini relații și granițe legitime între interesele personale și puterea oficială, într-un cadru în care dominația partidului-stat a împiedicat dezvoltarea unei societăți civile autonome.

Petițiile – publicate în februarie și mai 1995 – denunță corupția și efectele sale asupra societății și valorilor chineze, descriind problemele ca fiind sistematice, atât în origini, cât și în implicații. "Corupția", se spune în petiția din februarie, "sub forma negoțului puterii pentru bani, a devenit principala nenorocire, cauzând un puternic resentiment public care poate duce la mișcări sociale violente." Unul dintre semnatari a adăugat că "partidul ar trebui să tragă învățăminte despre necesitatea de a avea un dialog cu societatea din lecția lui 1989". Petiția susține că "noi nu trebuie să ne biziim doar pe reformele de sus în jos întinute de partidul conducător, ci trebuie, de asemenea, să avem încredere în reformele de jos în sus propuse de puterile politice civile".¹ În petiția din mai se afirmă: "corupția a devenit un vînt care bate în toată țara". Pe lîngă faptul că se cere pedepsirea celor implicați, se mai adaugă și că "trebuie recunoscut faptul că fără un control democratic, în special fără controlul asigurat de opinia publică independentă, corupția nu poate fi eliminată".²

Nici piețele, nici corupția nu sunt ceva nou în China. Aprecierile oficialilor au prezentat interes pentru Confucius și pentru împărați, de-a lungul secolelor. Guvernele republicane de la începutul secolului XX, care susțineau economii de piață, au fost slabite, din punct de vedere politic și militar, de corupție. Corupția era în floare sub regimul Kuomintang și a contribuit la căderea acestuia, în 1949. P.R.C., de asemenea, a cunoscut în totdeauna problema, dar în perioada pre-reformistă dominația partidului-stat a reușit să o mențină într-anumite limite. Din 1978, în orice caz, liberalizarea economică a făcut loc unor noi și controversate legături între bani și putere. În 1989, temele legate

de corupție ocupau un loc important în sirul revendicărilor mișcării democratice, iar în anii '90, corupția și o anumită conștiință a existenței sale, au devenit ubique, amenințând stabilitatea socială și politică.

Corupția a fost deseori o temă utilă pentru criticii regimurilor irresponsabile sau represive. Dar semnificația ei în China este deosebit de profundă. Am mai discutat, în altă parte, în detaliu, cauzele valului corupției din China și legăturile sale cu reformele economice.³ Căutăm, aici, să aprofundăm tema, luând în considerare modul în care sistemul prereformist a lăsat China vulnerabilă la corupție, odată ce reforma a început, și examinând funcțiile (și trăsăturile definitoare) unei societăți civile viabile. Susținem că reformele economice au dezvoltat forțele pieței într-o națiune atât de dominată de partidul-stat, încât distincția fundamentală între piețe și puterea oficială era vagă sau inexistentă. La un nivel, aceasta a condus la o creștere a corupției în cadrul ambelor componente și la confuzie în ce privește semnificația termenului. La un alt nivel, a produs criza politică anunțată prin petițiile disidenților. Exemplele altor societăți orientate spre economia de piață sugerează faptul că granițele și distincțiile esențiale pentru funcționarea regulilor, precum și capacitatea politică de a înfrunta problemele legate de corupție, sunt create prin concurența politică între interesele particulare, pe de o parte, și între acestea și elitele guvernante, pe de altă parte. Aceasta depinde, totodata și de existența unei societăți civile care are capacitatea – și oportunitățile – de a articula viziuni, altele decât cele ale conducerii. Strategia Chinei de a demara reformă economică, dar nu și pe cea politică, a făcut-o vulnerabilă la corupție – atât la cea reală, cât și la cea imaginată – și incapabilă încă de a trata problema în alt mod decât represiv. Criza a fost amînată pentru o vreme, din cauza evenimentelor din Piața Tiananmen din data de 4 iunie 1989, dar este din nou la ordinea zilei. Una dintre cele mai dificile probleme care revenea literaturii corupției a fost definirea conceptului. Una dintre școli susține că definițiile bazate pe legi și reguli formale sunt cele mai bune în virtutea relativi lor precizii și stabilități. Criticii replică, spunând că uneori legea se bucură de puțină legitimitate,

că viziunile legaliste asupra corupției omit problema dimensiunii sale sociale și politice și că standardele culturale constituie o sursă pentru definiții mai realiste și mai subtile. Alii consideră că, prin faptul că se concentrează asupra clasificării comportamentului, ambele abordări ignoră chestiuni fundamentale legate de moralitatea și dreptatea într-o societate liberă.

Nu avem pretenția de a rezolva problema aici. Întradevar, sătem de acord cu Mark Philp că nu vom găsi niciodată o "definiție directă" satisfăcătoare a corupției.⁴ Pe lîngă aceasta, înțelesul termenului este foarte schimbător în China: la sfîrșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990, de exemplu, statul încuraja oficialii și grupurile de partid să-și "creeze venit" (*chuang-shou*). Această modalitate de profit oficial (*guandao*), deși controversat, a fost apărătă, fiind considerată drept un aspect al reformei economice. Considerarea corupției ca și o categorie de comportament bine definită poate, astfel, să ne ascundă viziunea asupra forțelor care răspund de redefinirea vechilor standarde și de crearea noilor scandaluri. Vom trata corupția în sensul folosirii ilegitime a apropierii rolurilor sau resurselor publice de către partide publice sau private, înțînd cont de modurile variate și contestate din punct de vedere politic în care o astfel de definiție poate fi interpretată – pentru că cea mai gravă problemă a crizei din China este ceara asupra a cine să decidă limitele comportamentului oficial și de piață.

O altă problemă este faptul că tendințele în corupție sunt greu de cuantificat.⁵ Adeseori ea este o activitate subterană, fără "victime" directe care să fie înregistrate în dosare oficiale. Numeroși cercetători au evidențiat o creștere semnificativă a corupției în ultimii ani în China.⁶ Dar Barbara Sands se întrebă dacă întradevar corupția este cea care a crescut sau doar percepția corupției – după cum vom vedea, noțiunea de "corupție" cuprinde o serie tot mai mare de comportamente.⁷ Cei mai mulți analiști susțin că este vorba despre o creștere reală a corupției, dar sunt de acord cu Sands că ea a devenit o trambulină pentru alte infracțiuni. În această ultimă privință, cuantificarea precisă a comportamentului corrupt prezent reprezintă o problemă secundă.

Stat, societate și ordine

Valul de corupție din China este o consecință nu numai a reformelor de piață, ci, de asemenea, a ordinii politice care le-a precedat. Acel sistem care a fost clădit pe ideologia revoluționară, liderul carisma-

tic și dominația partidului-stat. El era lipsit de unele granițe critice care fac posibilă o societate civilă viață, cum ar fi distincțiile: 1) între domeniile public și privat; 2) între drepturile respectiv, interesele individuale și cele colective; 3) între politică și administrație; 4) între mecanismele de alocare de piață, de comandă și cele patrimoniale; 5) între stat și societate. În consecință, odată ce tranziția reformistă a început, China era incapabilă de a dispune atât de forțe de piață, cât și de exploatare oficială.

Economia prereformistă era controlată printr-o structură ierarhică, centralizată, în care partidul și statul se confundau la toate nivelurile și se extindeau spre exterior și spre straturile de jos, în regiuni, sate și unități de muncă (*danwei*). Într-o societate care în mod tradițional încurajează relațiile personale, *danwei* au devenit nu doar unități de producție și administrative, ci și baza unei atotcuprinzătoare "dependențe organizate" a societății față de stat.⁸ Indiferent de dimensiunile lor, *danwei* (fabrici, echipe de producție agricolă, școli, spitale, bănci și.a.m.d.) erau entități sociale, politice și economice care au oferit oficialilor puterea de a dispune de o gamă largă de bunuri și servicii sprijinind rețelele patron-client. Pe lîngă aceasta, după redistribuirea pământului și confiscarea bunurilor private în anii 1950, statul avea în proprietate aproape toate organizațiile economice semnificative pe care le controla prin planificarea de comandă. Întreprinderile individuale și directorii lor nu erau mai mult decât anexe ale birocraților care luau majoritatea deciziilor de zi cu zi. Acest sistem era puternic din punct de vedere politic, dar ineficient din punct de vedere economic pentru că sprijinea o ierarhie socială bazată mai mult pe statusul politic decât pe clasa economică. În timp ce guvernul putea să fixeze prețuri oficiale scăzute, valoarea rară, crucială, era *dreptul* de a achiziționa bunuri. "Nici chiar cei cu bani nu ar putea să facă asta fără «relații»". Timpul și influența birocrațică erau factorii determinanți ai alocării resurselor.

Corupția în această eră era considerată mai degrabă o devianță individuală, decât o problemă instituțională sau sistemică, iar oamenii erau mobilizați în campanii periodice de îndreptare pentru a raporta ne-regulile și a critica ideile și comportamentele decadente. Corupția era atribuită în mod variat influenței feudale, venerației burgheze pentru bani și egoismului; controlul devianței era combinat cu educația ideologică și reformarea gândirii. Mișcările "Trei Anti" (corupție, risipă și birocrație) și "Cinci Anti" (mită,

evaziune fiscală, furul din proprietatea statului, falsificarea contractelor guvernamentale și furul de informație economică) de la începutul anilor '50, și campania "Patru epurări" de la începutul anilor '60 (investigarea modului în care cadrele au determinat creditele acordate muncitorilor, au deținut conturile, au distribuit fondurile și au administrat depozitele și hambarele) au fost exemple ale acestei abordări. Asemenea campanii, împreună cu mișcarea *xiaofang* – plasarea cadrelor la niveluri inferioare pentru a reforma atitudinile și comportamentul birocraților – au dat posibilitatea centrului de a detecta și, în general, de a controla comportamentul oficialilor locali.

Toate aceste campanii aveau dimensiuni politice, cum ar fi conflictele interfaționale, măsuri împotriva celor care erau percepți ca fiind radicali și conflictele legate de resursele rare. Din acest motiv, pe lîngă altele, ele "nu au fost niciodată transformate în legalitate instituționalizată" și nici nu au fost direcționate către cauzele fundamentale ale corupției.⁹ Strategia era încă eficientă. Corupția exista, dar cadrele întelepte nu au dus-o pînă la paroxism: ca și dreptul de a obține bunuri, puterea oficială a fost conferită de sus și putea fi retrasă în orice moment. Date fiind privilegiile oferite de posturile oficiale și absența alternativelor, existau puține avantaje – și multe dezavantaje – pentru a le pune în joc. Corupția ca problemă politică era de asemenea bine controlată: dovezile neregulilor oficiale au ieșit de obicei la suprafață doar atunci cînd aceasta servea intereselor partidului.

Reînviind piață

În 1978, regimul Deng Xiaoping a început să reînvie forțele pieței, menținîndu-și în același timp monopolul politic. Reforma economică avea trei ținte principale: descentralizarea, libertate mai mare pentru forțele de piață și dezvoltarea economiei de piata.

1. Descentralizarea În decembrie 1978, al Treilea Plen de Partid al celui de-al Unsprezecelea Comitet Central a lansat, cu scopul de a crește productivitatea, o descentralizare graduală – mai întîi în anumite regiuni, ministere și ramuri industriale, și apoi în toată țara. Capacitatea de a lua decizii a fost delegată regiunilor, marilor orașe și întreprinderilor individuale. Odată ce norma era realizată, directorii puteau controla producția și distribuția venitului ce depășea norma, investirea anumitor profituri, precum și angajarea, plata sau concedierea muncitorilor. Prin

vara lui 1987 a fost implementat un "sistem al responsabilității managerilor" în majoritatea întreprinderilor mari și mijlocii din China, aflate în proprietatea statului. Aceasta li s-a permis să rețină 39 procente din profiturile totale, o creștere de trei ori mai mare față de 1979 (cifra a crescut de atunci la 67 procente). Mai mult, întreprinderile de stat mai mici și multe operații aflate în proprietate colectivă au fost folosite secundar de către directorii lor sau alți licitatori, care le administrau virtual ca afaceri private. În unele cazuri, directorii recurgeau la speculații, cumpărînd materiale sau produse la prețuri mici datorită planificării și vînzîndu-le la prețul pieței. Unii s-au angajat în autorizațiile pentru importul comercial, licențe de afaceri, valută pe piață neagră și chiar în facturile taxei pe valoare adăugată (TVA).

Descentralizarea a avut ca efect mai mult schimbarea distribuției puterii oficiale decît reducerea proporțiilor sale. Delegarea unor controale asupra finanțelor, impozitelor, comerçului exterior, investițiilor, materiilor prime și construirii de capital a birocraților de la nivelurile mai joase a lăsat atât întreprinderile locale, cît și pe cele centrale dependente de ele pentru a implementa politicile, în timp ce abilitatea centrului de a detecta comportamentul oficialilor locali a fost redusă – situație propice corupției. În acest sens, incapacitatea a fost atât de serioasă, încît primarul Shanghaiului a recunoscut public orientarea. "Recent, masele au reacționat puternic la fenomenul «nici un serviciu fără bani și serviciu de proastă calitate pentru bani puțini», spunea Wu Bangguo. "Această practică se răspîndește încă și este foarte posibil să patrundă în toate domeniile și profesiile."¹⁰

Descentralizarea a generat, de asemenea, corupție în operațiunile bancare. În trecut, capitalul era alocat întreprinderilor prin ministere; acum, băncile specializate sunt sursa majoră de împrumut. Oficial, aplicațiile sunt evaluate după valoarea lor; dar, în realitate, bancherii sunt supuși presiunilor politice locale și s-au dovedit a fi incapabili de a disciplina investițiile sau de a forța achitarea la timp a împrumuturilor. Mita și delapidarea fondurilor publice se produc, acum, în mod regulat.

2. Prețurile de piață Lideri chinezi au recunoscut că prețurile trebuiau ajustate pentru a reflecta costurile reale și relativă raritate a bunurilor. În consecință, s-a creat la începutul anilor 1980 un sistem dublu de prețuri. În timp ce prețurile joase planificate au rămas un element al politicii, numărul produselor

industriale vîndute la prețuri fixate a fost redus de la 356 la 30 și numărul produselor agricole de la 113 la 25. Prețurile materialelor și produselor nonplanificate urmăru să fie reglate de mecanismele pieței. Cele două structuri de preț erau teoretic separate, dar articolele produse în cadrul sau în afara planului au început să se vîndă la prețuri de la două la trei ori mai mari decât prețurile planificate, creând oportunități de a cumpăra ieftin și de a vinde scump. *China Daily* a raportat că 250.000 din 360.000 de noi companii în 1987 s-au angajat în profitul prin prețuri duale.¹¹

3. Economia privată Guvernul a încurajat sectoarele aflate în proprietate privată să intre în competiție cu statul atât în producția industrială, cât și în servicii. Ca atare, magazinele particulare, restaurantele aparținând unor familii și comercianții individuali au apărut în toate orașele Chinei, oferind servicii superioare și provocând o feroare antreprenorială. În 1979, 140.000 întreprinderi gospodărești (*gong hu*) conduse de întreprinzatori angajați, activau în orase. Pe la începutul anilor 1980, a început să reapară, pentru prima dată din 1965, goana după profit a întreprinderilor private (*siying qiyi*), care au fost legalizate în 1987. Totalul ambelor a crescut la 3,4 milioane în 1987 și la 15,3 milioane în 1992. Un sondaj din 1993, realizat de Comisia de Stat pentru Restructurarea Economiei, releva faptul că "speculațiile private și cu fonduri străine reprezentau 13,5 procente din producția industrială totală a Chinei în 1992".¹²

Afacerile private făceau viață mai ușoară rezidenților urbani, creând însă o clasă de "nouveaux riches", care erau atât ținta administrației, cât și a invidiei. Multe companii uou create au fost formate din oficiali, rudele lor sau chiar din agențiile guvernamentale. Unele erau doar "firme fantomă", create pentru speculanți, în timp ce altele se angajau în comerțul real. Deși mulți birocați s-au opus inițial reformelor de piață, puterea lor de a cumpăra și de a vinde bunuri planificate, brevete și licențe de comerț exterior și de a obține credite bancare i-a așezat într-o poziție mult mai avantajoasă decât cea deținută de cetățenii obișnuiți, putând trage folosase din acest tip de economie mixtă. Speculația oficială a devenit astfel tot mai gravă, odată cu angajarea multor administratori în munca la negru și afacerile cu capital, ca și în darea și accepțarea de mită. În provincia Liaoning, de exemplu, Compania Liaoxing Shiyie a fost influențată de 12 oficiali provinciali care cumpărau și vindeau oțel, chimice și petrol. În Nanjing, aceleași 1.000 de tone de

oțel au fost cumpărate și revândute de 223 de ori între 83 de companii și *danwei*, într-o perioadă de cîteva luni prețul crescând de la 1.663 la 4.650 yuani tonă.

Relația corupție-reformă

Reformele de piață au condus la o proliferare a întreprinzătorilor atât în arenile publică și privată, cât și în zona nesigură cuprinsă între ele. Oficialii locali și cadrele au obținut mai multă putere și mai multe oportunități pentru exploatare. Banii au suplinit parțial relațiile ca mijloace de acces la bunurile de consum și la materialele de producție. Dintr-o perspectivă politică, corupția face parte din categoria "crimelor economice". Reforma a creat însă o mai mare "încocerență a valorilor", care a amenințat atât cultura politică tradițională, cât și pretenția de legitimitate a partidului.¹³ După cum notează petiționarii, reformele au creat stimulente oamenilor pentru a se îmbogăți, descentralizarea a oferit multora mijloacele cu care să realizeze acest lucru, iar privatizarea a legitimat avereia personală. Connie Squires Meaney amintește în mod just să nu atribuim toate cauzele corupției din China sau creșterea ei reformelor economice.¹⁴ Corupția în perioada prereformistă a fost însă relativ discretă, bazându-se pe tradiționalele relații *guanxi*, în timp ce tendințele recente se îndreaptă către forme mai dezintegrate din punct de vedere social și politic.

Legătura dintre corupție și reformă este complexă. Procesele planificate și de piață sunt în stînsă legătură, mulți actori ai pieței fiind încă dependenți de rămășițele economiei planificate. Într-adevăr, aparatul economic de stat s-a dezvoltat mai rapid în urma inițierii reformei, decât înainte. Cea mai controversată problemă legată de corupție a fost *guanado*, produs de oficiali și parteneri privați prin intermediul "socialismului laissez-faire".¹⁵ Dorothy Solinger găsește puține date care să indice o tensionare a relațiilor dintre stat și societate sau vreo "repluralizare" semnificativă a vieții publice; aceste distincții au dispărut însă.¹⁶ În sfîrșit, o serie de analiști acceptă afirmația lui Jean Oi ca fiind valabilă pentru întreaga țară. "Începând cu lansarea reformelor, cea mai mare parte a corupției din China rurală nu a fost rezultatul introducerii sistemelor de piață în sine, ci al incompletitudinii reformelor, rezultând un sistem care este lovit de probleme puse atât în seama planificării, cât și a pieței. Aceste probleme reflectă un sistem care a dat gres în ceea ce privește înlocuirea tuturor surselor corupției inerente econo-

miei socialiste planificate, deschizând noi oportunități pentru infracțiuni odată cu apariția unei piețe parțiale."¹⁷

Este imposibil de măsurat precis creșterea corupției de la inițierea reformei. În timp ce reportajele din presă pot constitui date folositoare, ele sunt parte a unei bătălii mari, în care acuzațiile de corupție devin arme politice. Cu toate acestea, cifrele oficiale sunt impresionante. Între 1982 și 1986, Comisia Centrală de Control a Disciplinelor a investigat 230.000 cazuri, în care 148.163 membri de partid au fost pedepsiți pentru mită și furt și, în medie, 22.000 de tentative de corupție au fost identificate de-a lungul unui an. Din 1988 pînă în 1993, Comitetul de Inspecție a Disciplinei, aparținând Congresului Național al Poporului, a investigat peste 870.000 de infracțiuni la diferite nivele; 730.000 membri au fost pedepsiți și 150.000 excluși din partid. Organele de control au primit aproape 3 milioane de plângeri în toată această perioadă. Din cele 224.000 cazuri investigate ulterior, mai mult de 192.000 de persoane au fost pedepsite sau propuse pentru a fi pedepsite. În opt orașe de coastă, crimele economice reprezentau 65% din totalul de încălcări ale disciplinei de partid și a legilor statului chinez, între 1987-1990. La sfîrșitul lui 1994, oficiali ai Procuraturii Populare Supreme ne-au spus că semnăturile de corupție din partea cetățenilor au fost în număr de 1,25 milioane pe an numai la această agenție.

Miza corupției a crescut de asemenea. La începutul anilor 1980, mita și delapidările au depășit în mod tipic cîteva sute și au crescut la multe mii de yuan; acum, sumele încasate ajung pînă la sute de mii sau chiar milioane. În 1982, cel mai grav caz de delapidare a fost de 69.700 de yuan, în timp ce în 1997 cel mai grav a fost furtul a 33 milioane yuan de către Xue Gen și alții de la Sucursala Dongfeng a Băncii Industriale și Comerciale Haikova. Cel mai grav caz de mită a fost de 7 milioane de yuan primiți de Zeng Lihua, director adjunct al Companiei Consultative de Inginerie Shenzhen.

Schimbarea concepțiilor despre corupție

Reforma a mărit, de asemenea, puterea corupției ca problema politică prin încurajarea unor noi comportamente și valori, schimbarea importanței ce-

lor vechi și ușurarea apariției unor noi probleme legate de inegalități. Concepțiile despre corupție erau influențate în trecut de campaniile oficiale, dar spre sfîrșitul anilor '70 corupția oficială însemna în genere, trei lucruri: *tanwu*, *shouhui* și *tequan*. *Tanwu* (delapidare) însemna deturnarea proprietății publice de către ofi-

ciali prin delapidare, furt sau escrocherie. *Shouhui* se referea la abuzarea de poziții oficiale pentru a lua mită. *Tequan* (privilegii) cuprindea o serie de activități legate de obținerea unor poziții privilegiate de către oficiali. La începutul anilor '90, înțelesul termenului "corupție" s-a extins, inclusiv subiectul (un termen generic, însemnând "decădere și putrefacție"), care este folosită ca metaforă pentru corupție) și *guandao* (speculație sau înșelăciune oficială). Tradiționalul *guanxi* și s-au alăturat noi forme. Alte variante care au supraviețuit din era Mao s-au schimbat: cadrele locale care au folosit cîndva evaziunile birocratice pentru a-i proteja (sau hrăni) pe vecinii lor fac astăzi același lucru pentru a se îmbogăți, în timp ce clientelismul s-a deplasat într-o oarecare măsură de la nivelurile inferioare la cele superioare ale cadrelor. Mai mult, formele de conduită etichetate drept "corupție" s-au înmulțit. O comparare a reportajelor despre corupție din presa chineză, între iunie și noiembrie 1993, de exemplu, a inclus nu numai cazurile de delapidare sau mită, dar și cele de ofensă împotriva disciplinei financiare și economice sau de escrocherie și colectare la întimplare a taxelor de la țărani, la care se adăugau cazurile de sănătate, contrabandă, schimburi valutare pe piață neagră, stabilirea afacerilor ilegale, profitul obținut din re-vânzări și vînzarea bunurilor defecte sau contrafăcute, creșterea ilegală a prețurilor, eliberarea arbitrară a pri-melor și neregulile în acordarea slujbelor și în promovarea cadrelor, "mici trezorerii" de unități de lucru sau fonduri ilegale (*xiao jinku*), participarea la jocuri de noroc, vizitarea de prostitute, comportament decadent și specula cu bani. Această extindere a seriei de comportamente identificate cu corupția indică o schimbare de percepție care a însoțit noua relație dintre bogăție și putere.

Reforme au contribuit la o răspîndire a cunoștinței existenței corupției în China și la criza politică relevată de recentele petiții. Dar piețele și corupția extinsă nu sunt în mod necesar legate. Alte societăți cu economii mixte sau de piață s-au străduit să mențină corupția între limite scăzute (Marea Britanie, Olanda) sau moderate (SUA, Germania). Astfel, problema corupției în China nu poate fi atribuită doar răspîndirii

piețelor, ci trebuie mai degrabă înțeleasă în contextul tranzitiei globale și jării, în relația dintre stat și societate. Această tranzitie este asemănătoare în anumite privințe cu aceea din Rusia sau din alte țări, dar, spre deosebire de aceasta din urmă, China a accentuat schimbarea economică neglijând-o pe cea politică. Mai mult, este vorba despre o tranzitie pentru care China – cu distincțiile și granițele sale slab conturate între concepție și interesele-cheie – nu era pregătită. Prin urmare, rezultatul a fost o considerabilă confuzie normativă. Dacă corupția reprezintă folosirea sau apropierea ilegitimă a rolurilor sau resurselor publice ori private, cum pot noțiuni ca "ilegitim", "public" sau "privat" să capete un înțeles stabil sau acceptanță socială.

În societățile orientate spre economia de piață, relațiile stabile între bogăție și putere se bazează pe o separație instituționalizată între stat și societate – o precondiție pentru oricare din noțiunile de rol public și rol privat, resurse și interese. Coexistența dintre interese private și un stat cu autoritate limitată ridică, pe de altă parte, problema relației dintre mecanismele de piață și cele de comandă – ale alocării care pot concura cu tradițiile patrimoniale. Acest fapt implică, apoi, o distincție între politică, cu agenda și stimulentele sale personale sau de grup, și principiile impersonale ale administrației și legalității. Ideea limitelor impuse pentru activitățile de cîștig se bazează pe o distincție acceptată între interesele *individuală* și *colectivă* și ridică problema relației optime dintre ele.

Aceste limite și distincții reprezintă linii importante ale conflictului politic, conturate și reconturate prin competiția dintre indivizi și dintre grupuri și între acestia și stat.¹⁸ Dar ele ajută, în același timp, atât la definirea domeniului societății civile, cît și a oricărui concepție coerentă despre corupție. Poate să pară paradoxal să afirmăm că conflictul poate fi sursa ordinii sau că grupurile autointeresate pot respinge corupția privită ca un mijloc de satisfacere a intereselor lor. Dar atât timp cît oamenii se pot pronunța asupra impunerii limitelor, ei pot să obțină soluții pe care le pot permanentiza prin controlul asupra oficialilor și asupra lor însăși. În sfîrșit, corupția este o formă costisitoare și riscantă de influență, în timp ce regulile acceptate pot asigura o competiție mai organizată. Acordul cu privire la faptul că grupurile private nu ar trebui să-i mituască pe oficiali poate îngreuna încercarea acestor oficiali de a obține cîștiguri prin abuz. De la acceptarea faptului că există donenții publice în care

forțele de piață nu trebuie să se infiltreze și pînă la a fi de acord că există afaceri private în care statul nu ar trebui să intervină nu este decît un pas. Diferite societăți trasează în mod diferit aceste granițe și rezolvările pot fi rareori menținute în timp. Fără oportunități pentru competiția politică este prea puțin probabil ca ele să apară vreodată.

Dezvoltarea politică în multe societăți orientate spre economia de piață a fost marcată de emergența "grupurilor intermediare" cu propriile interese și resurse politice cu care să le urmărescă.¹⁹ Uneori, activitățile lor erau legate de corupție, însă au ajutat și la definirea regulilor funcționale ale politiciei și afacerilor. Ele au făcut aceasta nu atât dintr-un zel reformist, cît dintr-o dorință de a-și proteja propriile interese. Standardele la crearea căror au contribuit au devenit subiecte de dispută și erau ajustate odată ce apăreau noi grupuri și probleme.

Lupta politică poate juca un rol major în dezvoltarea unor sisteme de organizare. Întradevar, mai ales în cursul conflictului, se poate întâmpla ca partidele protagoniste să invoke valori politice mai înalte drep motive pentru a se controla reciproc. Mai mult decât astăzi, regulile și standardele nu obțin automat încreșterea tuturor țărilor. Acolo unde statul domină societatea, acordul poate fi menținut prin coerciție sau amenințare credibilă. Dar acolo unde forțele societății civile dispun de o oarecare autonomie, regulile cu legitimitate redusă se vor dovedi ineficiente. În China, reforma și creșterea rapidă creează grupuri intermediere noi și potențial puternice; dar vor găsi ele oare o ieșire politică legitimă?

Cheltuieli, beneficii și valori

Corupția endemică și reacțiile la ea au reprezentat probleme serioase pentru conducerea partidului – cu preponderență în aprilie-iunie 1989, dar și mai recent. În ciuda schimbărilor din ultimii 17 ani, în orice caz, conducerea încă se bazează pe măsuri politice centralizate. Un asemenea efort a fost campania "rectificare" anticorupție din 1982-83. În 1988, conducerea lansează o altă campanie anticorupție, bazată în special pe rapoartele cetățenilor și pe propriile confesiuni ale devianților. Pînă în acest moment însă sunt puține dovezi ale scăderii semnificative a corupției. Conducerea, de asemenea, s-a întors împotriva elitelor; în primăvara anului 1995, Jiang Zemin a înlăturat conducerea filialei din Beijing a partidului invocînd corupția ca motiv.

Corupția chineză va fi greu de controlat din toate punctele de vedere. Inflația rapidă afectează în special funcționarii și intelectualii, iar veniturile lor au scăzut chiar mai mult decât veniturile (legale sau nu) întreprinzătorilor particulari. Persistența inflației va încuraja corupția, care în schimb va contribui la creșterea inflației aducînd cheltuieli și ineficiență economică. La fel, criza de locuințe și energie continuă să întrețină tentațiile veniturilor ilegale. Chiar mai mult, actualele pedepse și aplicarea legii sunt ineficiente. Un oficial corupt, odată descoperit, este pedepsit nu numai prin aplicarea legii, dar și prin pierderea reputației. Dar probabilitatea de a fi prins este scăzută dramatic, în mare parte, dificultății de a controla 40 de milioane de cadre. Pentru cei care sunt prinși, pedepsele sunt adesea blînde: pentru unii membri ai partidului pedeapsa poate fi simpla excludere din partid și îndepărțarea din serviciu. Pentru un funcționar mediu care câștigă 300 de yuan pe lună, o afacere ilegală aducînd 100.000 de yuan (ceea ce nu este neobișnuit la standardele actuale), ar asigura salariul pe 30 de ani. Pedepsele pot fi întărite în timpul campaniilor de rectificare și în cursul unor tensiuni politice: cum ar fi, de exemplu, luarea în considerare a recentelor petiții în Provincia Guizhou și investigarea nepoatei lui Deng Xiaoping; Deng Peng. Pentru mulți dintre cei angajați în corupția de mică anvergură, legile și pedepsele reprezintă piedici minore. În ora actuală, principalele probleme din China avansază mult mai repede. În societățile în care guvernele și piețele coexistă într-un mod relativ ordonat, decizia de a nu te angaja în acte de corupție rămîne nu doar la nivelul cheltuielilor și al necesităților, dar și la acela al acceptării faptului că un anumit tip de comportament violență reguli fundamentale. Starea de nesiguranță a Chinei este ilustrată în acești termeni nu numai de statisticile investigațiilor și disciplinei, dar și de noi termeni ai vocabularului corupției sau de domeniul întins al activităților numite "corupție". Multora li se prezintă ca o evidență faptul că ceva nu este în regulă, dar consensul este mai puțin prezent atunci cînd trebuie stabilit care dintre reguli să fie aplicată. De fapt, este dificil să se tragă o linie între "public" și "privat".

"Diferențierea forțelor sociale care însotesc reforma este una parțială... Rezultatul este o continuare (chiar dacă într-o formă alterată) a hegemoniei sociale a statului, sub care a apărut un sector antrenorial care este aproape în întregime încorporat. Aici nu există încă o autonomie reală a puterii economice

pentru sectorul privat sau o împărtire reală în orașe a activității între puterea politică și cea economică... Mita, escrocheria, corupția și afacerile care au constituit frecvent obiectul, cel puțin al oprobriului retoric, nu se produc la nivel analitic între grupuri distincte. Cineva ar putea mai degrabă să afirme că, deoarece a face afaceri implică de obicei participarea ambelor formațiuni, astfel de schimburi au loc în cadrul unei singure categorii mixte."²⁰

Întradevar, este un lucru dificil să distingi între comportamentul "corupt" și cel "reformist". Acest lucru apare clar în controversa asupra *guandao*, unde relațiile dintre agențiile publice, oficiali și întreprinzătorii particulari se confundă. Activitatea de piață, legitimă pentru unii, înseamnă corupție în ochii altora. Chiar atunci cînd China avea nevoie de standarde stable, "reformele" au produs o criză a instituționalizării, răsturnînd normele oficiale (a te imbogăti devenise ceva glorios etc.) și schimbînd regulile pentru a permite noi activități economice. În acest context, era adesea neclar care activități erau legale și care ilegale.²¹

Dilema politică

În societățile de piață, eforturile de combatere a corupției modifică de obicei structura sau modul de conducere a instituțiilor publice sau regulile care fixeză contactele lor cu interesele private. Eficientizarea reviziilor contabile și a păstrării documentelor, precum și recrutarea și pregătirea atență a personalului sunt exemple ale celor dintai; influențarea aplicării regulilor și contribuțiiile publice sunt specifice celor din urmă. Aceste abordări pot avea succes dacă există un acord asupra a ceea ce înseamnă "public" sau "privat" și asupra relațiilor dezirabile între cele două. Dar în China există acum "o zonă gri" mare și activă, în care preocupările publice și private, interesele individuale și colective, politica și administrația, statul și societatea se amestecă. Procesele politice esențiale pentru orice diferențiere nu au fost lăsate să se dezvolte. În prezent ar fi utilă o reformă politică – nu doar schimbări instituționale, ci și noi relații între stat și o societate civilă viabilă. Este tentant uneori de a crede că piețele libere reprezintă o bază suficientă pentru politica democratică.

Scopul este de a crea ceea ce Arnold Rogow și Harold Lasswell numeau "un sistem al ordinii publice". Astfel de sisteme se sprijină atât pe "realitățile", cît și pe "formalitățile" sistemului politic.²² Vitalitatea

lor este într-o mare măsură politică, iar oamenii pot să pledeze pentru un remediu specific, prezervând în același timp un consens fundamental. După cum argumenta Harry Eckstein, ceea ce se dezvoltă în cursul evoluției politice este însăși politica.¹

Nici un aranjament al instituțiilor nu va asigura în sine o asemenea dezvoltare. Alegerile competitive, libertățile civile și o opoziție legitimă sunt cruciale, dar înainte ca ele să poată apărea trebuie să existe o voință din partea conducerii de a permite o deschidere politică reală – a crea oportunități pentru exprimarea obisnuită a problemelor și pentru confruntarea dintre cei cu puncte de vedere diferite. În acest fel, statul și societatea pot atinge un grad de autonomie mutuală, iar grupurile și interesele din cadrul societății pot să dezvolte o putere mai mare și o mai mare libertate în acțiune. Într-adevăr, uncle dintre grupurile implicate acum în corupție ar putea deveni forțe reformiste deoarece corupția aduce costuri pe termen lung și incertitudini chiar și pentru beneficiarii ei direcți. Pentru ca aceste costuri să devină decisive trebuie să existe alternative sigure și de încredere la comportamentul corrupt. Interesele private trebuie nu doar să susțină legea, ci și să credă că și alții competitori vor face la fel.

Dificultățile abundă în oricare scenariu al reformei politice; în afară de faptul că conducederea manifestă o aversiune fundamentală de a tolera provocările și dezordinea, ar putea fi dificil de a transfera legitimitatea de la vechea ordine monolitică către numeroasele și consuțele forțe ale unei noi ordini. Persistența valorilor culturale tradiționale în uncle regiuni și segmente ale societății se adaugă acestor probleme și ridică obstacole serioase pentru distincțiile între interesele individuale și colective. Un sistem mai codificat al regulilor ar putea fi o schimbare majoră pentru o țară și o cultură care nu au conceput în general ordinea în termeni legali. Confortabilul sistem *guandao* va crea de asemenea inamici puternici ai reformei. Reforma politică poate conduce la creșterea corupției pe termen scurt odată ce interesele private cîștigă mai multă influență politică. Astfel, controlul corupției institutionale va fi la fel esențial ca și reforma politică.

Dar criza actuală oferă, de asemenea, oportunități, iar în timp ce un întreg set de prescripții stau la baza scopului acestei discuții se pot identifica primii pași. Gradul mai mare de independență pentru birocratie va slăbi presiunile politice asupra factorilor de decizie și va fi un pas către un tratament mai predictiv

bil și mai puțin arbitral al cetățenilor. Aceasta va ușura apariția unei distincții între politică și administrație și a unui *esprit de corps* printre birocrati. O independență similară pentru tribunale ar fi primul pas pentru a înlocui campaniile sporadice de "rectificare" cu o legalitate predictibilă și ar asigura o fundamentare instituțională atât a drepturilor individuale, cât și a celor colective. O reală autonomie a întreprinderilor în locul sistemului hibrid actual ar diferenția rolurile și resursele publice și private și alocarea de piață și cea de comandă, întărind mai departe distincția dintre politică și administrație. Grupurile și interesele puternice sunt cruciale într-o societate. Există oportunități la acest nivel pentru grupuri din exterior – nu doar guverne și parteneri oficiali, ci și organizațiile de afaceri și nonguvernamentale care încep să apară în noua economie chineză. Acestea pot funcționa în strînsă legătură cu partenerii de afaceri, asociațiile comerciale și organizațiile cetățenesci în chestiuni legate de relațiile cu agențiile oficiale, evitarea tentațiilor pe termen scurt pentru a le schimba cu viziuni mai largi asupra costurilor legate de astfel de tactici și de limitele necesare ale acțiunii grupurilor în urmărirea intereselor. În timp ce aceste eforturi pot fi legate uneori de o agenda de combatere a corupției, problema mai importantă este cea de a îmălți acele abilități ale grupurilor de a articula și apăra propriile interese, lucru esențial pentru a trasa granițe mai clare între stat și societate.

Dezvoltarea unui nou simbol al proprietății este de asemenea la ordinea zilei. O astfel de recomandare poate părea nepotrivită pentru o societate care este încă formal comunistică, dar reformele de piață au ridicat deja această chestiune, chiar dacă nu este recunoscută oficial. Recunoașterea oficială a proprietății private și sociale este esențială pentru o concepție stabilă despre corupție și poate ajuta la solidificarea distincției dintre interesele și drepturile individuale și colective. Sistemul stimulativ care ar fi astfel ratificat ar energiza grupurile și interesele sociale (și confruntarea dintre ele), care sunt esențiale pentru reforma democratică.

Toți acești pași sunt, în sine, dificili și pe termen lung. Având în vedere că ei sunt legați în multe privințe, nu există o succesiune netă a reformei. În orice caz, este evident faptul că strategia reformei economice fără reformă politică începe să-și atingă limită: liberalizarea politică este mult întarziată. Autorii acestor pași din februarie și mai nu au făcut doar o declara-

ție clară vizînd problemele actuale ale Chinei. Ei au arătat, de asemenea, lecțiile fundamentale care ar trebui învățate luînd în considerare dezvoltarea societăților de piață din alte părți. Dacă poate sau nu conduce Chinei să înțeleagă și să actioneze înînd cont de aceste experiențe, atîn procesul dificil de succesiune care are loc acum, cât și în anii care urmează – de această va depinde diferența dintre progres și catastrofă pentru un sfert din umanitate. □

traducere de
István ARANYOSI

NOTE:

1. Petiție citată în "12 Intellectuals Petition China on Corruption", *New York Times*, 26 February 1995, 6.
2. Petiție citată în *Scientist Urge Beijing to Stop Its Persecutions*, *New York Times*, 16 May 1995, a 16.
3. Yufan Hao și Michael Johnston, "Reform at the Crossroads: An Analysis of Chinese Corruption", *Asian Perspective* 19 (Spring-Summer 1995): 117-49.
4. Mark Philp, "Defining Corruption: An Analysis of the Republican Tradition" (studiu prezentat la o întrunire a comisiei de cercetare asupra finanțelor politice și corupției politice a International Political Science Association, Bellagio, Italia, 14 mai 1987), 1.
5. Pentru abordări inovatoare ale acestei probleme, vezi Alberto Ades și Rafael Di Tella, "Competition and Corruption" (working paper, Institute of Economics and Statistics, Oxford University, March 1994), și Paolo Mauro, "Corruption and Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 110 (August 1995): 681-712.
6. Peter N.S. Lee, "Bureaucratic Corruption During the Deng Xiaoping Era", *Corruption and Reform*, 5 (1990): 29-47; Clemens Stube Ostergaard și Christina Peterson, "Official Profiteering and the Tiananmen Square Demonstrations in China", *Corruption and Reform*, 6 (1991): 87-107; David Shambaugh, "Losing Control: The Erosion of State Authority in China", *Current History*, September 1993, 253-59; Mitchell A. Silk, "Cracking Down on Economic Crime", *China Business Review*, May-June 1994, 22.
7. Barbara Sands, "Decentralizing an Economy: The Role of Bureaucratic Corruption in China's Economic Reforms", *Public Choice*, 65 (1990): 85-91.
8. Andrew Walder, *Communist Neo-traditionalism: Work and Authority in Chinese Industry* (Berkeley: University of California Press, 1986).
9. James T. Myers, "Modernization and Unhealthy Tendencies", *Comparative Politics*, 21 (January 1989): 206.
10. FBIS-CHINA, 28 September 1993, 47.
11. *China Daily*, September 28, 1988, 3.
12. Susan McEwen, "New kids on the Block", *China Business Review*, May-June 1994, 35.
13. Myers, "Modernization and «Unhealthy Tendencies»" passim.
14. Connie Squires McEwan, "Market Reform and Disintegrative Corruption in Urban China", în Richard Baum, ed., *Reform and Reaction in Post-Mao China: The Road to Tiananmen* (New York: Routledge, 1991), 127.
15. Anita Chan, "The Social Origins and Consequences of the Tiananmen Crisis", în David S.G. Goodman și Gerald Segal, eds., *China in the Nineties: Crisis Management and Beyond* (Oxford: Clarendon Press, 1991), 115.
16. Dorothy J. Salinger, "Urban Entrepreneurs and the State: The Merger of State and Society", în Arthur Rosenbaum, ed., *State and Society in China: The Consequences of Reform* (Boulder, Colo: Westview, 1992), 121-124.
17. Jean C. Oi, "Partial Market Reform and Corruption in Rural China", în Baum, ed., *Reform and Reaction in Post-Mao China*, 144-45.
18. Vezi Michel Johnston, "Political Corruption: Historical Conflict and the Rise of Standards", în Larry Diamond și Marc F. Plattner, eds., *The Global Resurgence of Democracy* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1993), 193-205. Apărut inițial în *Journal of Democracy* (Fall, 1991): 48-60.
19. Jacob van Klaveren, "Corruption as a Historical Phenomenon", în A.J. Heidenheimer, M. Johnston și V.T. Le Vine, eds., *Political Corruption: A Handbook* (New Brunswick, N.J.: Transaction, 1988), 73-86.
20. Solinger, "Urban Entrepreneurs and the State", 123-24.
21. Meaney, "Market Reform and Disintegrative Corruption", 129-30.
22. Arnold A. Rogow și Harold D. Lasswell, *Power Corruption and Rectitude* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1963), 67-68.
23. Harry Eckstein, "The Idea of Political Development: From Dignity to Efficiency", *World Politics*, 34 (July 1982), 451-83.

Acest text, publicat în *Journal of Democracy*, este reprodus cu permisiunea editorului.

Politica demografică

VASILE GHETĂU

Demografia Chinei se află de mai multă vreme în centrul atenției specialiștilor. Nu numai pentru că este vorba de 21% din populația Terrei și evoluțiile din această imensă populație determină direct dimensiunea și caracteristicile populației mondiale, ci și pentru că sîntem în fața unei politici demografice ridicată la rang de prioritate națională, cu obiective și strategii clar formulate.

Problema populației nu este una apărută în ultimele decenii în China. Ea este mai veche, dar maniera în care implicațiile economice și sociale ale creșterii demografice au fost și sunt apreciate și tratate, precum și politica guvernului chinez în problemele interrelaților dintre demografic și economic au cunoscut schimbări majore după 1970.

În 1949, cînd a luat naștere Republica Populară Chineză, populația țării era de 540 milioane locuitori. Progresele economice realizate în anii '50 și '60, ameliorarea standardului de viață, precum și îmbunătățirea asistenței medicale au condus la o reducere apreciabilă a mortalității populației. În condițiile menținerii fertilității la valori foarte ridicate (în jur de 6 copii la o femeie), reducerea mortalității a avut drept rezultat o creștere rapidă a numărului populației, în 1969 înregistrîndu-se 800 milioane locuitori. Dificultățile economice asociate unei creșteri atât de mari a numărului populației nu au întîrziat să apară și, începînd cu mijlocul anilor '50, guvernul chinez a realizat că se impune un control al ritmului de creștere demografică.

Prima campanie de control al nașterilor a fost lansată în 1956, dar a fost modestă ca impact (în unele zone urbane de pe coasta de est a țării). Țara nu dispunea de mijloace moderne de contracepție, iar la nivelul liderilor politici și al ideologicii, complicatele mecanisme demografice și demoeconomic nu erau încă bine înțelese și acceptate. Campania "Marelui Salt Înainte" a pus capăt, în 1958, programelor de control al nașterilor, pornind de la teza că industrializarea, creșterea producției și mobilizarea resurselor de muncă vor soluționa problema populației și a raportului populație-economie. Lipsa de realism a acestei politici economice și a ideologiei pe care se fundamentează

avea să iasă curînd în evidență astfel că, în 1962, se lansează a doua campanie de planificare familială. Ea promova încheierea căsătoriei la o vîrstă mai ridicată, o dimensiune mai mică a familiei, intervale mai mari între nașteri, utilizarea contraceptivelor și a avortului. Programul era orientat îndeosebi spre populația urbană și în unele zone s-au obținut rezultate importante. Perioada neagră a ceea ce s-a numit "Revoluția Culturală" a pus, practic, capăt acestei a doua campanii de control al nașterilor, în 1966. Problemele demografice și implicațiile lor pe plan economic și social se accentuau însă și liderii chinezi au realizat că planificarea nașterilor și controlul populației sunt fundamentale pentru dezvoltarea economică a țării. În 1971 se lansează cea de-a treia campanie de planificare familială, sub faimoasa deviză "Wan, Xi, Shao": căsătorie mai tîrzie, intervale mai mari între nașteri și copii mai puțini. Programul a fost mai bine pregătit decît cele anterioare, mai larg în obiective și cu o mai mare întindere geografică în aplicare. În zonele rurale, serviciile de sănătate și planificare familială s-au extins rapid, acoperind cea mai mare parte a teritoriului, iar din 1972 China producea deja toate mijloacele contraceptive necesare unui program național de planificare familială. Unul dintre elementele noi ale programului a fost "planificarea nașterii", adică stabilirea unor cifre asupra numărului anual de nașteri la nivel național, provincial și local. Dacă la începutul campaniei, în 1971, cuplurile erau încurajate să aibă mai puțin de trei copii, la sfîrșitul anilor '70 programul încuraja cuplul cu un singur copil.

Schimbările politice care au avut loc în China după moartea lui Mao Zedong și obiectivele strategice de dezvoltare economică și socială pe termen lung stabilite sub conducerea pragmaticului Deng Xiaoping au conferit noi dimensiuni programului de control al populației. Acest control era considerat nu numai necesar, ci esențial pentru realizarea celor trei faze ale strategiei de modernizare socialistă a națiunii (strategie lansată de guvernul chinez la începutul anilor '80): 1. dublarea pînă în 1990 a produsului național brut din 1980 și soluționarea problemei asigurării populației

cu hrană și îmbrăcăminte; 2. realizarea în anul 2000 a unui PNB de patru ori mai mare decît cel din 1980 (în prețuri constante) și asigurarea unui nivel de trai confortabil; 3. atingerea nivelului de dezvoltare al țărilor mediu dezvoltate la mijlocul secolului viitor.

Prima fază a programului de modernizare a țării a fost deja atinsă și China se află astăzi în curs de realizare a obiectivelor celei de-a doua faze. Aceasta impune menținerea unui ritm mediu anual de creștere a PNB de 8-9%.

Este evident că programele de modernizare a Chinei nu pot fi realizate fără controlul creșterii populației. Programul lansat la sfîrșitul anilor '70 are drept deviză "Un cuplu – un copil" și reprezintă o combinație de stimulente pentru cuplurile cu un singur copil (facilități în domeniul educației, sănătății, locuinței, serviciului). Atât obiectivele, cât și mijloacele de realizare au unele particularități regionale, în funcție de realități specifice. Nu au lipsit nici abuzurile în aplicarea acestor programe (duritate și rigiditate din partea autorităților locale, penalități pentru nerespectarea "cotei"). Aceasta explică unele adaptări pe care le-au cunoscut programele în anii '80, cum ar fi abordarea dreptului de a avea al doilea copil atunci cînd primul este de sex feminin (în zone rurale, îndeosebi), strategii locale mai elastice dacă obiectivele generale sunt realizate.

Obiectivul principal al campaniei "Un cuplu – un copil" (lansată în 1979) era stabilizarea populației Chinei la 1,2 miliarde locuitori în anul 2000. Între timp, acest obiectiv a suferit modificări, dar nu importante: în 1985, documentele oficiale făceau referință la "Aproximativ 1,2 miliarde locuitori la sfîrșitul secolului (Riley și Gardner, 1997), iar cifrele vehiculate recent de finali responsabili ai programului de planificare familială se referă la o populație "sub" 1,3 miliarde în anul 2000 și "sub" 1,4 miliarde în anul 2010 (Peiyun, 1996), cu perspectiva stabilizării la 1,5-1,6 miliarde spre mijlocul secolului următor (Guvernul Chinei, 1994). Realizarea acestor obiective de stabilizare a numărului populației implică un ritm mediu anual de creștere a populației în perioada 1991-2000 de 12,5% (dar sub 10% în 2000) și reducerea ratei totale a fertilității de la 2,3 copii la o femeie în 1990 la 2,0 în anul 2000 (obiectiv deja atins). În felul acesta, se apreciază că populația Chinei își va încheia traiul la un model modern de reproducere, caracterizat prin valori scăzute ale natalității, mortalității și, implicit, ale creșterii naturale (Guvernul Chinei, 1994).

Atitudinea și politica guvernului chinez în problemele populației au cunoscut deci trei mari faze:

1. în a doua parte a anilor '50 și în deceniul următor, guvernul a realizat apariția contradicției dintre creșterea rapidă a populației și dezvoltarea economică și socială; programele adoptate au vizat introducerea planificării familiale, promovarea utilizării mijloacelor contraceptive și accesul la avort (în anumite condiții);
2. în anii '70 (după ce populația Chinei atinsese 800 milioane locuitori în anul 1969) problema controlului populației a devenit obiectiv major de preocupare pentru guvernul chinez; s-au lansat programe de promovare a planificării familiale la nivel național, inclusiv acces gratuit la mijloacele contraceptive și serviciile de control al nașterilor; în plus, programele din domeniul populației au fost integrate în programele de dezvoltare economică și socială a țării;
3. de la începutul anilor '80, promovarea planificării familiale în scopul controlului numărului populației și ridicării calității populației (stare a sănătății și nivel de instruire) a devenit o componentă a politiciei naționale de dezvoltare economică și socială, cu prevederi expuse în Constituția țării.

O examinare a principiilor care stau la baza creșterii politicii demografice a Chinei și care reprezintă de fapt poziția guvernului chinez în problemele populației și dezvoltării în zilele noastre prezintă nu numai un cert interes pentru înțelegerea acestei politici demografice, dar credem că ne aflăm în fața unor considerații foarte bine argumentate, coerente și, ceea ce nu poate fi omis, formulate în termeni diferenți de cei cu care am fost obișnuiti într-un trecut nu prea îndepărtat (Peiyun, 1996).

Iată aceste principii:

- a. populația și dezvoltarea sunt inseparabile; problemele populației sunt, în esență lor, probleme dezvoltării; o dezvoltare susținută și soluționarea problemelor populației pot fi realizate numai în cadrul general al dezvoltării economice și sociale, în creșterea în continuare a nivelului de trai. Ea generează, de asemenea, efecte negative asupra protecției mediului și utilizării resurselor. De aceea, în contextul

promovării viguroase a dezvoltării economice, sănătoase și durabile, sunt necesare eforturi pentru un control strict al creșterii populației, în vederea realizării unei creșteri economice sustinute, rapide și sănătoase și promovării unei dezvoltări coordonate a populației, pe de o parte, și a economiei, mediului și resurselor naturale, pe de altă parte;

c. problema populației nu este numai o problemă de număr; paralel cu măsurile de control al creșterii numărului populației sunt necesare eforturi de ridicare a calității populației, de ameliorare a structurilor populației și a distribuției teritoriale; pentru soluționarea problemelor de bază ale populației Chinei se impun măsuri complexe, care includ dezvoltarea economică, reducerea sărăciei (a se vedea Chunyuan, 1996), protecția mediului ecologic, exploatarea și utilizarea rațională a resurselor, ridicarea nivelului de educație, dezvoltarea serviciilor medicale și sanitare, îmbunătățirea sistemelor de securitate socială și progresul procesului de urbanizare (a se vedea Neng Li, 1996); o atenție particulară trebuie acordată ameliorării statutului femeii și protejării drepturilor și intereselor acestora (a se vedea Yu, 1996);

d. promovarea planificării familiale trebuie să fie sub îndrumarea (orientarea) statului și cu acordul populației; drepturile fundamentale ale individului și cuplului trebuie să fie respectate, dar, în același timp, trebuie evidențiate și îndatoririle și responsabilitățile acestora față de societate; formularea politicilor de populație și de planificare familială și a obiectivelor demografice trebuie să se bazeze pe luarea în considerare atât a nevoilor țării în domeniul dezvoltării economice și sociale, cât și a dorințelor și a gradului de acceptare ale populației; îndrumarea (orientarea) din partea statului este diferită, în funcție de condițiile regionale diferite;

e. principalul vehicul în implementarea programelor de planificare familială trebuie să fie publicitatea și educația; orice formă coercitivă trebuie interzisă; companiile au inclus mari programe educative, pentru a permite populației să înțeleagă situația demografică a țării și interrelațiile dintre interesele statului și cele individuale, precum și între interesele imediate și cele pe termen lung;

f. guvernul a pus la dispoziția populației mijloace contraceptive și servicii de planificare familială sigure,

eficiente și ușor de utilizat, cele mai multe dintre acestea fiind gratuite; în zonele rurale de mare întindere se depun eforturi pentru a ajuta populația să-și mărească veniturile, pentru ameliorarea situației economice și poziției sociale a femeii și pentru îmbunătățirea graduală a sistemului de securitate socială; toate aceste măsuri vor crea un cadru favorabil implementării programelor de planificare familială;

g. situația demografică, nivelul de dezvoltare economică, moștenirea culturală, istoria și tradițiile diferă considerabil de la o țară la alta și este imposibil a soluționa problemele populației în diferite țări recurgând la aceleași mijloace; este dreptul suveran al fiecarei țări să decidă propria politică în domeniul populației, să stabilească programe și strategii menite să conduce la realizarea obiectivelor stabilite în funcție de condițiile naționale specifice; acest drept trebuie respectat în întregime.

Rezultatele programului de planificare familială sunt considerabile și se apreciază că evoluțiile se plasează în cadrul celor stabilite de guvern. Rata natalității a scăzut de la 33,4‰ în 1970 la 17,7‰ în 1994, iar rata mortalității generale s-a menținut la o valoare scăzută – între 6 și 7‰. Rata creșterii naturale a cunoscut și ea o reducere importantă – de la 25,8 la 11,2‰, în același an. Rata totală a fertilității a ajuns în anul 1994 la doi copii la o femeie, deci sub nivelul de înlocuire a generațiilor, comparativ cu 5,8 în 1970.

Vîrstă medie la prima căsătorie a femeilor a crescut cu 1,7 ani în perioada 1970-1992, ajungând la 22,5 ani, iar mărimea medie a familiei a coborât sub 4 persoane. Aproximativ 50 milioane cupluri au optat pentru un singur copil. Rata utilizării mijloacelor contraceptive este de 83,4 la 100 femei căsătorite de vîrstă fertilă. În fine, durata medie a vieții a ajuns, în 1994, la 69,1 ani, ritmul de creștere fiind printre cele mai ridicate din lume.

*

După cele mai recente proiecții ale Diviziei de Populație a Națiunilor Unite (United Nations, 1997), populația Chinei ar urma să aibă următoarea evoluție, până la mijlocul secolului următor (în miliarde locuitori):

VARIANTA

	Inferioară	Medie	Superioară
1995	1,22	1,22	1,22
2000	1,27	1,28	1,29
2005	1,30	1,32	1,34
2010	1,33	1,36	1,39
2015	1,35	1,41	1,45
2020	1,37	1,45	1,51
2025	1,37	1,48	1,56
2030	1,35	1,50	1,61
2040	1,29	1,52	1,69
2050	1,20	1,52	1,77

După cum se poate remarcă, în varianta medie cea mai probabilă, populația Chinei ar urma să se stabilizeze la mijlocul secolului următor la 1,52 miliarde locuitori, valoare similară cu cea stabilită drept obiectiv pe termen lung de către guvernul chinez.

Într-o altă serie de proiecții ONU, cea a evoluției urbanizării în următoarele decenii (United Nations, 1997), din cele mai mari 30 de aglomerări urbane ale lumii, în 1995, trei se situaț în China: Shanghai – locul 6 – cu 13,6 milioane locuitori; Beijing – locul 11 – cu 11,3 milioane; Tianjin – locul 19 – cu 9,4 milioane. În anul 2015, cele trei mari aglomerări ar urma să aibă următoarele poziții și număr al populației: Shanghai – locul 8 – cu 18,0 milioane locuitori; Beijing – locul 12 – cu 15,6 milioane; Tianjin – locul 18 – cu 13,5 milioane. O patra mare aglomerare urbană chineză ar urma să intre în rîndul celor 30: Hangzhou – locul 22 – cu 11,4 milioane locuitori.

*

Politica demografică a Chinei emana din realități demografice și socio-economice extrem de particulare. Este vorba de o politică bine structurată, eficient aplicată și urmărind obiective foarte precise. Chiar dacă există unele semne de întrebare asupra gradului de acceptabilitate a acestei politici de către populație și asupra implicațiilor pe termen lung la nivelul structurilor, credem că ne aflăm, din multe puncte de vedere, în fața unei experiențe unice și criterii pe care ar trebui să le folosim în aprecierea acestei experiențe nu pot fi identice cu cele utilizate în evaluarea situației demografice și a politicilor de populație în țările europene. □

BIBLIOGRAFIE

Zang Chunyuan, "Government Efforts to Remove Poverty in China", în *The Population Situation in China: The Insiders' View*, China Population Association, State Family Planning Commission of China, Beijing, 1996.

Government of China, *National Report of The People's Republic of China on Population and Development for the International Conference on Population and Development*, Cairo, 5-13 September, 1994.

Jing Neng Li, "Urbanization in The People's Republic of China", în *The Population Situation in China: The Insiders' View*, China Population Association, State Family Planning Commission of China, Beijing, 1996.

Peng Peiyun, "Population and Development in China" în *The Population Situation in China: The Insiders' View*, China Population Association, State Family Planning Commission of China, Beijing, 1996.

Nancy Riley și Robert W. Gardner, *China's Population: A Review of the Literature*, 1997.

United Nations, *World Population Prospects: The 1996 Revision. Annex II & III: Demographic indicators by major area, region and country*, Population Division, United Nations, New York, 1997.

United Nations, *World Urbanization Prospects: The 1996 Revision. Annex tables*, Population Division, United Nations, New York, 1997.

Peng Yu, "Family Planning Program and Women's Status in China", în *The Population Situation in China: The Insiders' View*, China Population Association, State Family Planning Commission of China, Beijing, 1996.

VASILE GHETĂU – Ph.D., Professor of Democracy at The Faculty of Sociology, University of Bucharest. Senior Researcher, studies in the field of population, member of the International Union for the Scientific Study of Population and of the Association Internationale des Démographes de Langue Française, UN Consultant in Democracy.

O posibilă amenințare?

TEODORA MOȘOIU

China în pragul secolului XXI se pregătește, printr-o politică pragmatică, să se impună pe scena internațională ca o mare putere, atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere militar. Aplicând o gîndire politică mai flexibilă, care nu este eliberată însă de conștrîngerile ideologice, autoritățile de la Beijing au adoptat și încurajat – inspirîndu-se din modelul occidental – dezvoltarea sistemului economiei de piață, asigurînd în același timp stabilitatea internă printr-o politică autoritară (desocri criticată întemeiată de Casa Albă, critică ce se referă în primul rînd la nerespectarea drepturilor omului) și prin intervenția energetică a statului în vederea eliminării fenomenelor de corupție care, și într-un stat "perfect", cum se autodefineste China, își fac simînătă prezență. China se află într-o ascensiune continuă, avînd un ritm de creștere economică între 6% și 12% anual. Modificarea balanței economice în favoarea Chinei a dus la o schimbare în percepția rolului său ca potențială mare putere militară.

Conducă de un sentiment naționalist (prin neînăbdarea de a răscumpăra umilirea din trecut) și de impulsul de a se afîrma ca un actor principal al scenei internaționale, China caură să încline balanța de putere în favoarea sa în regiunea Pacificului. Spre sfîrșitul anilor '80, China a început să privească SUA nu ca pe un partener strategic, ci ca pe principalul obstacol în realizarea ambițiilor sale strategice de natură economico-militară. De atunci, China duce o politică de reducere a influenței americane în Asia, de împiedicare a Japoniei și SUA în crearea unui mecanism de conștrîngere a sa, prin realizarea unei forțe militare superioare și prin întărirea prezenței sale în Marea Chinei de Est, astfel încât să controleze liniile maritime principale din regiune. Scopul său este să se asigure că nici o țară din regiune nu va aciona fără să țină cont de interesele și sensibilitățile sale.

Dorința Chinei de a-și asigura un statut suprem în Asia intră în conflict cu un obiectiv american preștabilit, cel de a preveni ca o singură putere să dețină hegemonia în Asia (așa cum afîrma Brzezinsky într-un articol recent publicat în *Foreign Affairs*, "O geostrategie pentru Eurasia", preluînd de fapt o idee mai veche a lui Mackinder, "cine stăpînește Europa de Est stăpînește «Vatra» – adică Eurasia –, cine stăpînește

«Vatra» stăpînește «Lumea insulară» – adică Africa și Orientul Mijlociu –, iar cine stăpînește «Lumea insulară» stăpînește de fapt Lumea"). SUA au fost implicate în trei conflicte majore în ultima jumătate de secol, încercînd de fiecare dată să împiedice concentrarea puterii de partea unei singure țări în această zonă. Fără îndoială, în următorii 10-20 de ani China va căuta să devină puterea dominantă în Pacific. Conflictele militare potențiale între SUA și China – provocate, de exemplu, prin încercarea ultimei de a ocupa Taiwanul prin forță sau cea de a-și rezolva prin mijloace militare pretențiile teritoriale în Marea Chinei de Sud – sînt posibile, mai ales că puterea sa militară continuă să crească. Competiția dintre ele va duce la declanșarea unei curse pentru putere care va antrena și alte state, implicînd elementele-standard ale competiției internaționale: putere militară, capacitate economică, capacitate de influență. Strînsa cooperare cu statele din fostă URSS, în special achizițiile sale de arme sofisticate de piață rusească, ajutorul tehnic și politic pe care îl acordă țărilor islamic din Asia Centrală și Nordul Africii, precum și dominația sa care se întârziă în Asia de Est asează China în centrul unei retele de state ale căror interese și filosofii sunt potrivnice celor ale SUA, multe dintre ele împărtășind un perpetuu sentiment de nemulțumire în ceea ce privește lunga dominație globală a Vestului.

Atitudinea Chinei în mediul internațional poate evolua în două moduri diametral opuse:

1. integrarea sa în economia globală (datorită relațiilor de interdependență care apar) o va face mai moderată și prudentă în politica sa externă și mult mai transparentă și democratică în abordarea problematicei interne;
2. comportamentul său mult mai agresiv în ultimii cinci ani se va amplifica, consecință a dezvoltării sale economice, precum și a capacitaților militare, legat și de intensificarea manifestărilor xenofobe.

Economia sa modernizată (care a urmat modelul vestic dovedit viabil) și copleșitoarea sa influență asupra economiei mondiale i-au permis deja să-și dovedească autoritarismul în interior, să reziste criticiilor internaționale în ceea ce privește politicile și practicile adoptate, impunîndu-și prezența și importanța în arena

mondială. Abilitatea dovedită a Chinei de a rezista și de a nări esfuerurile întreprinse de administrația Clinton – de protest împotriva abuzurilor în ceea ce privește drepturile omului – prin obținerea Clauzei reprezentă un caz concret de recunoaștere a potențialului său.

Din punct de vedere militar, China este o putere nucleară globală, a treia în lume (în 1964 fiind detonată prima ei bombă nucleară, iar în 1980 depășind Anglia și Franța ca putere nucleară). Astăzi, China cumpără rachete comparabile cu sistemul american de apărare antirachetă Patriot, începe să se producă în uzinele proprii avionul MIG-21 și intenționează să treacă de la flota de coastă la o forță navală oceanică. Chiar înainte de incidentul din strîmtoarea Taiwan, China achiziționa tehnologie de avertizare aeriană din Europa și Israel și își dezvolta propriile sale tehnici de realimentare în zbor în scopul de a-și menține un număr mare de avioane de luptă în misiuni. După incident a parafat un acord cu Rusia, de achiziție a două distrugătoare echipate cu rachete moderne de croazieră.

Foarte puțini analiști consideră bugetul de apărare declarat oficial de China ca fiind o măsură exactă a cheltuielilor sale militare. Absența unor informații valabile în acest domeniu a dus la estimarea lor între 2-140 miliarde de dolari. Institutul Internațional pentru Studii Strategice a estimat cheltuielile militare chineze în 1995 la peste 28 miliarde dolari – aproape de patru ori cifra declarată oficial.

Întorcîndu-ne în 1979, regimul Deng Xiaoping a identificat apărarea ca fiind al patrulea pilon al programului "Patru modernizări", iar această politică a fost reafirmată în 1985. Cheltuielile pentru apărare ale Chinei au stagnat de-a lungul anilor '80, rămînînd astfel pînă la criza din Piața Tiananmen. Cîrind după aceasta, Războiul din Golf a demonstrat că războiul modern, bazat pe tehnologie ultrasofisticată, nu mai poate fi ignorat. O serie de programe de cooperare în domeniul industrial, cu rușii și israelienii, sînt în curs de dezvoltare. În domeniul nuclear, China continuă să testeze dispozitive nucleare și să respingă interzicerea producerii de material fisionabil, fiind blamată pe drept cuvînd de comunitatea internațională.

În ceea ce privește doctrina de apărare, prin schimbarea conceptului maoist de "luptă a întregului popor" în cel de "luptă locală", se confirmă o nouă abordare doctrinar-conceptuală. Cea dinainte privea înfrîngerea inamicului pe pămînt chinez după un război nuclear global. În contrast, doctrina "luptei locale" abandonează conceptul de război global în favoarea conflictelor "localizate", prin care obiectivele politice

pot fi atinse fără o escaladare nucleară. Aceasta s-ar putea aplica, de exemplu, în cazul unui conflict cu Taiwanul sau cu Vietnamul în ceea ce privește insulele Paracel sau Spratly. Ca urmare a acestei noi doctrine, China și-a creat o forță de reacție rapidă (aproximativ 200.000 de oameni), iar dotarea cu echipamente moderne a devenit prioritară. Creșterea capacitaților sale de luptă se bazează pe dezvoltarea puterii nucleare și pe o masivă forță convențională, aproximativ de două ori mai mare decît a oricărei forțe existente în lumea dezvoltată.

Obiectivul primordial al strategiei de securitate îl constituie menținerea unui mediu favorabil dezvoltării sale economice (modalitatea principală de atingere a acestui deziderat constituind-o prevenirea conflictelor militare). Luînd în considerare previziunile pe termen lung (care, de obicei, se fac pe o perioadă de 15 ani), rata sa de creștere anuală va avea o medie de 7,4%, ceea ce înseamnă 1/3 din PIB al SUA în 1994.

Reunificarea "Țării Marie" reprezintă un interes strategic definit încă din anii '80 de către Deng. Problema cu care se confruntă analiștii politici este aceea că, odată cu "intrarea în joc a Chinei", aceasta nu va mai folosi mijloace pașnice de realizare a unificării, cu toate că Guvernul Central a declarat: "chinezii nu vor lupta împotriva chinezilor". Tinînd cont de faptul că, din 1992, SUA și-au intensificat vînzările de arme către Taiwan – consecință directă fiind aceea că echipamentul militar taiwanez ar putea atinge în 2010 un nivel tehnic comparabil celui al armatei americane în anii '80 – și că există tot mai mulți susținători ai independenței Taiwanului, guvernul chinez ar putea folosi mijloace neortodoxe pentru rezolvarea acestui diferend.

China acordă o atenție deosebită dezvoltării unei bune vecinătăți și relațiilor de prietenie cu țările ce o înconjoară, precum și cooperării cu țările în curs de dezvoltare, îmbunătățindu-și de asemenea și relațiile cu țările din sud și sud-estul Asiei. Între China și Rusia a fost stabilit un "parteneriat strategic" prin vizita președintelui Elțin, în aprilie trecut, în China și a premierului Li Peng, în decembrie, în Rusia. Pe de altă parte, își fac simînătă prezența contradicții și lupte de culise în cadrul relațiilor chino-americane prin încercarea de a presa China pe probleme ce privesc drepturile proprietății intelectuale, accesul pe piață, deficitul comercial, războiul textilelor, accesul Chinei la Organizația Mondială a Comerțului, proliferarea armelor etc. Cu toate acestea, în ultimii ani China a făcut mari eforturi de a menține și dezvolta relațiile cu

SUA, mai ales că aceasta reprezintă principala sursă de capital, tehnologie și management.

Apararea integrității teritoriale reprezintă, de asemenea, un obiectiv strategic important. După eliberarea sa, în 1949, China a fost antrenată în cîteva conflicte militare cu țările vecine. În aprilie 1996, China a semnat – împreună cu Rusia, Kazahstan, Kirghistan și Tadjikistan – un acord asupra creșterii încrederii în domeniul militar în zonele de frontieră. În noiembrie 1996, China și India au semnat, de asemenea, un acord asupra implementării unor măsuri de încredere în domeniul militar de-a lungul actualiei linii de control de la frontiera chino-indiană.

Așezarea geografică a Chinei împune o dezvoltare bilaterală a cooperării în materie de securitate, deoarece este foarte greu să cuprindă toți cei 15 vecini ai săi într-un singur tratat de cooperare și să promoveze o politică de securitate satisfăcătoare pentru toți. Interesul său este să sprijine stabilirea unui număr de mecanisme de securitate subregionale (în Asia de N-E, Asia de S-E, Asia de Sud și Asia Centrală), în care rolul său să fie unul de primă importanță.

În ceea ce privește apărarea, China urmează exemplul țărilor avansate, încercând constituirea în următorii 15 ani a unei armate profesioniste.

O analiză prospectivă a atitudinii și rolului Chinei în noua ordine mondială ne conduce la următoarele concluzii:

1. Rapida creștere economică și dezvoltarea graduală a puterii sale, bazată pe o populație de 1,2 miliarde de oameni, a făcut din această națiune o putere în afirmare și unul dintre polii comunității internaționale. Reformele inițiate, precum și deschiderea spre lumea din afară au dus nu numai la o creștere a puterii sale, dar și la integrarea economică chineză în sistemul economic mondial. Interdependența și coordonarea au crescut între China și celelalte națiuni. Preocuparea politicii externe chineze constă în stabilirea unei cooperări și a unui mediu internațional ferit de seisme, care să favorizeze dezvoltarea economică.

2. Fiind o putere în curs de afirmare în comunitatea mondială, China caută să fie tratată ca atare în relațiile internaționale. În mod inevitabil, ea va avea contradicții și fricțiuni cu alte mari puteri, în special cu cele vestice. Aceste contradicții vor fi însă diferite de cele specifice Războiului Rece – desfășurate între ideologii diferite și sisteme sociale diferite – și vor fi rezultatul intereselor contradictorii care apar între marile puteri. Principala fricțiune se va produce între China și SUA. Politica post Război Rece, adoptată de

administrația Clinton, este aceea de a dezvolta legăurile economice și comerciale, de a deschide piața chineză, care prezintă un mare potențial și o piață imensă pentru SUA, și de a introduce China în sistemul economic occidental. În ceea ce privește securitatea globală și regională, SUA încearcă o restricționare a potențialului de luptă chinez, precum și un control al vînzărilor sale de armament. În domeniul politic, SUA doresc să impună modelul democrației occidentale și să folosească problema drepturilor omului pentru a face presiuni asupra schimbării Chinei, în scopul de a încorpora China în mod gradual. Făcînd aceste eforturi, SUA ar slăbi agresivitatea Chinei, făcînd-o mai ușor de controlat și "dirijat".

3. Un sistem internațional multipolar, care va îngloba China, ar putea să-i asigure acesteia o mai mare capacitate de a contrabalanse acțiunile SUA. Cu toate că triunghiul SUA-URSS-China specific Războiului Rece și-a pierdut valabilitatea, dezvoltîndu-se un altul între SUA-Rusia-China, care schițează relații strînsă și o cooperare crescută între ultimele două, în scopul de a contracara strategia SUA de dominare a lumii. În ultimii ani, liderii Rusiei și Chinei au avut schimburile frecvente și au semnat o serie de acorduri (cel semnat în aprilie 1997, la Moscova, privind creația unei lumi multipolare, fiind îndreptat direct împotriva hegemoniei americane), dezvoltînd o nouă relație de parteneriat. Atât China, cât și Rusia sunt doi poli relativ independenți, care încearcă să facă față – deocamdată fără succes – acestei *pax americana* afirmată la începutul anilor '90.

Analizînd în mod global ceea ce este China astăzi și prefigurînd posibilitățile sale de evoluție, se poate afirma că în următorii ani – în măsura în care va și să-și adapteze specificitățile standardelor democratice și economice vestice –, aceasta ar putea deveni o putere globală, un candidat viabil la hegemonie, ale cărei relații cu SUA nu vor fi de cooperare, ci de confruntare. □

BIBLIOGRAFIE

Arthur Waldron, "After Deng the Deluge", *Foreign Affairs*, 1995
Richard Homiak și Gerald Segal, "China's Growing Pains", *Foreign Affairs*, mai/junie 1994

"China threat", *Foreign Affairs*, iunie/julie 1997
Sergiu Tamaș, *Geopolitica*, Editura Noua Alternativă, 1995
The Military Balance 1995/1996, The Institute for Strategic Studies

TEODORA MOȘOIU – she will graduate this year from the at the National School of Political Studies and Administration.

O scrisoare pentru Regele Mihai

Între documentele fondului "Consiliul Național Român", pe care le-am cercetat la Hoover Institution of war, revolution and peace" se află și cel de mai jos. El rezumă o foarte controversată problemă a exilului politic românesc. În raportul său, Constantin Vișoianu expune regelui Mihai o "tristă situație". Cum polemicile legate de CNR nu au găsit pînă azi istoricul devotat care să le descrie, sperăm că documentul reprobus în acest număr va aduce măcar o clarificare parțială a unei dispute care a frântat decenii exilul românesc postbelic.

Stelian Tănase

New York, 9 decembrie 1970

SIRE,

Este de datoria mea să aduc la cunoștință MAJESTĂȚII VOASTRE un caz grav și foarte dureros.

Pe vremea când erau Ministru de Externe în guvernul MAJESTĂȚII VOASTRE și când România începușe să sufere apăsarea sovietică, mi-am dat seama că țara noastră se va găsi în curînd sub tirania comună și va fi lipsită de un organ care să-i reprezinte în adevăr interesele peste hotare. Din această cauză, am constituit un fond național de 6.000.000 fr. elv., deducînd dintr-o sumă mai mare, ce aparținea Ministerului de Externe, și se află depusă într-o bancă elvețiană.

Am dat deci dispozitie Legației din Berna să pună această sumă pe numele Dlui Alexandru Cretzianu, care, pe vremea aceea, era Ministru Plenipotențiar la Ancara.

Dl Alexandru Cretzianu avea reputația de a fi de o cinste exemplu, pe care nu i-o contestă nimănii. I-am dat dispozitie în sensul că această sumă este destinață să permită traiul în străinătate și activitatea unui grup de Români, care trebuiau să lucreze pentru apărarea țării în străinătate și pentru informarea străinătății asupra situației reale din România.

Acest fond a fost făcut de acord cu Domnii Maniu și Brătianu, iar Dl Maniu mi-a dat o listă provizorie de cățiva Români, care, în frunte cu Dl Mihalache, erau desemnați să meargă în străinătate în scopul indicat mai sus. Ei aveau să colaboreze și cu alții Români ce se aflau în străinătate.

Suma de 6.000.000 fr. elv. a fost pusă la dispozitia Dlui Cretzianu, care apoi a încasat 3.000.000 de fr. elv. și a depus într-un fond secret în Banca din Elveția cealaltă jumătate, adică 3.000.000 fr. elv.

Înainte de a încasa banii, Dl Cretzianu m'a informat că va constitui un trust compus din trei sau patru persoane care să administreze acest fond național. După ce a încasat banii, D-sa nu a mai vrut să facă trustul și a continuat să administreze suma după criterii alese de D-sa fără să-mi dea vreo socoteală.

Trebuie să mărturisesc MAJESTĂȚII VOASTRE greșala pe care poate am făcut-o de a nu cere în mod mai semn că Dl Cretzianu să constituie trustul sau cel puțin să-mi dea socoteală în mod regulat de administrația banilor. Am făcut această greșală din cauza încederii pe care, împreună cu toți colegii mei, am avut o înonestitate Dului Cretzianu.

Nu mai enumăr toate greutățile și refuzurile pe care le-am întâmpinat din partea D-sale când și ceream să afecteze o sumă oarecare scopurilor căroră această sumă le era destinată. El îmi dădea mie lunar o sumă care acoperă cheltuielile de deplasare de la Washington la New York, sau mă ajuta să fac călătorii în străinătate, pentru a îndeplini misiunea mea de Președinte al Comitetului Național Român. Chiar publicarea cărora către Comitetul National Român sau Fundația Carol I dela Paris a fost făcută cu ajutorul finanțier al Dului Ing. Mihai Marinescu, care a arătat o mare și permanentă generozitate.

Acum doi ani am atras atenția Dului Cretzianu că vîrstă noastră înaintată cere să luăm măsuri pentru ca fondul național să păstreze caracterul și destinația pentru care a fost creat și să nu fie prea redus de taxe succesoare. Își indică că soluția pe care mi-a sugerat-o un avocat american era de a constitui un trust, așa cum de altfel prevăzuse și Dl Cretzianu înainte de a încasa banii.

Spre uimirea și durerea mea, D-sa mi-a declarat că a hotărât să lase banii soției sale, care va continua administrația banilor pe linia pe care îi administrase el însuși.

I-am atras atenția atunci că nu are nici o justificare această hotărâre și că Doamna Cretzianu nu avea nici o calitate să administreze banii nefiind întru nimic amestecată în treburile românești.

Cum Doamna Cretzianu are vîrstă noastră, am întrebat atunci pe Dl Cretzianu ce se va întâmpla cu banii după dispariția soției sale; vor trece în mâinile copiilor săi? D-sa a tăcut.

De atunci am mai avut câteva discuții în care Dl Cretzianu s'a arătat din ce în ce mai intransigent, menționând că suma îi aparține și că banca elvețiană nu i-ar fi dat banii decât ca să-l compenseze pe el și soția sa pentru pierderile materiale pe care le-au suferit în România.

Este poate de prisos să spun MAJESTĂȚII VOASTRE că acest punct de vedere este absurd și că banca nu ar fi putut niciodată să-i spună un asemenea

lucru. De altfel, banii au fost încasati de Dl G. Anastasiu, care avea procură de la Dl Cretzianu și care i-a expediat apoi suma în Statele Unite așa cum i-a cerut Dl Cretzianu.

Accastă sumă de 3.000.000 fr. elv. a fost investită în bunuri sau alte valori și a produs un important venit anual.

Acum câteva săptămâni, am avut o nouă discuție cu Dl Cretzianu la trecerea D-sale prin Washington în drum spre Florida, unde și-a cumpărat o casă. Am avut apoi un schimb de scrisori cu D-sa și am întâlnit aceeași intransigență.

Astfel un organ ce ar reprezenta interesele noastre naționale în străinătate, după dispariția noastră sau după încreșterea oricărui ajutor din partea lui Free Europe Committee, ar fi cu totul lipsit de mijloace financiare și paralizat în activitatea sa națională, ceea ce constituie o adeverăată crimă.

Sunt acum în legătură cu o importantă sumă de juristi americani pentru a vedea dacă am putea recupera imensa sumă pe care o dețin Dl Cretzianu, punând-o sub administrația unui trust. Din punct de vedere juridic, chestiunea este foarte delicată și un proces pe care nu am avea sănse sigure să-l câștigăm ar deschide – mi-e teamă – calea unei intervenții a regimului comunist din România. Din acest punct de vedere, situația actuală este cu mult deosebită decât aceea din Elveția pe vremea când au avut loc procesele.

Regimul comunist din România este recunoscut că guvernul legal de autoritățile americane și politica guvernului de aici tinde la o apropiere din ce în ce mai mare față de regimul comunist din țara noastră. Această chestiune trebuie deasemenea să fie studiată de avocați americani, înainte ca eu să procedez la ori ce demers în fața justiției din Statele Unite.

Scriu SIRE acest raport către MAJESTATEA VOASTRĂ cu inima îndurerată și încă plin de uimire că un Român, fost Ministrul și având reputația de onestitate pe care a avut-o să comită o astfel de gravă nelegiuire față de interesele țării noastre.

Cu înaltă învoie a MAJESTĂȚII VOASTRE, voi continua să O informez despre mersul acestei triste situații.

Sunt cu cel mai profund respect

SIRE
al MAJESTĂȚII VOASTRE
prea plecat și prea supus servitor.

C. VIȘOIANU
Președintele Comitetului Național Român

Macroeconomia: ținte și constrângeri

DANIEL DĂIANU

Pentru politica economică și pentru populație, anul acesta nu va fi mai ușor decât cel precedent. Într-un anume sens, dificultățile sunt sporite întrucât, pe de o parte, orizontul de aşteptare al multor cetățeni prezintă acum un handicap pentru guvernare, în timp ce o serie de mari probleme ale economiei românești nu și-au găsit încă o rezolvare corespunzătoare. 1998 va fi un an al marilor încercări, un an de încrucișare și pentru că mulți dintre noi refuzăm să acceptăm adeveruri simple ale realității și raționalității economice, precum: la nivelul entității, nu putem *toți* consuma fără plată; nimici nu este dispus să subvenționeze sau să împrumute la nesfîrșit pe altcineva, ceea ce este valabil atât în interiorul unei economii, cât și în raporturile internaționale (nu se poate acumula continuu datorie externă fără a avea capacitatea de rambursare); logica mecanismelor de piață implică distribuție de venituri în raport cu performanțe individuale și de grup (organizaționale) diferite; coeziunea, solidaritatea socială sunt mai ușor de realizat într-o economie care merge bine; în sistemele deschise, performanțele se judecă în termeni relativi (important este nu numai ce facem noi, ci și ce fac partenerii noștri).

Dincolo de asimilarea și operaționalizarea unor adeveruri cum sunt cele menționate mai sus, esențial este ca în anul 1998 să realizăm o *străpungere* în funcționarea economiei – să aducem inflația la o cotă rezonabilă pe fondul ameliorării considerabile a condițiilor economice, să creăm un *momentum* de evoluție pozitivă a economiei ca ansamblu. Această străpungere este o mare provocare pentru societatea românească, pentru clasa sa politică, care trebuie să lase demagogia și populismul la o parte și să strângă răndurile – să așeze problematica economică a țării în centrul agendei politice și al actului de guvernare.

Timpul se scurge împotriva noastră. Economia are încă mari vicii structurale, iar persistența lor avertează asupra unui mare pericol: dacă nu vom realiza străpungerea că mai repede, este posibil ca un moment să alege accelerând spre noi cînd, chiar dacă ar exista o atitudine politică și voință de guvernare ire-

investiții străine directe masive într-o economie cu o moștenire rea în privința alocării resurselor este confruntată cu dileme și compromisuri, unele deosebit de complicate prin prisina efectelor asupra corpusului social și economic etc. Asemenea alegeri de politică economică implică opțiuni dificile privind alocarea intersectorială și intergenerațională a resurselor. În acest context, guvernul a îndrăznit să dea piept cu cîteva mituri ale economiei românești de după 1989, ca de exemplu: economia de piață nu poate funcționa fără masive subvenții implicate, fie că este vorba de zone ale activității agricole sau de sectoare energofage; piața valutară nu poate opera fără *rationare* etc. Să vedem însă care au fost rezultatele programului în 1997, putând evalua astfel și întruchiparea concretă a filosofiei politicii economice a guvernului.

Ce s-a întimplat în 1997?

Programul a debutat cu liberalizarea pieței valutare și a altor prețuri încă administrative, proces care iluminăcază un mare paradox: într-un an în care s-a reluat efortul de stabilizare macroeconomică, inflația aşteptată pentru tot anul (90%) era mai mare decât cea a anului precedent (57%). Acest paradox se explică prin magnitudinea componentei corective a inflației și efectul liberalizării (deprecierii) cursului de schimb. Cert este faptul că atacul asupra unor mari dezechilibre a avut eficacitate, ceea ce a însemnat: funcționarea adecvată a pieței valutare, reducerea deficitului bugetar consolidat reconstruit (prin includerea deficitelor cvasifiscale) la 4,5% din PIB, diminuarea deficitului contului curent la aproximativ 5,5% din PIB, creșterea puternică a rezervelor valutare ale Băncii Naționale la circa 2,8 miliarde dolari. Există însă și un revers al medaliei. Astfel, inflația reală a depășit considerabil anticipările, ca de altfel și comprimarea activității economice. Să intrăm însă în unele detalii.

Pentru tot anul 1997 (dec./dec.), indicele de consum se va situa în jur de 150%, deci substanțial peste nivelul programat. Există doi factori cu putere explicativă relevantă. Primul, deja amintit, este reprezentat de componenta *corectivă* a inflației, care s-a manifestat pregnant în ianuarie – atunci inflația a fost de cca. 30%. În general, este extrem de dificil de evaluat un salt al prețurilor cauzat de liberalizarea lor, mai ales cînd intervine și efectul dinamicii cursului de schimb. Se cuvine să reliefez, în acest sens, că la începutul lui 1997, tocmai din dorința de a atenua inflația corectivă, Banca Națională a procedat la o strîngere severă a bazei monetare care, de la media de

7.104 miliarde lei în decembrie 1996 a ajuns la o medie de cca. 5.880 miliarde lei în februarie – deci o scădere semnificativă, de aproape 15%, chiar în termeni nominali. Pe de altă parte, construcția programului a subestimat rolul piețelor monopolizate în crearea de puseuri inflaționiste. Al doilea factor este derapajul politicii macroeconomice în a doua parte a anului. Acest derapaj a fost provocat de dificultăți în controlul lichidității exercitat de BNR, de modul de indexare (abruptă) a salariilor și de efectuarea plășilor compensatorii pentru muncitorii disponibilizați, precum și de injecțiile de lichiditate destinate asistării unor bănci aflate în dificultate. Într-o propoziție, *mix-ul* de politică macroeconomică a șchiopătat evident în acea perioadă. Rezultatul este că, la finele anului 1997, rata lunară a inflației era de 4-5%, față de 2-2,5% cît fusese programat; acest fapt a determinat o reînăsprire a politicii monetare și a glisat ținta inflației pentru se mestru prim al anului 1998. Oricum, cei care susțin că stabilizarea a eşuat greșesc, omișind cel puțin două aspecte: a) rata lunară a inflației la finele anului era mai puțin de jumătate din cea din noiembrie/decembrie 1996; b) inexistența derapajului amintit ar fi adus inflația lunară la o cotă mai joasă, aproape de ținta programului. Cît de durabilă este stabilizarea, dacă nu este însotită de măsuri de restrucțurare a economiei reale, este o altă poveste.

Diminuarea activității economice este probabil să fie în jur de 6% și nu de 1,5-2%, cît se prognozase; este grăitor că, pentru 1997, scăderea consumului de energie în industrie este de aproximativ 8%. Ce stă în spatele acestei dinamici? Pot fi invocate "șocuri" puternice, atât pe latura cererii, cît și a ofertei. În ceea ce privește cererea de consum, aceasta a fost afectată de amputarea veniturilor reale (judecate ca medie anuală); cererea mai mică a însemnat vînzări mai mici, în multe sectoare (cifrele atestă căderi de 20-30% în anumite domenii). Se cuvine să menționez că această înlăturare de efecte nu este suficient de reliefată în dezbaterea publică atunci cînd se deplină neacuzurile sectorului mic și mijlociu, ale sectorului privat. Opinia mea este că principală cauză a *declinului* acestui sector în 1997 este legată de dinamica de ansamblu a economiei. Ca să fiu mai explicit: cînd vînzările scad dramatic, într-un domeniu sau altul, eventuale îňlesniri fiscale (dacă există) pălesc ca mijloc de compensare. Șocul pe latura ofertei poate fi ilustrat de reducerea puternică a creditului real în economie, în condițiile în care capacitatea de autofinanțare a întreprinderilor (inclusiv din sectorul privat) este redusă, iar recursul

la emisiunile de obligațiuni nu intră încă în practica obținerii de resurse financiare. Și totuși, *anul de austereitate 1997 nu putea fi evitat*. Consecințele gradului de comprimare a activității de ansamblu s-au reflectat și în diminuarea veniturilor la bugetul statului, ceea ce a făcut necesară rectificarea acestuia.

Restructurarea unor mari "producători de arie" a înțîrziat. Aceasta s-a datorat și dificultăților inherente unui astfel de proces într-un an de comprimare a activității economice. Trebuie menționat că restrucțurarea (asanarea) este mult mai facilă cînd o economie se află în expansiune, cînd există un anume echilibru între dispariția și apariția de locuri de muncă, iar inflația este scăzută. Din acest punct de vedere, politica economică a anului 1997 s-a confruntat cu o mare dielma: pe de o parte, măsurile de ansamblu, inclusiv cele de restrucțurare, presupună disponibilizare de forță de muncă; pe de altă parte, dificultățile sectorului mic și mijlociu (privat), determinate de chiar politica de austereitate, nu încurajau apariția de noi locuri de muncă, care să ușureze transferul forței de muncă dinspre sectoarele industriale supuse restrucțuirii. Totuși, nivelul șomajului, care a ajuns la 8% anul trecut, ilustrează un spațiu de manevră nu neglijabil. Mai intervin ca factor explicativ modificările dramatice în prețuri relative, de pildă, la energie. Este evident că asemenea modificări alterează fluxurile de venituri nete viitoare (*cash-flow-uri*) ale întreprinderilor. În plus, dacă se admite că, determinante pentru judecarea situației întreprinderilor sunt aceste fluxuri și nu stocurile de datorii, se înțelege fragilitatea exercițiului care a condus la famoasa listă a întreprinderilor de lichidat. O explicație a înțîrzierii restrucțuirii poate fi pusă și pe seama preocupării față de o deteriorare a climatului social într-un an de intensă campanie pro-NATO.

Privatizarea marilor întreprinderi a fost lentă, iar în ceea ce privește băncile, lucrurile au fost ca și incremenite. Această stare de fapt nu a stimulat investițiile străine directe și nu a ajutat restrucțurarea.

Anul 1997 a consimnat întrări substanțiale de capital de portofoliu care, împreună cu repatrieri de capital, au permis Băncii Naționale să acumuleze active externe (rezerve valutare plus stocul de aur). Aceste întrări s-au produs mai cu seamă în prima parte a anului, fiind induse de: anunțarea noului program economic; învigoarea Bursei; intrarea în funcțiune a pieței extrabursiere (Rasdaq). În mod normal, capitulurile de portofoliu sunt atrase de o economie în expansiune. La noi, atraktivitatea inițială a fost conferită de

noul cadru instituțional (piața de capital) și ieftinitatea celor mai multe din acțiunile cotate. Incertitudinile de natură legală – din partea a două a anului – au contribuit decisiv (mai mult decât reverberațiile crizei financiare din Asia de Sud-Est) la căderea fulgurantă a acestor fluxuri. În mod ironic, diminuarea întrărilor de capital de portofoliu a făcut viață mai ușoară Băncii Naționale, confruntată cu povara efortului de a steriliza excesul de lichiditate.

Ultima parte a anului a scos la iveală o față neagră și necruțătoare a economiei noastre, a sistemului bancar: putregaiul acumulat în bănci de stat ca oglindă a pierderilor acumulate în economia reală. În ultimul trimestru al anului, Banca Națională și Ministerul de Finanțe au convertit creațe neperformante ale Băncii Agricole și Bancorex, în valoare de cca. 8.000 miliarde lei (1 miliard USD) în titluri de stat, ca modalitate de recapitalizare. Această operațiune, ce semnalizează nevoie urgentă de restrucțurare a sectorului bancar, va greva bugetul de stat în 1998 cu aproape 1% din PIB, va complica formularca politiciei economice reducând gradele sale de libertate. Dacă în cazul Băncii Dacia Felix și Credit Bank eșecurile au fost "opera" unor fraude de proporții, la cele două bănci de stat avem de-a face cu efectele perpetuării unei reale alocări a resurselor, ale ineficienței unor mari sectoare ale economiei.

Anul 1998

Înainte de a trece în revistă constrângeri ale politicii macroeconomice, voi enumera circumstanțe care ne pot ajuta să evaluăm contextul macroeconomic. Astfel, inflația corectivă este în mare parte de domeniul trecutului, fără ca aceea de fond (*underlying inflation*) să fi ajuns încă la un nivel scăzut. Acest fapt înseamnă că determinanta primară a inflației – cel puțin pe termen scurt – se cuvine și să căută în perimetrul controlului lichidității, în calitatea combinației de instrumente de politică macroeconomică. De această combinație (mix), inclusiv de măsurile de impunere a disciplinei financiare (care presupun și închiderea întreprinderilor ce, funciarmente, nu produc valoare, sau au mari pierderi) depinde combaterea expectațiilor inflaționiste.

Dacă pe termen scurt lupta contra inflației presupune controlul strict al lichidității, o politică salarială adecvată și contracararea structurilor monopoliste ca "făuritori" de prețuri, pe durate mai lungi reformele structurale sunt determinante. În mod realist, nu se poate susține posibilitatea scoaterii imediate din

funcțione a tuturor întreprinderilor care produc pierderi. Si tocmai pentru că "ieșirea din scenă" în masă nu este realistă, este fundamental ca măsurile guvernului să arate că lucrurile se mișcă în direcția bună – ca, de exemplu, în cîmpul restrukturării nu va mai fi capătă acum. Măsuri ferme de restrukturare și intrările importante de capital din afară (capital care, el însuși ar fi atras de mersul ferm al politicilor economice) ar contribui decisiv la schimbarea anatomiei și fiziologiei economiei românești.

În ultimii ani am fost martorii unei dinamici rapide a datoriei publice interne și externe. Dacă stabilizarea macroeconomică nu are succes sau nu este durabilă, povara asupra bugetului poate deveni copleșitoare. "Chestiunea" deficitului bugetar comportă o discuție pe mai multe planuri. Un prim plan este cel al tendinței sistematice de scădere rapidă a veniturilor bugetului de stat, ale bugetului consolidat; este un factor izbitor, care ne deosebește de țările continentului european, inclusiv de Cehia, Ungaria sau Polonia (unde aceste venituri se situează la peste 40% din PIB). În România, veniturile bugetului consolidat au scăzut, în cîiva ani, de la cca. 40% la sub 30% din PIB – în 1997, la aproximativ 27%. Acest fenomen ilustrează nu numai procesul de demantelare instituțională a fostului sistem de comandă, dar și fragilitatea noilor instituții, ale statului de drept în formare. Efectele sunt ușor de intuit; este lovită capacitatea autoritatii publice de a asigura servicii publice de bază (sănătatea, educația, siguranța publică etc.) și se accentuează înclinația statului de a se împrumuta pentru a-și acoperi deficitul bugetar. Un al doilea plan îl constituie așa-numitul efect de evicție, de înlăturare (*crowing-out*); acesta privește impactul îndatorării în creștere a statului asupra sectorului privat. Deci, cu cît deficitul public este mai mare și finanțarea externă mai anavoișă, cu atât mai dificile vor fi condițiile de împrumut în economia internă (dobînzile vor fi mai mari). În fine, dimensiunea deficitului bugetar are influență asupra inflației atunci cînd finanțarea sa neinflaționistă este problematică, fapt care alimentează expectațiile inflaționiste. În acest sens îmbrățișez teza conform cărei, chiar dacă există finanțare externă, un deficit mare alimentează inflația atunci cînd dobînzile cresc și anticipațiile inflaționiste sunt importante. Acest lucru își are cauza în nevoia de control strict al lichidității într-o economie unde, în pofida unei subutilizări cronice a capacitaților de producție, excesul de monedă conduce, în primul rînd, la creșterea prețurilor (și nu la expansiunea producției). Aceasta înseam-

nă că orice contrapartidă de bani interni corespunzînd unor intrări de capital străin (finanțări externe) trebuie să fie sterilizată de Banca Națională; în asemenea condiții, cu cît nevoia de finanțare a statului este mai mare, cu atât presiunea pe piața creditului va fi mai accentuată. Contraargumentul la acest raționament are putere în măsura în care sectorul privat ar utiliza imediat excesul de monedă pentru a cumpăra valută și a face import – astfel s-ar ușura presiunea asupra volumului limitat de resurse interne și s-ar menține lichiditatea între limitele programate. Mai există o posibilitate, atunci cînd finanțarea externă nu este intermediată de sistemul bancar, resursele externe fiind utilizate pentru plata unor importuri. Dar ambele situații nu pot anula preocuparea pentru un deficit bugetar cît mai mic, chiar și cînd există finanțare externă. Relaționat se poate analiza posibilitatea ca o parte din veniturile din privatizare să fie folosită pentru reducerea datoriei publice (ca modalitate de reducere a poverii serviciului datoriei).

Deficite bugetare mari, în medii economice cu inflație ridicată (așa cum este situația României), sunt extrem de periculoase din cauza dinamicii posibile a serviciului datoriei publice; dobînzile reale înalte (sau în creștere) devin o povară teribilă asupra bugetului, a stabilității sistemului. Iar apelul prevalent la finanțare externă – atunci cînd este posibil – devine foarte periculos în condițiile unei deprecieri majore a cursului de schimb.

Capitalizarea parțială a celor două bănci mari de stat a introdus o variabilă majoră în condițiile macroeconomice, în măsura în care acestea au nevoie de lichiditate autentică și ar încerca plasarea titlurilor de stat pe piața financiară secundară. În general, nevoia stringentă de restrucțare a sistemului bancar face mai complexă formularea politicii monetare și tensionează suplimentar construcția bugetului. Taxa pe inacțiunea și erorile din anii trecuți se percepe acum!!

Finele anului trecut a consensual adoptarea de către guvern a două acte normative – ordonanțele privind privatizarea și investițiile directe – care elimină multe incertitudini și care ar trebui să stimuleze procesul de privatizare și investițiile. Totuși, actele normative sunt o condiție necesară, dar nu și suficientă, fluxurile reale depinzînd de funcționarea reală a instituțiilor cu prerogative în materie – ca, de pildă, relația dintre Ministerul Privatizării și FPS.

Să trecem la setul de constrângeri pe care le percep ca fiind semnificative pentru acest an. În primul rînd, evidențiez nevoia de a confi actului de gu-

vernare mai multă gîndire anticipativă, demers de elaborare și corelare a politicilor – exigenta de a însosi măsurile pe termen scurt, sau reactive, cu cele izvorîte dintr-o viziune cît mai rotundă analitic și cu bătaie cît mai lungă. La Ministerul de Finanțe, de exemplu, am decis formarea unui compartiment special de "planificare și evaluare a politicilor economice". Acest compartiment are un rol-cheie în funcționarea lăuntrică a ministerului, ca inițiator de acte de politică economică, dar și în ceea ce privește dialogul cu celelalte instituții cu responsabilități în construcția politicilor economice.

Reducerea deficitului bugetar este serios îngrenată de fenomenul amintit, de micșorarea veniturilor bugetare, de scăderea mult peste așteptări a PIB-ului în 1997, de percepția publică a fiscalității (că este excesivă) și de impactul capitalizării celor două bănci de stat. Numai depozitele aferente datoriei publice sunt estimate în acest an la cca. 4,5% din PIB (față de 3,6% în 1997), ceea ce sugerează necesitatea unui surplus primar al bugetului (notă: deficitul primar este diferența dintre deficitul total și serviciul datoriei publice) dacă se urmărește obținerea unui deficit total al bugetului consolidat inferior celui din 1997. Si există numeroase argumente în favoarea unei ascemenea ținte operaționale.

O constrângere este, în mod paradoxal, nevoia de control strict al lichidității ca instrumente de luptă împotriva inflației. Spun paradoxal deoarece, dacă deficitul bugetar nu este suficient de mic și anticipațiile inflaționiste nu coboară suficient, dobînzile înalte fac ca economia reală să susțină și se deteriorizează portofoliul de creație al băncilor. Observăm deci nevoia acută de a nu întîrziă în a reduce inflația la un nivel rezonabil.

Restructurarea presupune consum de resurse. În condițiile în care economia nu se află în expansiune și investițiile directe noi sunt încă reduse, restrucțuirea este îngrenată de posibilitatea de a-i se aloca resurse ce și-ar găsi ușor alte utilizări. Construcția bugetului pentru anul 1998 poate fi judecată și din această perspectivă.

Se cuvine să subliniez și deteriorarea condițiilor pe piața internațională de capital, ca urmare a crizei financiare din Asia de Sud-Est. Este de așteptat că prețul atragerii de resurse din exterior să fie mai ridicat decît în anii trecuți, într-o perioadă în care trebuie să ne gîndim temeinic la posibilitățile de restrucțare a datoriei externe (în sensul obținerii unor scadențe mai lungi).

Nu în cele din urmă, orizontul de așteptare al cetățenilor, răbdarea salariailor – al căror suport este indispensabil pentru evitarea unei spirale prețuri/salarii, pentru reușita stabilizării – sunt constrângeri-cheie în formularea politicilor economice. Nu pot să nu includ printre constrângeri și modul de funcționare a coaliției guvernamentale, de care depinde construcția și, mai ales, aplicarea unei politici într-un an presărat cu dificultăți.

Ca să rezum: oricăr ar părea de comună ca afirmație, principalele direcții de acțiune rămîn aceleași: efortul de stabilizare macroeconomică și adâncirea reformelor structurale. Ce s-a schimbat însă este contextul de aplicare a politicilor economice care, din multe puncte de vedere, este mai complicat. Cum ar spune economistii, costul marginal al inacțiunii devine prohibitiv. Totodată, având în vedere erodarea suferită în anul trecut, ca și întîrzierile în aplicarea reformelor, actul de guvernare trebuie să-și găscască exprimări credibile prin acțiuni concrete ferme.

Contextul de aplicare a politicii se cuvine a fi privit într-un sens larg, care include reforma instituțională, a administrației publice. Subliniez acest aspect deoarece, în ultimă instanță, alături de impulsul dat de voîntă politică, calitatea funcționării instituțiilor publice (capitalul uman și cel organizațional) determină calitatea politicii publice, a celei economice.

Tintele macroeconomice principale ale anului 1998 se referă la inflație, continuarea acumulării de resurse valutare (active externe) și realizarea unui deficit al contului curent înscris în limite rezonabile (4-5% din PIB). În condițiile existente, o dinamică reală zero a PIB este o ipoteză realistă. În ceea ce privește inflația, o cifră anuală de 30% (dec./dec.) este extrem de ambicioasă, mai ales dacă avem în vedere inevitabile şocuri ce pot apărea pe parcurs, unele provocate de probabile măsuri de politică fiscală. Aceste măsuri fiscale au o dublă origine: pe de o parte, este necesară o reformă a fiscalității; pe de altă parte, nu se poate admite o explozie a deficitului bugetar (merită să menționez faptul că, dacă am lăsa structura bugetului neschimbată și am include efectele noilor acte normative, deficitul bugetului consolidat s-ar apropia, în acest an, de 8%). Cifra de 30% este deci mai apropiată ca țintă de ceea ce numim inflația de fond. Doreș să precizez că şocurile la care mă refer au o natură și intensitate diferite de inflația corectivă înregistrată anul trecut. Este însă extraordinar de important ca mix-ul de politică macroeconomică să își propună și să reușească coborârea inflației lunare la cca. 2% în

prima parte a anului. De o asemenea evoluție a inflației va depinde desfășurarea vieții economice în cursul anului, și chiar mersul reformelor. Când afirm acest lucru, am în minte un scenariu negativ care poate deveni ușor aievea. Nu este greu să ne imaginăm, de pildă, ce s-ar întâmpla dacă inflația fiind scăpată de sub control, dolarizarea economiei se intensifică (favorizată și de liberalizarea totală a contului curent), asistând la fuga de capital, iar sistemul bancar este supus unor presiuni foarte mari.

În zona combinației de instrumente de politică macroeconomică, voi accentua două idei. Prima se referă la necesitatea de a corela mai bine unelele tradiționale. Astfel, nu este suficient să programăm obiective operaționale, respectiv intermediare, în ceea ce privește dinamica bazei și masei monetare – care, într-un an în care nu se poate miza pe remonetizarea sensibilă a economici, vor crește odată cu inflația; este esențial să se coreleze mai bine politica monetară, a cursului de schimb, cu cea bugetară, astfel încât lichiditatea să fie bine controlată. De altfel, Ministerul Finanțelor și Banca Națională au inițiat recent o serie de măsuri concrete pentru o mai bună colaborare instituțională. A doua idee face referire la o teză proprie abordărilor heterodoxe în materie de stabilizare: în circumstanțe de mari rigidități structurale, lupta împotriva inflației implică o atenție deosebită acordată politicilor salariale și monopoliste. Am alăturat cele două arii de acțiune întrucât, așa cum solicită sindicatelor moderație în ceea ce privește indexarea salariilor, guvernul trebuie să fie nemilos cu producătorii care se prevalează de poziții monopoliste în a-și impune prețurile. Am evocat aceste aspecte având în minte situația concretă din România, unde cele mai multe regii autonome și mari companii de stat extrag "rente de monopol" sau își acoperă ineficiența pe buzunarul cetățenilor sau al altor întreprinderi.

Consider că succesul în efortul de a aduce inflația la sub 2% în următoarele luni depinde mult de realizarea unei bune comunicări între principalii actori economici și sociali (guvern, sindicate, întreprinderi). Iar această comunicare (pact de solidaritate, într-un anume sens) nu se poate realiza efectiv fără măsuri hotărîre de disciplinare a monopolurilor (regiilor autonome și marilor companii de stat). Lupta pentru apă grea a stabilizării se dă, în mare parte, pe acest teren la economici reale.

Îmbunătățirea funcționării sistemului bancar a fost evocată în mai multe rânduri; aceasta a devenit o

mare urgență a politicii economice în general, a politicii de stabilizare în particular. În acest context, privatizarea rapidă și intelligentă a unor bănci (Bancpost, BRD, Banca Agricolă) ar ajuta considerabil efortul de stabilizare. În acest context, trebuie menționate și noile acte legi bancare.

Și dezvoltarea piețelor de capital poate ajuta mult efortul de stabilizare. Este suficient să menționez, în acest sens, facilitarea finanțării deficitului bugetar atunci când piața financiară are adâncime; de exemplu, dacă și populația ar putea achiziționa titluri de stat. Ca și activitatea bancară, piețele de capital au nevoie de reglementări mai bune și de aplicarea lor fermă.

Nu doresc să insist asupra altor zone ale politicii economice deoarece acest material se ocupă cu precădere de aspecte macroeconomice. Să totuși, merită să subliniez importanța unor măsuri de stimulare a ofertei – este vorba de un *supply-side economics* adaptat condițiilor economiei românești. Aici pot fi înscrise eforturi de a ajuta sectorul întreprinderilor mici și mijlocii (IMM) și de a stimula exportul. În condițiile în care cererea internă nu are o dinamică propulsivă, exportul ar putea fi un element motor semnificativ.

Cu aproape doi ani în urmă am declarat că nu sunt posibile vrăjitorii în politica economică, că "doctor hocu-pocus" nu operează în economie. Mă simt nevoit acum, poate și în virtutea noii mele ipostaze și obsedat de surgea timpului care nu iartă, să repet același lucru, gândindu-mă și la exprimări din înțelepciunea noastră populară: "dă-i omului mintea de pe urmă" sau "până nu se lovește de pragul de sus nu ia aminte". □

DANIEL DĂIANU – graduated and took his Ph.D. from the Academy of Economic Studies, Bucharest. He studied at Harvard University, and was Special Advisor of the Romanian National Bank. He is President, Romanian Institute for Free Enterprise (IRLI), Chairman of the Romanian Economic Society (SOREC). Visiting Fellow NATO Defence College Rome. He was appointed Minister of Finance in the Romanian Cabinet. Chief-economist of National Bank between September of 1992 and December 1997.

Tentăriile perfectionismului

SORIN IONITĂ

Într-un moment în care propunerile de reformă electorală revin în forță pe agenda politică internă, articolul de față susține că o îndepărțare de actualul sistem proporțional ar fi inutilă în cel mai bun caz – dacă nu chiar contraproductivă. Singura schimbare folositoare, simplu de aplicat și care ar da rezultatele scontate, o constituie *ridicarea pragului electoral* cu unul sau două procente. Argumentele prezентate în sprijinul acestei poziții iau în considerare experiența noilor democrații din Europa de Est, în general mai puțin cunoscută și analizată în România. Iată legătura cu sistemul electoral, o altă inițiativă utilă pentru stabilitatea cabinetului ar fi adoptarea procedurii numită *motiune de cenzură constructivă*.

Înainte de a trece la pleoarea propriu-zisă este necesară o scurtă punere în ordine cu disputa mai largă în jurul sistemelor electorale. Ea este una veche cît și în istoria politică, parcursă prin perioade alternative de estompare și revenire în actualitate. Din păcate, izolare noastră informațională nu a permis specialistilor români să ia parte la aceste discuții – iar uneori chiar să ia cunoștință de existența lor. Rezultatul este că argumentarea pentru o poziție sau alta se bazează mai degrabă pe bun simț, speculație teoretică sau exemple clasice irelevante în situația noastră. De cealaltă parte, politicienii sau alți lideri de opinie care călătoresc în Occident, intrând în contact cu mediul democratic funcțional de acolo și descoperind incredibilă varietate a formulelor electorale practice, pică în tentația perfectionismului legislativ, imaginându-și că singura explicație a calității democraților o constituie mecanica electorală. Transplantarea ei în Est, în această viziune, ar fi suficientă pentru a obține ameliorările dorite.

Poate că, dacă ar fi să sintetizăm într-o singură frază concluzia disputelor clasice în privința "sistemu-lui electoral cel mai bun", aceasta ar fi că unul asemenea sistem nu există. Piecare aranjament are avantaje și dezavantaje, precum și avocații săi într-o lume numără-

din știință politică, oameni care își susțin cu pasiune punctul de vedere. În 1984, de exemplu, apără volumul-reper *Alegând un sistem electoral: probleme și alternative*¹, cuprinzând articole clasice care ilustrează diverse poziții. Însă, aceste discuții amenințau să rămână pur academice dacă scena politică globală nu ar fi fost maturată în ultimele trei decenii de "al treilea val al democratizării" (Europa de Sud și America Latină, Asia de Est, Europa comună). Noile democrații au fost puse în față sarcinii de a construi un sistem constitucional, iar una din primele urgente a fost adoptarea unui anume mecanism electoral. Disputele au căpătat astfel o miză practică. Publicații specializate, precum *Electoral Studies* sau *Journal of Democracy*, debordau de analize și recomandări ale experților occidentali privind desenul constituțional – și, în special, normele electorale.

Există două mari categorii de sisteme electorale, toate celelalte tipuri putând fi considerate combinații în diverse proporții ale acestora.

Sistemele majoritare produc, cel puțin în teorie:

- diminuarea fragmentării spectrului politic;
- subrepräsentarea parlamentară a partidelor extremității;
- majoritați confortabile, deci posibilitate bună de acțiune pentru guvern;
- o legătură mai puternică între parlamentar și circumscripția lui, acesta devenind mai atent la interesele locale specifice.

Sistemele proporționale (PR) duc la:

- o fidelă reprezentare a segmentelor de electorat, inclusiv a minorităților, ceea ce întărește legitimitatea parlamentului;
- o rată înaltă de participare la vot;
- o bună disciplină de partid.

Între cele două extreme – majoritarismul pur de tip britanic și proporționalismul pur de tip scan-

dinav – există, după cum spuneam, variante intermediiare. Un majoritarism moderat se poate obține, precum în Franța, printr-un sistem cu două tururi de scrutin; un proportionalism moderat și indirect se poate obține prin sistemele de vot transferabil (ca în Irlanda) sau prin aplicarea liste deschise de partid (ca în Estonia). În fine, se poate realiza o îmbinare a celor două tipuri, o parte din parlamentari fiind aleși pe liste, iar o parte prin vot uninominal (ca în Germania sau în Ungaria).

Încă o dată, trebuie subliniat că *nu există o demonstrație empirică convingătoare pentru asemenea că stabilitatea și calitatea democrației dintr-o țară ar depinde de un anume sistem*. Democrațiile funcționale sunt împrăștiate pe tot spectrul de posibilități (la o extremă fiind Marea Britanie, la cealaltă Israelul, cu sistem proporțional și prag de 1%) – ca și cele nefuncționale, de altfel. Este deci foarte posibil ca alte variabile, mult mai profunde, să fie cele determinante pentru calitatea unei democrații, iar cel mai bun sistem electoral să fie cel care, în urma opțiunii deliberate sau a accidentului istoric, s-a impus într-o anumită țară și a funcționat acceptabil în timp.

Cât despre reformele electorale radicale, ele înfierbîntă periodic imaginația politicienilor, jurnaliștilor și a altor lideri de opinie, dar sunt sortite cel mai adesea să rămână proiecte de sertar. Regulile electorale creează o anume structură de interes și așteptări bine înrădăcinate; schimbarea aduce o doză mare de incertitudine. Cei aflați la putere, precum și principalele partide de opoziție, au reaferi explicabile în traversa o perioadă de reașezare fundamentală a spectrului politic. "Revoluțiile constituționale" sunt rare, provocate de crize majore și de presiunea opiniei publice, deși scenariile de reformă sunt discutate în multe țări cu anii (pentru primul caz, un exemplu bun este Italia; pentru cel de-al doilea caz, Marea Britanie). Așa se face că normele electorale sunt foarte stabilă, "înghețând" pentru multă vreme, chiar dacă adoptarea lor a fost rodul hazardului sau al compromisului politic.

Situată din *Europa de Est* nu e mult diferită în aceste privințe. După cum au constatat cu tristețe cercetătorii științei politice – și aşa după cum se întâmplase și în alte cazuri –, practicienii nu au vrut deloc să urmărească sfaturile lor bine intenționate. Sistemul electoral, ca și tipul de regim democratic sau alte elemente fundamentale ale proiectului constituțional, au fost un rezultat în parte neintenționat al negocierilor, confrun-

tărilor și compromisurilor din primele luni de tranziție. În general, acolo unde partidele comuniste încă mizau pe oarecare popularitate, aveau un cuvînt de spus în desfășurarea tranziției și sperau să păstreze controlul (Polonia, Bulgaria, Albania), sistemul electoral ales a fost unul preponderent majoritar. Acolo unde incertitudinea era mare, aşa cum prevăzuse și teoria, s-au adoptat sisteme proporționale (fiecare grup judecînd că, dacă este să piardă, va rămîne totuși cu ceva deputați în parlament). Surprizele electorale care n-au întîrziat să apară, plus nevoia imperioasă de a asigura o reprezentare cît mai echitabilă după patru decenii de totalitarism, au provocat rapid o aplecare definitivă a balanței către proportionalism: Polonia și Bulgaria au trecut la acest sistem în 1991. În momentul de față, situația în Europa de Est este următoarea:

	Tip sistem	Prag electoral
Albania	majoritar	
Bulgaria	PR	4%
Cehia	PR	5%
Polonia	PR	4%
România	PR	3%
Slovacia	PR	4%
Slovenia	PR	5%
Ungaria	mixt	5%

România a optat de la bun început pentru un sistem proporțional care, din 1992, a fost completat cu un prag de 3%. După cum se vede, țara noastră se încadrează în peisajul general al democrațiilor esteuro-pene stabilizate, singularizîndu-se doar prin pragul electoral foarte scăzut.

Ideea centrală a acestui articol este că această relativă uniformitate nu e întîmplătoare. Ea este rezultatul unei logici a jocului electoral specifică acestei regiuni, chiar dacă actorii politici însăși nu au fost totdeauna conștienți de acest lucru. A ignorat, chiar înținând de bune intenții, poate duce la rezultate perverse mai grave decât neajunsurile de remediat.

Teza articolelor este că astăzi, în România, alterarea substanțială a regulilor electorale în direcția unui sistem majoritar ar fi inutilă în cel mai bun caz, dacă nu chiar periculoasă, împunând costuri majore fără a garanta vreun beneficiu concret. Singura modificare, simplă și funcțională, care trebuie făcută constă în ridicarea pragului electoral la 4% – sau, preferabil, la 5% – pentru reducerea fragmentării politice. În ace-

lași sens va acționa, indirect, și previzibila mărire a numărului de circumscripții electorale, prin reînființarea unor judecătore comasate în perioada comunistă. Sub actualul sistem de listă, dacă se păstrează numărul total de locuri în parlament, circumscripțiile mai mici și mai multe ar favoriza partidele mari.

O altă inovație utilă ar fi adoptarea procedurii de *moțiune de cenzură constructivă*, care se practică în cîteva state ale Uniunii Europene: pentru a introduce o moțiune, partidele din opoziție trebuie să cadă în prealabil de acord asupra unui posibil prim-ministru, în caz că aceasta va trece la vot. Prevederea este destul de "tare", de natură să împușneze moțiunile care au doar rolul de a promova imaginea unui partid. E ușor ca opoziția să coopereze distructiv pentru demiterea guvernului; e mult mai greu ca ea să coopereze constructiv la alcătuirea unuia nou. Există astfel o garanție că guvernul nu va cădea dacă nu există o alternativă serioasă și dacă situația nu este suficient de gravă pentru a aduna opoziția laolaltă.

Argumente pentru păstrarea actualului sistem

1. Defectul major al discuției actuale privind modificarea sistemului electoral românesc este confuzia. Mai precis, proiectele vehiculate se pierd în generalitate și observații disparate, fără să precizeze clar următoarele lucruri:

- care sunt problemele/neajunsurile ce trebuie rezolvate;
- care sunt propunerile de rezolvare a lor prin intervenție legislativă;
- în ce măsură soluțiile sunt într-adevăr adecvate scopurilor (din punct de vedere logic; din punct de vedere empiric: s-au mai aplicat undeva? cum au funcționat?)

Între problemele identificate de obicei, nu foarte clar, în discuția publică se găsesc: fragmentarea spectrului parlamentar, procedurile grecoale de funcționare a camerelor, corupția, lipsa de interes a parlamentarului pentru preocupările concrete ale electoratului din circumscripție, lipsa de cooperare legislativ/executiv, calitatea slabă a clasei politice etc. Numai prima problemă poate fi rezolvată direct prin modificarea legii electorale. Însă, după cum s-a văzut în România, dacă se compară alegerile din '90 și '92, sau în alte țări (Polonia), diminuarea fragmentării se poate

obține ușor prin ridicarea pragului electoral și păstrarea proporționalității. Adoptarea unor sisteme alternative nu ar rezolva nici una din celelalte probleme, în schimb ar veni cu dezavantaje noi.

Ceștiunea crucială este aici aceea de a nu amesteca nemulțumirea față de disfuncțiile reale ale unei anume instituții politice cu aceea, mai generală, provocată de anumite rezultate sub așteptări ale actorilor politici. Dacă nivelul unei părți a clasei politice românești este ceea ce lasă de dorit, săptănumile spețante ca simpla modificare a regulilor electorale să o îmbunătățească. Mult mai simplu și mai direct ar putea interveni chiar partidele, selectându-și cu mai multă grijă cadrele, fără să arunce această sarcină în spațele electoratului (după cum voi arăta mai jos, este îndoilenic faptul că acesta s-ar putea achita de ea). Ele vor face oricum, atunci cînd competiția se va întei în urma ridicării pragului de acces în parlament. Dacă problemele reale sunt inconmode, nu are sens să tragem înainte false doar de dragul de a fi activi.

Argumente împotriva sistemelor majoritare

Luînd la rînd avantajele-standard oferite de sistemele majoritare, constatăm că nu există nici un temei pentru a opera în România o schimbare în această direcție.

2. După cum am văzut, reducerea fragmentării se poate obține mai simplu în actualul sistem prin urcarea pragului electoral. Forța guvernului astfel rezultat, efect indirect al consolidării majorității guvernamentale, nu va fi mai mică decât cea obținută prin procedure majoritare sau mixte.

3. Faptul că *partidele extremiste* sunt înținute afară din parlament nu constituie un efect garantat. În statele occidentale în care așa ceva se întâmplă într-adevăr, un rol important îl joacă electoratul maturizat, concentrat de obicei către centru. În condițiile României, există pericolul ca anumite zone subdezvoltate și cu probleme sociale să devină fier al liderilor extremiști în cazul trecerii la vot uninominal. Mai mult, într-o democrație înfășurată este important pentru procesul de învățare politică ca segmentele principale de electorat să-și aibă reprezentanții în parlament. Este știut că simpla prezență în legislativ tinde să modereze întrucînțiva discursul extremist, cei mai virulenți și incontrolabili politicieni anti-sistem fiind cei de pe margine.

4. Este o iluzie ideea că votul uninominal *responsabilizează* deputații și, implicit, îmbunătățește calitatea demersului democratic. Grație efectului de mass media, votanții cunosc mult mai bine liderii naționali ai partidelor decât pe deputații din propriile circumscripții (județele). Interesul electoratului pentru politică este mult supraestimat, iar costurile informării sunt mult subestimate de cei care propun trecerea la votul uninominal. Eticheta partidelor reprezintă o marcă de recunoaștere mai economicoasă pentru votantul de rând. Mai mult: este îndoialnic faptul că acei deputați care, prin calități și esfert personal, vor putea trece bariera costurilor de informare și vor accede în parlament, vor fi mai buni decât cei actuali. O campanie de vot uninominal nu se ciștigă cu moderăție, profesionism și aptitudini de negociator – ceea ce reclamă acum opinia publică de la parlamentari –, ci cu alte calități, mai “colorate” și mai superficiale. Iar electoratului îi e practic imposibil să umărăască toate acțiunile și lăurile de poziție ale fiecărei persoane alese în parlament (deși mulți deputați trăiesc cu impresia greșită că cetățenii le sorb zilnic cuvintele de pe buze) și să le sancționeze ulterior, la urne, inconsecvențele. E mult mai ușor de urmărit comportamentul în tinerețe al unui partid.

Dacă nu există temeuri pentru a ne deplasa către un sistem majoritar sau mixt, există în schimb suficiente temeuri pentru a nu o face.

5. Cu toate neajunsurile sale, actualul sistem proporțional reflectă bine opiniile electoratului. Acuzat, pe drept sau pe nedrept, de toate refele posibile, Parlamentul României este încă unul reprezentativ și nimici nu a contestat pînă acum acest lucru. Ca și sănătatea, nu ajungi să prețuiști la adevărata ei valoare *legitimitatea* decât după ce ai pierdut-o. Într-o democrație Tânără, disproporțiile rezultate dintr-o formulă majoritară sunt prilej de veșnică dispută (de remarcat că singura țară estică cu sistem majoritar este Albania). Dacă societatea este și eterogenă – minorități importante, diferențe culturale sau economice regionale –, un sistem non-proportional reprezintă o rețetă pentru dezastru. Minoritățile vor fi mereu sub-(sau supra-) reprezentate, prilej de atacuri dure din partea radicalilor de ambele părți.

6. Pe termen lung, sistemul proporțional asigură cea mai bună *prezență la vot*, chiar atunci când alegerile sunt mai frecvente. Dezabuzarea rapidă a electoratului, confruntat cu distorsiunile de reprezen-

tare ale majoritarismului, amenință în noile democrații nu doar stabilitatea unui cabinet, ci și pe acela a întregului sistem politic.

7. Votul uninominal reduce *disciplina de partid*, pulverizând formațiunile politice și “personalizând” campaniile electorale. Așa cum arătam la punctul (4), o campanie zgombatoasă, plină de promisiuni făcute în nume personal de candidați controlați prea puțin de niște partide slabe nu reprezintă tocmai un ideal, după abia trei tururi de alegeri libere (Marea Britanie, cu electoratul său matur și conservator, ține parlamentarii sub o disciplină la care partidele esteuropene nici nu visează). Într-un moment în care nu primadonele lipsesc politicii românești, ci echipele consistente și stabile, este de-a dreptul paradoxal să ceri remedierea acestui neajuns prin vot uninominal.

Ne place sau nu, pe termen lung numai partidele sunt cele care pot da coerență unei democrații, iar majoritatea comentatorilor consideră azi că gradul de instituționalizare și cristalizare doctrinară al partidelor reprezintă un indice bun de evaluare al maturizării politice în Europa de Est. Sigur, după cum spuncam, sistemul electoral nu este singurul factor determinant în această direcție. Numeroase alte variabile sociale, culturale, istorice, personale sau de conjunctură intră în joc. Ce e sigur este că, față de proporționalism, sistemele electorale majoritare sau mixte (sau cele de listă deschisă, după cum se va vedea) acționează împotriva obiectivului de coagulare a partidelor.

Argumente împotriva sistemelor mixte

8. Pînă aici m-am referit la sistemele majoritare în general. S-ar putea însă ridica întrebarea dacă nu cumva un sistem electoral mixt ar putea îmbina avantajele proporționalismului cu cele ale majoritarismului. Răspunsul meu este că nu ar face-o: *un sistem mixt ar fi cel mult irelevant pentru stabilitatea democratică – atunci când nu ar fi de-a dreptul periculos, adunând dezavantajele ambelor sisteme*. Cazul Germaniei este irelevant pentru noi: o țară dezvoltată și omogenă etnic a fost reconstruită sub tutela fermă a ocupației militare occidentale, purtând povara morală a vinilor istorice și interzicând prin lege ofice gruparea ce avea încă un vag aer extremist, de dreapta sau de stînga. Un termen de comparație mult mai bun este Ungaria. Sistemul său electoral este un adevărat cosmar matematic: 46% din candidați sunt aleși în cir-

cumscriptii prin vot uninominal, pînă la 39% în circumscriptii pe liste de partid, iar restul de 15% sau peste pe liste la nivel național. El nu a fost proiectat astfel în mod deliberat, ci reprezintă rezultatul (irational, după cum socotesc mulți comentatori interni) negocierilor și compromisurilor Mesei Rotunde din 1989. Ungaria este o țară mai omogenă decât România din punct de vedere etnic și regional. Dar chiar și așa, s-a remarcat faptul că deputații aleși prin vot uninominal au tendințe centrifuge față de partidele lor. Dacă viața politică a avut totuși după 1989 o stabilitate remarcabilă, aceasta este mai puțin meritul sistemului electoral, cît cel al elitei politice maghiare, care este mai puțin polarizată în chestiunile esențiale și are o bună competență profesională. Cu alte cuvinte, stabilitatea cabinetelor a fost asigurată mai curînd în ciuda sistemului electoral mixt, decât datorită lui. Cele două guverne de dreapta de după 1990 au fost coaliții de trei partide. Guvernul actual, deși poate fi format numai de socialiști, este tot o echipă mixtă, socialist-liberală, care a rămas împreună (în ciuda disputelor periodice acerbe și a austerității din 1995-1996, datorată pachetului de reforme Bokros) pentru întreg mandatul.² Iată deci că sistemul mixt a dus la aceeași formulă de coaliție ca și în România. Mai departe, diferența de performanță se datorază în întregime capacitatii diferite a elitei politice de a se descurca în condițiile date.³

Dacă aceasta este morala ce se desprinde din comparația cu Ungaria, exemplul cel mai fericit de țară estică cu sistem mixt, o scurtă privire către Rusia ne arată ce s-ar putea întîmpla în varianta nefericită – și, din păcate, există cîteva caracteristici înțînd de structura socială și a elitelor care ne apropie mai mult de Rusia decât de Ungaria. Rusia a adoptat un sistem mixt perfect: jumătate din membrii Dumei sunt aleși pe liste de partid (5% prag electoral), iar jumătate prin vot uninominal (cu minim 25% prezență la urne). Rezultatele se văd cu ochiul liber. Majoritatea partidelor reprezentate în Dumă au o viață scurtă, dispărînd de la o alegere la alta, iar spectrul politic este într-o continuă frămîntare. Cum un sfert din deputați sunt independenți – boși locali necontrolabili, având în spate rețele clientelare în piramidă. În campanie, ei vituperă așezămintele democratice și partidele, ceea ce rezonează cu convingerile antipartinice ale electoratului, iar în timpul legislaturii își negociază voturile contra beneficiilor locale extrase din bugetul federal. Nu

e de mirare deci că în ultima vreme tot mai multe voci, între care și cea a președintelui Elșin, cer trecerea la un sistem proporțional.⁴

Argumente

Împotriva sistemelor de vot deschise

9. O variantă “exotică”, practicată în puține democrații, o constituie *votul transferabil*. Înălță a intrat în amănunte – la rîndul său, votul transferabil are mai mult subtipuri, cel mai cunoscut fiind *votul unic transferabil* (STV) folosit în Irlanda – este vorba de faptul că votantul dintr-o circumscriptie capătă o listă cu toți candidații partidelor, pe care îi poate ierarhiza individual. Numărătoarea, desfășurată în pași succesiivi timp de mai multe zile, nu ia în considerare numai candidații de pe locul unu, ci pe toți ceilași. Astfel, e posibil ca un candidat care a obținut numeroase locuri doar să devanzeze un altul care are mai puține locuri unu. De asemenea, votantul are teoretic posibilitatea de a indica implicit, prin ordinea opțiunilor sale, coaliția de partide pe care o preferă. Efectul de proporționalitate între partide, pentru că votul transferabil rămîne unul în esență proporțional, se obține indirect, prin jocul scorurilor candidaților individuali.

Dacă nu ați priceput mare lucru din explicația de mai sus, e un semn că sesizați deja unul din dezavantajele sistemului: este atât de complicat, încât nu doar votanții, dar de multe ori și candidații însăși, nu pot urmări prea bine tot ce se întîmplă și se simt trișați la rezultate. În plus, organizarea alegerilor necesită o logistică și o disciplină administrativă formidabile, cu toate costurile ce decurg de aici. În anumite circumscriptii, calculele se lungesc uneori pînă la o săptămână. În al doilea rînd, complexitatea procedurilor descurajează participarea la vot – rata de participare în Irlanda fiind printre cele mai scăzute din Uniunea Europeană. În fine, faptul că fiecare candidat concurează individual îl forțează pe acesta să iasă cu ceva în evidență, deci să intre în competiție pentru imagine cu colegii de partid. În aceste condiții, coerența formațiunilor se poate menține numai cu ajutorul puternicilor “înrădăcinări culturale” în segmentele de electorat, vecine de decenii (cazul Irlandei). E puțin probabil ca partidele și electoratele din Est să poată trece cu bine peste toate aceste obstacole.

10. Ultima obiceiie se aplică și în cazul propunerii de a vota pe *liste de partid deschise* (votanții

care optează pentru un partid pot schimba ordinea candidaților pe listă). Deși e mai puțin cunoscut, sistemul funcționează deja în Estonia și, într-o variantă mai restricțivă, în Polonia, Cehia și Slovenia. Dacă votanții ar lua în serios posibilitatea ce li se oferă, competiția electorală în interiorul partidelor ar fi la fel de puternică ca și aceea dintre partide, ducând la slăbirea unității acestora pe termen lung. A existat o mișcare în acest sens la primul tur de alegeri libere din Estonia. S-a constatat însă mai apoi că electoratul ignoră aproape complet prevederea cu pricina. În Cehia, nici o listă de partid nu a fost încă modificată în urma alegerilor, iar în Estonia schimbările au fost cu totul nesemnificative. Cu alte cuvinte, listele deschise de partid se pot introduce fără teamă și în România. Impactul lor va fi insignifiant.

*

Concluzia celor zece argumente prezentate mai sus nu poate fi decât aceasta: singurul corectiv util și eficient al sistemului electoral în momentul de față este ridicarea pragului electoral. Trebuie acceptată ideea antiintuitivă, dar pentru aceea nu mai puțin corectă, că filtrarea prin partide a opțiunilor cetățeanului, având de partea sa o înțelegere adâncă a naturii acțiunii umane, reprezintă soluția pe termen lung la neajunsurile democrației incipiente. Plebiscitarismul, legarea strânsă de electorat, nu este neapărat o sursă de stabilitate, în special în Europa de Est. Pe de altă parte, responsabilitatea clasii politice este cu așa mai mare cu cît se vede că nu există garanții instituționale împotriva incompetenței și comportamentului centrifug.

De bine, de rău, actualul sistem proporțional reprezintă una din puținele instituții democratice care și-au îndeplinit până acum obiectivele. Înversunarea de a-l schimba este demnă de o cauză mai bună. Iar inadecvarea mijloacelor la scopuri ne lasă pradă tentației ingineriei legislative abuzive (când nu ne place ceva, rezolvăm din doar lege; dacă un cui e puțin strîmb, îl scoatem cu pickamerul). Se întâmplă în politică la fel ca în medicină, fizică sau sociologic: persoanele neinformate sunt cele mai predispuse să supraevaluateze șansa de succes a intervenției; persoanele informate sunt cele mai conștiente de riscuri și de propriile limite.

NOTE:

1. Arend Lijphart, Benid Grofman (eds.), *Choosing an Electoral System: Issues and Alternatives*, NY: Praeger, 1984.
2. Alegerile vor fi în mai, anul acesta.
3. Nu e locul aici pentru o discuție amplă, însă pentru cei care vor căuta în sistemul monocalmeral maghiar explicația stabilității, merită menționat că Ungaria dispune de o Curte Constituțională puternică și activă (de departe cea mai activă din Europa de Est), care funcționează ca o adăvărată cameră superioară, asigurând o cenzură elitistă a deciziilor aleșilor poporului. Ea se bazează pe tradiția de excelență profesională și independentă a breslei juriștilor, apărătă cu înverșunare și sub regimul comunist (alături de artiști și filozofi, avocații budapestani se aflau într-un soi de evasidizidență boemă). Comparația cu situația de la noi e de prisos.
4. Deși e puțin probabil ca doar această măsură izolată să rezolve problemele.

SORIN IONITĂ – graduated from the Bucharest University, MA in Political Science at the Central European University and the coordinator of the Centre for Institutional Reform, Romanian Academic Society.

Anul 1997 în relațiile româno-americane

O cotitură radicală sau "Mult zgomot pentru nimic" ? MIRCEA RĂCEANU

I. În ultima vreme am avut prilejul să am mai multe discuții pe marginea relațiilor româno-americane la un an de la victoria coaliției democratice în alegerile parlamentare și prezidențiale din România, din noiembrie 1997. În cadrul schimburilor de păreri care au avut loc cu aceste prilejuri, subliniind progresele realizate, susținătorii cei mai optimiști ai acestor relații, au mers până acolo încât au avansat ideea potrivit căreia în perioada menționată raporturile româno-americane nu numai că au cunoscut o ascensiune favorabilă, dar că s-a produs de fapt o cotitură radicală, spectaculoasă în evoluția lor. A fost invocat ca argument în favoarea acestei aprecieri faptul că, în cursul anului 1997, între Statele Unite și România au avut loc un număr mare (unii folosind chiar cuvântul "impressionsant") de acțiuni pe plan politic, militar, ca și în alte domenii. În mod deosebit, s-a pus accentul pe vizita la București, în iulie 1997, a președintelui american Bill Clinton, pe dialogul politic la nivel înalt care a avut loc cu această ocazie, precum și pe acordul intervenit între cele două țări privind realizarea "Parteneriatului strategic".

Mai reținuți în aprecieri și, evident, mai puțin optimiști, au recunoscut, la rândul lor, faptul că anul 1997 a fost într-adevăr bogat în evenimente bilaterale. Ei sunt însă de părere că majoritatea acestor evenimente, îndeosebi vizitele la Washington, au avut mai degrabă un caracter de campanie, fiind mai puțin rezultatul unei schimbări de fond intervenită în raporturile româno-americane. În consecință, acțiunile respective nu ar fi fost de natură să producă acea așteptată și doară cotitură de substanță în relațiile dintre cele două țări. De altfel, în context, un prieten american – fin cunoștor și observator al acestor relații – mi-a spus că dacă l-ar fi întrebat cineva cum ar caracteriza el evoluția raporturilor româno-americane în anul care a trecut ar răspunde fără ezitare săcind apel la vorbele marelui dramaturg Shakespeare – "Mult zgomot pentru nimic". Văzându-mi privirea mirată, s-a grăbit să-mi spună că, în ultimă analiză, nu numărul acțiunilor – chiar unul impresionant – este cel care determină sub-

stanța unei relații, ci gradul, calitatea și efectul produs. Or, în această privință, a adăugat el, dacă vom lăua în considerare numai aceste două domenii, politic și economic, vom constata, pe de o parte, că nu se poate vorbi încă de o relație bazată pe încredere reciprocă, doavă poziția SUA față de chestiunea admiterii României în primul val al NATO, iar pe de altă parte, că raporturile economice și comerciale bilaterale continuă să fie reduse, nu numai în comparație cu ceea ce acestea au fost în anii precedenți, ci și față de majoritatea altor țări din zonă.

Înainte de a începe să scriu aceste rânduri, am reflectat asupra discuțiilor avute. Să fiu sincer, m-am intrigat în egală măsură ambele interpretări. A spune că adevărul este undeva la mijloc, ar însemna să treci cu prea mare ușurință peste subiect și, de ce nu, chiar să omiți esența problemei.

Inutil de subliniat că relația dintre un stat mic sau mijlociu și unul mare îmbracă o importanță specifică. Cu atât mai mult atunci când este vorba de o relație cu o mare putere, în cazul de față SUA, forța cea mai dominantă în lume la acest sfîrșit de secol și început de nou mileniu. În consecință, o apreciere reală, obiectivă a stadiului acestor relații este absolut necesară, mai ales în condițiile în care se dorește fructificarea beneficiilor ce pot fi obținute, îndeosebi pe plan politic și economico-financiar, de pe urma dezvoltării și consolidării unor astfel de relații. În condițiile în care o asemenea apreciere nu este rezultatul unei cunoașteri profunde a partenerului și a pozițiilor acestuia, există întotdeauna pericolul ca propriile dorințe, bazate pe o percepție eronată, să ia locul realității.

II. Nimici nu contestă că relațiile româno-americane au cunoscut un curs ascendent în 1997, plasându-se pe drumul cel bun, cu perspective reale, de a deveni în viitor o relație solidă, stabilă și de durată. A susține însă că anul 1997 a constituit o cotitură radicală, dramatică în evoluția acestor relații înscamnă a ignora realitatea. Înseamnă de fapt a-ți crea iluzii și, în final, a-ți submina propriile interese.

O dovadă a cursului ascendent l-a constituit multitudinea contactelor pe plan politic. Din păcate însă, dialogul politic care s-a desfășurat cu acest prilej a fost axat și consumat în marea lui majoritate pe problematica NATO, și mai puțin pe alte aspecte ale relațiilor româno-americane. A fost declarată o adeverărată campanie în acastă privință. Nu a existat demnitar român, indiferent de domeniul de activitate (politic, militar, economico-financiar, cultural, științific) sau reprezentanți români aparținând unor instituții, asociații, mass media etc. care, vizând Statele Unite în prima jumătate a anului 1997, să nu fi abordat cu prioritate cu interlocutorii americanii problematica admiterii României în NATO. Rezultatul se cunoaște.

Dincolo însă de acest rezultat, dialogul respectiv a scos în evidență faptul că diplomația română a continuat, din păcate, să fie tributară – aş spunea, chiar prizonieră – mentalității și metodelor de acțiune aparținând în special ultimilor ani ai dictaturii și, respectiv, perioadei regimului Iliescu. Este vorba de ignorarea partenerului, de declanșarea unor campanii de tip "hei-rup", de exagerarea semnificației reale a unor evenimente sau de blamarea altora pentru nerealizarea propriilor promisiuni.

A. NATO

Nu mă refer la dreptul României de a fi integrată în structurile euroatlantice. Este un drept legitim și partea română trebuie să actioneze viguros și responsabil pentru atingerea acestui obiectiv. Am în vedere însă următoarele aspecte:

- Poziția americană a fost expusă (?) încă de la început, cu claritate, părții române. Cu toate acestea, demnitari după demnitari români s-au deplasat la Washington, creând impresia falsă, cel puțin în rîndul opiniei publice din România, că Statele Unite încă mai deliberează poziția lor față de România. Insistența părții române, indiferent de bunele intenții, a lăsat un gust amar, punând un semn de întrebare în legătură cu seriozitatea cu care este pregătită și dispusă să se angajeze într-un dialog politic constructiv.

- Campania declanșată în contextul NATO (trimiterea de scrisori, mobilizarea comunității americane de origine română, publicarea de articole și reclame plătite etc.) a semănat prea mult prin organizare și mijloace folosite cu cele din perioada prelungirii anuale a clauzei. Ca și în trecut, și anul acesta efectul a fost același. În fond, în chestiunea admiterii în primul val al NATO, problema nu era numărul de scriitori sau contacte, ci îndeplinirea de către partea română a condițiilor de aderare.

- Prezentarea exagerată a poziției unor membri ai Congresului SUA care s-au exprimat în favoarea admiterii României în primul val generalizându-se drept poziții oficiale americane. Cui i-a servit acastă exagerare?

Că în prima parte a anului 1997 dialogul politic a fost mai puțin constructiv o dovedește cu prisosință și declarația fostului ministru al afacerilor externe, Adrian Severin, potrivit căreia în cadrul întrevederii s-a convenit "să vorbim mai puțin și să facem mai mult". Nu cred că mai sunt necesare alte comentarii.

Nu m-am oprit asupra celor de mai sus întâmplător, ci plecând de la faptul că aderarea la NATO rămâne, în continuare, una din prioritățile politicii externe românești, precum și de la importanța sprijinului SUA în atingerea acestui obiectiv. Sper că s-au tras învățăminte necesare din experiența din trecut și că, în perioada care va urma, partea română va fi mai receptivă și va manifesta mai mult realism în dialogul cu partea americană. În acest sens, un început pozitiv l-au constituit discuțiile avute la București, în luna octombrie 1997, în timpul vizitei lui Marc Grossman, asistentul secretarului de stat pentru problemele europene și cele canadiene. Sper, totodată, că s-a înțeles corect că aderarea la NATO depinde în primul și în primul rînd de efortul intern și nu de cel extern. Ar fi o gașă politică majoră să se avanseze ideea că România va face parte automat din valul doi!

B. "Parteneriatul strategic"

Oficialitățile române nu s-au sfidat să facă referiri la această inițiativă ca la un fapt deja înplinit, deși "Parteneriatul strategic" a rămas luni de zile o lozincă fără conținut. Abia în ultima perioadă, mai ales datorită insistențelor americane, această inițiativă începe să capete forme concrete. În fond, nu este vorba de o schemă grandioasă sau de implicarea unui ajutor economic și financiar major din partea SUA, așa cum probabil că s-a gîndit partea română cînd a lansat inițiativa respectivă, ci de crearea unui cadru, a unui mecanism avînd obiective concrete, realizabile, menite în ultimă instanță să contribuie la procesul democratic din România, la integrarea ei în structurile euroatlantice și la întărirea rolului României ca factor de stabilitate în zona respectivă.

În ce măsură "Parteneriatul strategic" între SUA și România va deveni o realitate, va depinde în mare măsură de următorii doi factori:

- O înțelegere corectă de către autoritățile de la București a poziției pe care România o ocupă în cadrul

priorităților americane în zonă și în contextul unei noi abordări, realiste a relațiilor româno-americane. Am mai scris că este deja de domeniul trecutului perioada în care România – datorită politicii ei relativ independente – s-a aflat într-o poziție unică față de celelalte țări din zonă în relațiile ei cu SUA și că apariția noilor democrații în acea parte a lumii și natura nouă a raporturilor dintre SUA și Rusia a schimbat complet datele problemei. Dar astă nu înseamnă, că în actuala conjunctură internațională, România ocupă, ca în alte etape, un loc prioritar în politica americană în zona respectivă.

- Modul practic, concret, în care partea română va aciona pentru îndeplinirea obligațiilor care îi revin în cadrul celor convenite cu partea americană în cadrul "Parteneriatului strategic". Aici se află, în opinia mea, cheia consolidării încrederii reciproce. Se știe că, în ceea ce îi privește, americanii privesc astfel de angajamente cu foarte multă seriozitate, deoarece este în joc integritatea și credibilitatea lor. Același lucru îl așteaptă însă și de la partenerii lor. În orice caz, peste cîteva luni se va înămplini un an de la lansarea acestei inițiative, care se află încă la început de drum, ca să nu spun "în fașă".

C. Dialogul la nivel înalt

Nimeni nu neagă importanța contactelor la nivel înalt. Semnificația lor nu trebuie însă nici exagerată, nici minimalizată. S-a scurs multă cerneală pe marginea vizitei la București a președintelui Clinton. Să nu uităm însă condițiile specifice în care această vizită a avut loc. Să nu uităm, de asemenea, că principalul ei scop nu a fost cel de a marca o etapă în româno-americane, ci de a sublinia disponibilitatea Statelor Unite de a sprijini eforturile României pe drumul democratizării și al reformei. Afirmația președintelui Clinton că "maratonul libertății nu este un sprint" și că este nevoie de o "angajare pentru a parcurge întregul drum în mod constant și perseverent", asigurînd astfel durabilitate procesului, atestă acest lucru.

Este rîndul președintelui Emil Constantinescu să viziteze Statele Unite, la invitația președintelui american. Spre deosebire de vizita de la București, cea de la Washington va avea, fără îndoială, un alt scop și, ca atare, o altă semnificație, cu implicații directe pentru viitorul acestor relații. Vizita ca constituie un bun prilej pentru a trece în revistă nu numai stadiul actual al relațiilor bilaterale, dar și progresele realizate de România pe drumul democratizării și reformei despre care vorbea președintele Clinton. De data aceasta vor

trebui să vorbească faptele. A trecut vremea promisiunilor și a declarațiilor de intenții!

D. Componenta economică și financiară

Anul care a trecut nu a produs schimbări semnificative pe planul raporturilor bilaterale economice și financiare. Investițiile americane de capital rămân însă extrem de reduse. De asemenea, continuă rezerva oamenilor de afaceri americani de a dezvolta comerçul bilateral cu România. Cifrele vorbesc de la sine, fiind aproximativ la nivelul anilor 1995/1996. Un "Parteneriat strategic" nu va fi niciodată viabil dacă nu va fi însoțit și de o componentă economică și financiară bilaterală solidă. Concluzia este una singură: este timpul ca reforma economică să intre în drepturile ei firești în România. Pînă atunci, piața română va rămîne, în continuare, puțin atractivă pentru comunitatea de afaceri americană.

III. A trecut peste un an de la victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare și prezidențiale din România. Era de așteptat ca în această perioadă să intervină o schimbare de fond în modul de abordare a raporturilor cu SUA. Din păcate, acest lucru nu s-a întîmplat. Analiza anului care s-a scurs a scos în evidență faptul că nici actuala guvernare nu s-a debarasat pe deplin de vechile mentalități, folosind în continuare metode depășite și cadre compromise.

Este de la sine înțeles că este dreptul fiecărui stat să-și stabilească propriul comportament. În același timp, este normal ca fiecare stat să fie conștient de efectele și consecințele comportamentului asumat. Bilanțul anului 1997 este edificator în acest sens. □

MIRCEA RĂCEANU – Is the coauthor of the work *Romania versus United States. Diplomacy of the Absurd 1985-1989* (New York: St. Martin's, 1990). Before 1989, he worked as secretary of the Romanian Embassy from Washington, having also different position in the system of relations between Romania and SUA and Canada. He was arrested in January 1989 being considered a spy by the regime from Bucharest. Condemned to the capital punishment, he was released in December 1989.

Puterile vestice și integrarea europeană

DORU C. FRUNZULICĂ

Politica puterilor vest-europene

În analizele privind problemele integrării și securității europene foarte importantă este o înțelegere a scopurilor, atitudinilor și politicilor statelor europene. Deoarece atitudinile determină abordarea problemelor, politicile statelor mari europene sunt mai ales rezultatul atitudinilor decât o reacție la probleme.

În cadrul Uniunii Europene există trei actori principali: Franța, Germania și Marea Britanie. Astă nu înseamnă că celelalte țări nu sunt importante, inițiative sau personalități ale acestor țări influențând de multe ori evenimentele europene și internaționale. De regulă însă, ceilalți membri ai UE tend să reacționeze sau să se alăture la inițiativele unuia dintre cei trei actori principali.

● Franța

Unul dintre cei mai importanți actori ai momentului este probabil Franța, ea având conturat cel mai clar concept al propriilor scopuri și interese, aplicând o politică mai degrabă "activă" decât "reactivă". Pentru un observator care se vrea neutru, un element semnificativ, poate determinant al politiciei franceze față de UE pare să fie folosirea EU ca bază pentru sporirea influenței și resurselor franceze. Altfel spus, să ofere Franței baza politică și economică (care, altfel, i-ar lipsi în comparație cu "supergreii" mondiali) pentru a juca un rol global, pe măsura propriei evaluări. Franța dorește un rol de "pre-eminență" – dacă se poate spune așa – în cadrul UE, rol care să-i ofere valențe de putere mondială. O astemenea abordare are o lungă tradiție și se pare că este împărtășită, practic, de toate partidele politice franceze, indiferent de cunoarea lor politică.

În cadrul UE, Franța favorizează structurile supranacionale în domenii unde Germania este puternică (de ex., uniunea monetară), unde dorește să echilibreze și să controleze puterea germană prin participare și în domenii unde resursele sale naționale sunt insuficiente, având interes în lărgirea bazei participării la

activități franceze – în domeniul aerospațial, de exemplu (programul ARIANE).

Franța se află în fața unor etape importante privind integrarea europeană, și anume introducerea monedei unice europene (euro) și extinderea UE cu mai multe țări din Europa Centrală și de Est. Franța susține ca UE să se afirme din ce în ce mai mult ca un pol de putere mondial. Tocmai acesta este motivul pentru care ea susține frecvent introducerea "euro", considerînd că aceasta va avea un rol de reechilibrare într-un joc mondial dominat de dolar, având de asemenea un rol de federalizare.

Aștă în cooperarea interguvernamentală, cît și în cea supranatională, Franța se bazează – cu o anumită justificare – pe calitatea diplomaților ei și pe integrarea lor în sistemul național francez, pe eficacitatea constantă a acestora în a apăra și promova interesele naționale franceze chiar dacă sunt angajați ai unor结构uri supranacionale (de ex., preponderența franceză ce veghează cu atenție activitatea Comisiei UE). Fără îndoială, Uniunea Europeană a evoluat istoricște sub efectul unei acțiuni conjugate a Germaniei și Franței. Implicit, Bonnul a favorizat pentru partenerul său o influență relativ mare atât în cadrul Comisiei, cît și al Consiliului ministerial al Uniunii.

Un alt exemplu ce nu trebuie să lipsească din această abordare este constanța activității franceze pentru reducerea influenței americane în Europa. Prezența SUA în Europa – atât din punct de vedere al structurilor și forțelor militare, cît și al structurilor politice, precum și legăturilor strânse cu majoritatea statelor vest-europene – sunt văzute de Franța ca un obstacol pentru atingerea pre-eminenței – în mediile științifice franceze se discută destul de des despre "hegemonia americană" în Europa, care împiedică pe europeni să-si apere propriile interese și să-si atingă obiectivul principal propus – uniunea. De altfel, pentru mulți observatori străini, politica franceză pare clară în acest sens: influența americană și britanică pe continent trebuie redusă, constituind un obstacol pentru creșterea influenței franceze, iar legătura transatlantică,

tică cu SUA diminuată pînă la nivelul unei minime asigurări împotriva unei eventuale amenințări renăscute pe continent. Franța dorește o Europă puternică din punct de vedere politic, economic și militar, capabilă a se opune hegemoniei SUA, dar nu reușește să-și ralizeze la această opinie partenerii ei europeni.

Din dezbatările privind referendumul asupra Tratatului de la Maastricht și a Tratatului de la Amsterdam a reieșit că transformarea Comunităților Europene într-o reală federație europeană (cu serioase pierderi ale suveranității naționale) nu constituie de fapt un obiectiv imediat al politiciei franceze – în acest sens, cooperarea franco-germană, ca motor al Uniunii Europene, este unul dintre sloganurile des repetate, dar care nu captează în general atenția celorlalți parteneri din UE (mai ales a Marii Britanii și a Italiei).

Prin relațiile speciale, istorice, între România și Franța, faptul că Franța a fost și este avocatul integrării României în NATO, privind susținerea României de integrare în UE, ecuația este mult, mult mai complexă. România trebuie să joace cartea franceză cu pragmatism; a trecut vremea abordărilor romantice, a preeminenței schimburilor culturale. Franța are legături speciale și interese mari cu țările mediteraneene, membre ale UE: Portugalia, Spania, Grecia. Aceste țări primesc, fiecare, de 15 ori mai mult ajutor economic din partea UE decât toate țările central-europene. 80% din bugetul comunitar este format din subvențiile pentru agricultură, care merg în principal către aceste state. Dacă UE se va extinde cu state cu un potențial agricol important, cum ar fi România, ajutorul către aceste state se va diminua considerabil. De aceea, ele se opun extinderii UE către Sud-Estul Europei.

Pe de altă parte, esențialul în politica externă franceză este relația cu Germania. Parisul se mai joacă cu Bonnul în chestiuni precum susținerea candidaturii României în primul val în NATO sau UE sau în ce privește contrabalansarea influenței germane în Europa Centrală și în Balcani, dar cînd vine vorba de lucruri importante, Franța are tendința de a prelua punctul de vedere german.

● Germania

Politica Germaniei față de Europa se caracterizează mai degrabă printr-un conglomerat de motive decât printr-un singur element, cum ar fi superioritatea sau independența. Este o combinație între viziunea idealistă a unor "State Unite ale Europei" federale,

interese economice concrete și conștiința încărcată ce mai persistă încă, datorată perioadei 1933-1945 (deși foarte puțini sunt politicienii germani de marcă de astăzi care să fi fost destul de maturi atunci pentru a lua parte la evenimente). Motivele economice sunt evidente: Germania a profitat foarte mult de pe urma Comunității Economice Europene. De aceea se înregistrează în general o atitudine pozitivă vizavi de Uniune și de evoluția sa pe mai departe. Este posibil ca această atitudine să fi avut de suferit de pe urma planurilor de emitere a unei monede comune a UE – "euro" – deoarece există un puternic atașament față de marca germană, care este, să spunem așa, logo-ul succesului german și temelia sigură pe care milioanele de turiști germani își construiesc planurile de vacanță în fiecare an.

Deși este greu de spus (și este și mai greu de demonstrat), este de asemenea posibil ca sentimente favorabile unei Europe unite să fi fost rănite de afirmațiile antigermane făcute în alte țări europene; aceste afirmații au ieșit în evidență cu prilejul referendumului din Franța (cînd s-a afirmat că Maastrichtul este necesar pentru "a-i lega la gard" pe germani), în timpul crizei monetare din Marea Britanie și Italia, în intervenția din Bosnia. Dacă ar fi vorba numai de griji pe temeuri istorice, acest lucru ar fi perfect explicabil; și este adevărat că atât politicienii germani, cît și presa au dat dovală de înțelegere și reîncreare față de asemenea griji, chiar cînd acestea păreau exagerate. Problema potentială este că alți doi factori au intrat în discuție: gelozia pentru succesul economic al Germaniei (și, pe deasupra, pentru unificarea acesteia), precum și încercarea care încă există, deși mult diminuată, de a folosi "trecutul Germaniei" în diplomația actuală în scopul exercitării de presiuni asupra Germaniei sau măcar pentru slabirea poziției acesteia. Desigur, acești factori se dovedesc mai puțin eficienți odată cu aparitia unei noi generații de lideri politici germani, dar priviți din perspectiva Renașterii naționalismului nu numai în Europa de Est, ci și în ceea de Vest, ei pot avea foarte bine ca efect consolidarea naționalismului și în Germania. Oricare ar fi efectul unui astfel de naționalism – care s-ar situa, probabil, mai aproape de naționalismul actual din Franța, decât de cel din Germania de după 1933 sau de cel din țările europene înainte de 1914 –, una din consecințe ar constitui-o cu siguranță schimbarea de atitudine față de integrarea reală în Europa. Dar dacă Germania renunță la planul său privind integrarea reală în Europa și se

limentează la integrarea numai în zonele cu profit direct și specific pentru ea, preferând mai degrabă cooperarea interguvernamentală în toate celelalte domenii, ideea unei reale uniuni europene, a unei confederații de state ar dispărea poate în viitor de pe agenda de lucru a politicienilor europeni. Este greu de crezut că oricare dintre celelalte țări ar putea-o salva.

O dificultate specifică politicii germane din trecut a fost înclinația pentru urmărirea din umbra a divergențelor între pozițiile franceze pe de o parte, și cele ale englezilor și americanilor, pe de altă parte. Există multe exemple de acest gen, iar Germania a fost acuzată că nu ar fi capabilă să urmărească o linie politică clară, conformă cu convingerile pe care le afirmă. Din punctul de vedere al Germaniei, poziția acesteia este explicabilă – pe de o parte, există convingerea că implicarea SUA în Europa este esențială pentru menținerea securității și stabilității europene (deseori Germania se situează pe poziții mai apropiate de cele ale Marii Britanii ori ale SUA decât ale Franței – de exemplu, în problema NATO sau a liberalizării comerțului), iar pe de altă parte, Germania acordă relații sale cu Franța o atenție deosebită, reconcilierea franco-germană fiind considerată una din marile realizări postbelice. Punerea la îndoială a relațiilor speciale franco-germane a devenit un subiect *tabu* în peisajul politic german. Se poate spune că politica "de expectativă" a Germaniei a creat greutăți analiștilor politici, obiectivele politicii germane fiind neclare de foarte multe ori, fiind bănuță că urmărește o politică comună cu Franța, în detrimentul politicii "atlantice", existând exemple de parteneri occidentali ai Germaniei care nu s-au dovedit pe deplin satisfăcuți de relațiile cu această țară.

Politica Germaniei are însă și rezultate pozitive, aceasta realizând prezentul izolării Franței din cadrul NATO, contribuind la o nouă apropiere a acesteia de NATO. Un exemplu elovent l-a constituit la un moment dat realizarea Euro-Corpului franco-german, de lângă Strasbourg (actualmente, Corpul European, cu participarea a cinci state vest-europene).

Privind relația specială a Germaniei cu Franța,

aceste două țări reprezintă, nefindu-i nici, motorul Uniunii Europene, polul politico-economic al organizației ce are o influență de multe ori determinantă la nivelul organismelor comunitare. Pentru Germania, extinderea UE către est cu anumite țări este de mare importanță economică și geopolitică. Lărgirea UE nu este nici pe departe o plimbare spre Est, în armonie și voie

bună – într-o comunitate care va ajunge, prin înglobarea a cinci țări (Polonia, Cehia, Ungaria, Estonia, Slovenia), de la 370 la 450 milioane de persoane, se pune insistent problema viitoarei repartiții a puterii politice și economice în cadrul UE. Germania este cea care extrage în prezent maximum de profit din extindere: Polonia, Cehia și Ungaria constituie zona de investiții germane privilegiate și dezvoltarea schimburilor cu aceste țări în ritm accelerat. Deplasarea centrului de greutate către centrul european va exercita în mod necesar o influență asupra politicii de la Bruxelles. Germania, ca și Franța de altfel, condiționează aderarea noilor membri de o reformă prealabilă a modului de funcționare a actualelor instituții comunitare, condiție imperativă pentru evitarea paraliziei și imploziei bugetare.

În ce privește relațiile Germaniei cu România, oficial Germania rămâne prietenul și avocatul României în eforturile sale de a-și găsi locul în structurile euroatlantice. O parte importantă a relațiilor dintre cele două state o constituie proiectele privind colaborarea în domeniul dezvoltării în România, proiecte sprijinate de diferite foruri de stat din Germania. Necoficial, Germania a avut și are clare reticențe în admisarea României în NATO în primul val, susținându-și "protejații" – Polonia, Cehia, Ungaria –, iar privind integrarea în UE, Germania, alături de alții membri ai UE, dorește să evite situația creată la Madrid când candidatura României a stârnit serioase divergențe între participanți, în primul rând între SUA și Franța; de aceea, acum, în privința reunii la vîrf a șefilor de stat și de guvern ai celor 15 țări din UE și ai țărilor asociate, în ciuda hotărârii cosmetice luate, lista celor 5 țări din Europa Centrală și de Est cu care se vor începe negocierile de aderare, ce nu includ România, este din ce în ce mai mult considerată *tabu*. România ar trebui să facă, în continuare, pași importanți în dezvoltarea unei relații pragmatice cu Germania, care este, fără îndoială, interesată de sud-estul european, cu bătaie spre Turcia și Orientalul Mijlociu, Germania asumându-și din ce în ce mai mult un rol politic global, pe măsura puterii sale economice.

● Marea Britanie

Referitor la Marea Britanie, situația nu este cu mult mai încurajatoare în privința integrării europene – dacă elementul predominant al politicii Franței este preeminență, cel al Marii Britanii este *independență*.

Oarecum izolată de continent, cu un număr ceva mai mic de schimburile umane, dezvoltarea atitudinilor europene în rîndul populației pare, în general, mult mai puțin avansată decât în alte state. Paradoxal, conducederea politică și populația se găsesc mai apropiată în atitudinile lor privind integrarea europeană decât în cazul Franței.

Unul din factorii majori care determină poziția Marii Britanii pare să fie faptul că Regatul Unit este un stat centralizat fără o Constituție scrisă. Puterea supremă, putem spune chiar absolută, aparține Parlamentului și pare dificil pentru mulți britanici să înțeleagă astăzi conceptul de federalism, cît și pe cel de subsidiaritate. În plus, tradițiile britanice sunt în favoarea unei dezvoltări evolutive și graduale în limitele nescrise dar respectate cu sfîrșenie ale obiceiurilor împărtășite, decât în favoarea ideii unei schimbări prin "nuante constituționale", care este mult mai răspîndită pe continent. Englezii manifestă, mai mult decât alții europeni, o reținere cu privire la renunțarea într-o oarecare măsură la controlul asupra propriului destin în favoarea structurilor birocratice de la Bruxelles – și nu pot fi condamnați pentru aceasta, deoarece, în timp ce atribuțiile birocratice de la Bruxelles au sporit, liderii politici europeni nu au stabilit un concept foarte clar privind forma pe care această Europă o va lua, atribuțiile pe care le va deține centrul și cum urmează a fi condusă în mod democratic Uniunea.

Spre deosebire de Franța, mai este vorba și de importanța deosebită pe care Marca Britanie o atrbuie legăturii transatlantice, cu SUA, care în viziunea britanică rămâne vitală pentru bunăstarea și siguranța Europei (occidentale). Desigur, sunt implicate aici și elemente de ordin sentimental ("popoarele anglofone" din Atlantic, puterea navală, rolul de catalizator al forțelor din exterior, care a apărut de secole Marii Britanii, apoi a fost cedat Statelor Unite). Nici interesul național direct nu ar trebui neglijat: pe scena politică, Marea Britanie s-a bucurat de o relație specială cu puterea conducătoare (SUA) și a avut avantaje de pe urma acesteia. De altfel, de foarte multe ori, privind probleme internaționale importante, Londra preia punctul de vedere american, iar cuvîntul Londrei este ascultat la Washington. De ce? Pentru că Londra privește cu suspiciune la moneda unică europeană, care ar însemna ultimul pas către uniunea politică, către o confederație sau federație europeană. Marca Britanie declară că dorește concurență, nu consens pe continent. Englezii privesc mai mult peste ocean decât peste

Canal, schimburile lor comerciale cu UE scăzînd în ultimii zece ani, în timp ce investițiile în SUA au înregistrat o creștere fantastică – în SUA locuiesc aproape un milion de cetățeni britanici.

În ce privește relațiile cu România și posibilitatea integrării acesteia în NATO și UE, Marea Britanie poate avea un cuvînt important de spus înțînd cont de relațiile sale speciale cu SUA. Este momentul abordării pragmatică a relațiilor externe ale României, cu un accent pe relațiile economice, politice și militare, iar Marca Britanie, "o țară ce încercă în această perioadă să-și definească un nou rol pe continent", ar putea fi unul din sponsorii Români privind integrarea în organismele euroatlantice. În același timp, România trebuie să se facă mai bine cunoscută în Marea Britanie, nu numai în mediile politice și diplomatice dar și economice, patronale, să actioneze de o asemenea factură încât cetățenii britanici să cunoască mai mult despre România.

Rolul și politica SUA

Mulți analiști și politicieni europeni le este greu să definească exact rolul și politica Statelor Unite în Europa, din cauza – potrivit unei formule consacrate – "combinării specifice de idealuri și egoism". Politica SUA privind Europa după cel de-al doilea război mondial s-a caracterizat printr-o continuitate remarcabilă, în posida speculațiilor europene de după alegerea unui nou președinte american, de aproape 50 de ani nu a existat nici o schimbare semnificativă în această politică. Desigur, această nu înseamnă că astfel de schimbări nu ar putea surveni în viitor – în acest caz, schimbarea ar fi consecința unei reevaluări fundamentale a situației, provocată în mod decisiv de atitudini și acțiuni europene.

Rolul și politica americană în Europa au fost determinate de patru factori majori:

- După cele două implicări tardive și costisitoare în cele două războaie mondiale, pe plan european (1917 și 1941) și retragerea "egoistă" din Europa în 1919, americanii au hotărît să rămână implicați în securitatea europeană pentru asigurarea stabilității și evitarea unui nou conflict. Implicarea SUA în cel de-al doilea război mondial a conținut și elemente idealiste, constituind în mod evident o îndepărtare de la poziția din 1919 și de la orice idee privind "fortăreața americană".

2. Rivalitatea creșcândă și relațiile din ce în ce mai dure cu Uniunea Sovietică și acceptarea de către America a rolului de "catalizator de forțe" în Europa Occidentală. Marea Britanie deține acest rol până în 1914, dar stația a fost preluată de SUA în mod definitiv în 1947, cînd englezii nu au mai putut face față conflictului din Grecia, cînd s-au dat "luptele subterane" din Turcia și Iran, americanii reușind să se impună. Doctrina Truman și Planul Marshall (1947) și mai apoi înființarea NATO (1949) au reprezentat mărturii clare ale noului rol american.

3. Al treilea factor este în strînsă conexiune cu cel anterior, și anume hotărîrea SUA de a stabiliza democrație vest-europene din punct de vedere politic și economic și de a-și pune forțele armate în apărarea lor. Din nou apar atât țeluri, cît și egoism. Telul principal era sprijinirea democrației (lucru cu tradiție îndelungată printre intelectualii americanii – ex.: "cele 14 puncte" ale lui Woodrow Wilson, în 1917 –, care au avut o importanță enormă pentru neamul românesc), dar era evident și interesul vital de a întări apărarea occidentală împotriva expansiunii Uniunii Sovietice.

Conflictul esențial între cele două superputeri era cu privire la Europa, avînd la mijloc Germania, care constituia atât prada, cît și mărul discordiei. Ambelor părți erau conștiente de faptul că nu puteau nici una permite celeilalte să dețină controlul total deoarece, pierzînd Germania, puteau pierde Europa, ceea ce însemna pierderea bătăliei – divizia Germaniei și a Europei era inevitabilă. Cu toate acestea, întinderea și forma implicării americane nu erau nici clare, nici prestabile. Era însă clară hotărîrea americanilor de a se implica pe scară largă; măsura (trupele americane de mare anvergură) și forma (NATO) au fost elaborate ca replică la posibilul conflict cu Estul și ca răspuns la cererile vest-europenilor. Si cum preînțimpinarea războiului a devenit un slogan european și pentru unii și pentru alții, orice război de proporții în Europa însemnă distrugeri în masă, prezența americanilor, inclusiv a armelor nucleare și implicarea în conflict aproape automată – prin integrare militară pe timp de pace – s-a impus de la sine. Apărarea Europei Occidentale și menținerea echilibrului în Europa a devenit, practic, apanajul exclusiv al NATO din momentul în care "Comunitatea de Apărare Europeană" a fost respinsă, în 1954, de Adunarea Națională a Franței. Începînd cu această dată, problemele de securitate se discutau la nivel transatlantic, în timp ce susținătorii integrării

vest-europene s-au decis pentru o abordare mai funcțională, axîndu-se cu succes pe integrarea economică. Astfel, în timp ce în planul securității se punea accentul pe dependența și cooperarea cu Statele Unite, în plan economic Europa Occidentală devinea treptat rivala SUA. În perioada Războiului Rece, această rivalitate a fost menținută sub control într-o oarecare măsură prin interdependență în planul securității. Cu toate acestea, la scurt timp după încheierea Războiului Rece, era evident că atât americanii, cît și europenii erau mult mai puțin dispuși să facă în continuare concesii pe altarul coeziunii transatlantice. Implicărea directă este că pentru slăbirea acestei coeziuni se poate folosi rivalitatea economică drept instrument de lucru valabil și pe piețele Europei Centrale și de Est, iar pentru menținerea relației trebuie acordată o atenție sporită aspectelor economice.

(continuare în numărul viitor)

DORU C. FRUNZULICĂ – graduated from the Faculty of Electronics and Telecommunications of Bucharest, holds a PG Diploma in Political and Economic Sciences from the University of Europe (Paris), a Bachelor of Science Diploma in International Affairs (Bucharest), graduated from the College of Strategic Studies and Defence Economics of the European Center for Security Studies George C. Marshall (Garmisch – Partenkirchen, Germany) and is preparing a Ph.D. thesis in "International Management". He works as a vice-president with the National Securities Clearing, Settlement and Depository Corporation and as a General-Director with the Romanian Insurances Institute. He represents as a spokesman the Romanian Employers Organization.

Note de lectură

ALBERT SPEER

Memorii

București, Editura Nemira, 1997, 2 vol., lei 70.000

După cartealui Joachim Fest despre al treilea Reich, tradusă în anii '70, aceasta este în ordine cea mai importantă apărută în limba română. Istoriografia celui de-al doilea război mondial este uriașă. În România, titlurile traduse nu sunt totuși prea numeroase. Bibliografie fundamentală a temei îl lipsesc încă lucrările lui Sherer, Bullock etc. Inițiativa editurii Nemira nu poate fi decât salutată. *Memorile* lui Speer se citesc, la 30 de ani de la apariția lor editorială în Germania, cu maxim interes. După atât timp, impactul emoțional a scăzut și ceea ce rămîne, pe un fundal istoric dramatic, este cuprins cu mai multă răceală. La începutul anilor '30, Speer este un tînăr arhitect provenind dintr-o familie burgheză înstărită. Nîmic din trecutul viitorului arhitect nu anunță atașamentul posibil la o mișcare totalitară. Descendent al unei familii burgheze înstărite și cu tradiție liberală, Speer se atașează de Hitler, fiindcă spune el – fascinat de acesta și încîntat de comenziile pe care le primește de la el. Cum își explică autorul acest fenomen la finalul experienței sale istorice alături de Hitler, Goering, Goebbels, Himmler, Bormann? Înțîi de toate, prin charisma lui Hitler. Magnetismul Führer-ului pare – unui spirit obișnuit cu disciplina, cu ierarhia germane – că ține loc de rațiune. Sunt apoi ambițiile sale de arhitect, setea lui de reușită profesională. Pe Speer îl fascinează ideea de a clădi o epocă, un stil. Si asta o poate face prin lucrările uriașe ordonate de cel de-al treilea Reich. El este prizo-

nierul acestor comenzi, se lasă îmbătat de ele. Ele trebuiau să-i supraviețuască, să configureze spațiul orașelor germane pentru 1000 de ani. Obsesia lui Hitler, arhitect ratat, este urbanismul. Conversațiile sale favorite sunt despre clădiri, mari artere, monumente etc. Hitler nu obosește niciodată să discute despre asta. Îi place să privească planuri, machete. Urbanismul este preocuparea secretă a tuturor dictaturilor. Aici se deschide un șir neîntrerupt de meditații pentru cititor, mai ales pentru cel avizat. Politica dă amprentă decisivă arhitecturii. Orașele născute sub dictaturi (Skt. Petersburg) sau prin ordin de sus (Washington, Brasilia) au trăsături distincte față de cele apărute și dezvoltate treptat, prin adaosuri (Londra, Paris). Alte meditații pe care le stîrnește cartea ar fi în legătură cu tehnocrati și puterea politică. Pot li ei exonerați de răspundere? Sunt ei în afara politicii? Pot ei să seruească orice fel de regim, indiferent de natura acestuia? Care este, finalmente, raportul dintre tehnocrati și politicieni, tehnocrati și putere? După 20 de ani de închisoare, conform sentinței din procesul de la Nürnberg, A. Speer pare că regretă participarea sa la regimul nazist. În ultimul său cuvînt la Nürnberg, în 1946, el spune: "Dictatura lui Hitler a fost prima și unuia stat industrial din această epocă a tehnicii moderne, o dictatură care, pentru a domina propriul popor, să servit la perfecție de toate mijloacele tehnice (...) prin utilizarea acestor mijloace (...) optzeci de milioane de oameni au putut fi aserviți voinei unui singur individ... Mijloacele respective au permis exercitarea unei supravegheri foarte ramificate asupra cetățenilor și păstrarea secretului cel

Religiosul, mitologul, ideologicul în simbioză cu științificul a

dat acestă oricare, a produs cupidoarele lagărelor de concentrare. Că acest trend nu a dispărut, e suficient să privim spre războiul civil din fosta Iugoslavie. și ceva mai departe, spre China, Cambodgia lui Pol Pot și Ruanda în anii trecuți. Nu mai amintesc de zecile de miliioane de victime ale Gullag-ului: represiunea stalinistă a fost produsă de acest amestec între ideologic și știință. Optimismul tehnologic al bolșevismului aliat cu ideologia modernizatoare și progresistă, a omului fără limite, a produs masacrele din Siberia, lagărele de concentrare, victimele foamei din anii '30, teroarea proceselor și epurărilor etc. *Memoriile* lui Albert Speer, dincolo de chestiunea dacă autorul este sincer în confesiunica sa, este un prilej fructuos de meditații istorice și morale.

Actor în procesul Pătrășcanu, Prima versiune a memoriilor lui Belu Zilber

București, Editura Humanitas, 1997, pag. 264, lei 25.000

Editat de Gheorghe Brătescu, căruia îi datorăm și prima versiune – *Monarhia de drept dialectic*, semnată Andrei Serbulescu –, versiunea originală a memoriilor lui Belu Zilber este pentru cercetătorii istoriei postbelice românești un eveniment. Manuscrisul are istoria și legenda lui. Autorul, ieșit din închisoare în august în 1964, este decis să clameze nedreptatea care i s-a făcut și să reabiliteze memoria lui Lucrețiu Pătrășcanu. Cum Ceaușescu vrea să scape de baronii vechi găzzi, de Alexandru Drăghici mai ales, contracandidatul lui la moștenirea puterii lui Dej, planul lui Belu Zilber pare a se realiza în 1967-68. Reabilitarea victimelor din procesul Pătrășcanu este însă mult mai limitată decât și-o ima-

ginase Zilber. El este contrariat de cererea care i se face de CC al PCR de a exprima regrete pentru faptul de a-l fi trădat pe Pătrășcanu și să împărtă astfel răspunderea pentru proces cu Dej, Drăghici, Nikolski etc. El este contrariat și de faptul că organizatorii procesului, cu unele excepții, erau în poziții puternice sau se bucurau de vite și pensii generoase. Este contrariat și de refuzul de i se aproba recompensele materiale la care legea îi dădea dreptul. "Solidaritatea în crimpă", pe care o teoretează în multe pagini, se dovedea puternică. Reabilitarea lotului Pătrășcanu nu fusese decit un alibi, un instrument al lui Ceaușescu pentru a scăpa de indezirabilul Drăghici și de a-și consolida puterea. Înțelegind acestea, și pentru a recupera măcar memoria, o parte din adevăr, Bellu Zilber își scrie memoriile. Din cîte știu, pînă astăzi sunt singurele memoriile unui comunist român, scrise în aceea perioadă. Omerta, legea tăcerii, era de extremă importanță pentru comuniști. Ieșirea din tăcere necesită un îndelung ritual, părăsirea unor multiple tabuuri și granițe. Bellu Zilber arde etapele în perioada 1968-70 și așterne pe hîrtie "secretele" detinute de el. Indiscret însă, el familiarizează pe mulți dintre cunoștuții săi cu preocupările sale. Așa încât, în 1970, Securitatea face o descindere, cu complicitatea unei doamne care îl frecventa des în epocă (implicată și în afacerea Ioanid, din 1959-60) și copiile manuscrisului dispar. Bineîntele, se simulează un jaf al unor banali hoți. Autorul încearcă să refacă manuscrisul, dar moartea îl împiedică să-l încheie a doua oară. După 1990, prin osteneala lui Gh. Brătescu, ambele versiuni văd lumenă tiparului.

Memoriile lui B.Z. sunt cît se poate de binevenite. Ele se citesc la 30 de ani de la scrierea lor cu ma-

xim interes. O minte strălucită, atrasă de paradoxuri și sarcasm, memorialistul scrutează cauzele propriei sale nenorociri. Arestat în 1947, el va fi unul dintre protagonistii procesului Pătrășcanu din 13-14 aprilie 1954 și va fi condamnat la muncă silnică pe viață. În timpul anchetei cedează fizic și acceptă să depună mărturie împotriva prietenului său, principală țintă a procesului înscenat la ordinele lui Dej. Zilber a fost el însuși un personaj paradoxal. Evreu, bolșevic din adolescență, recrutat ca agent sovietic, el este implicat într-o afacere de spionaj. Judecarea acestui proces în primăvara anului 1931 a făcut prima pagină a tuturor cotidianelor din epocă. Personajul central al afacerii, Victor Aradi, va fi împușcat în 1938, la Moscova, în cadrul proceselor "Marii terori". Departe de a fi tipul insului periferic, cenușiu, sectar, cum erau comuniștii, Bellu Zilber este un monden, întîlnit prin saloanele, redacțiile și cafenelele bucureștene. Scrie în multe gazete, este un expert economic căutat. El va fi suspectat de Dej că i-ar fi scris cărțile lui Pătrășcanu, așa cum lui Dej îi scrise broșura apărută în toamna 1944, *România azi* Ion Gheorghe Maurer. Altă acuzație care i s-a adus a fost că în 1930-1, cu ocazia anchetării lui, a devenit agent al Siguranței. Adevărul este că în anii '44-'47, comunist disciplinat, dădea informații sovieticilor (prin Petea Gonțearuc), inclusiv despre prietenii săi, disper. Bineîntele, se simulează un jaf al unor banali hoți. Autorul încearcă să refacă manuscrisul, dar moartea îl împiedică să-l încheie a doua oară. După 1990, prin osteneala lui Gh. Brătescu, ambele versiuni văd lumenă tiparului.

Memoriile lui B.Z. sunt cît se poate de binevenite. Ele se citesc la 30 de ani de la scrierea lor cu ma-

tiri. Conștiința lor vinovată î-a făcut să tacă. Amintirile apărute acum la editura Humanitas fac parte din familia rară a memoriilor lui Arthur London. Cartea poate fi pusă în apropierea depozitiilor unui Panait Istrati, Victor Serge, Arthur Koestler, George Orwell, Jorge Semprun etc. Cu siguranță, apariția lor în Occident în anii '70 ar fi făcut senzație. Acuitatea privirii sale, considerațiile despre comunismul românesc, despre Stalin și stalinism, portretistica sa casantă (Iosif Chișinevski, Miron Costinăescu, Gheorghiu Dej și alții) nu ar fi trecut neobservate. Anii '70 au fost și anii demarizării stîngii occidentale, anii dezbatelor în jurul scrierilor lui Soljenițin etc. Cartea sa, apărută într-o editură pariziană, ar fi fost cînd se poate de oportună. Incursiunea Securității a blocat această evoluție posibilă. Astăzi putem face numai o lectură de recuperare. Cu multe foloase ce-i drept...

Jurnal Alice Voinescu

București, Editura Albastros, 1997
pag. 880, preț nespecificat

Scriind acum doi ani la cartea mea despre procesul Noica/Pillat, am ajuns din aproape în aproape la d-na Maria Murnu, moștenitoarea legală a Alicei Voinescu. Dînsa mi-a dat să citeșc în copii dactilo transcrierile după jurnal. Cîteva mici fragmente am și reprodus în *Anatomia mistificării* (Humanitas, 1997). Prima însemnare este din 1929, ultima din 1961, ceea mai mult de 30 de ani. O oglindă plimbătoare de-a lungul unui drum lung, de la maturitate (AC are 44 de ani cînd începe să noteze) pînă la moarte. Două planuri sunt incluse. Unul al experienței personale și altul al fundalului istoric. Aceasta din urmă năvălește în însemnări, împinge autorei permanente acolade asupra

evenimentelor politice, diplomatici, militare. De la asasinarea lui I.Gh. Duca, Armand Călinescu, la mediul politic bucureștean cu legionari, lideri liberali, familia regală, la drama războiului, a ocupației sovietice și instalării regimului comunist, a vieții sub regimul Gh. Gh. Dej. O conștiință tot mai dramatică, deși nu lipsită de naivitate, surprinde derularea istoriei românești. Alice Voinescu este întîi de toate un intelectual de elită. Studiile în Germania, cunoștința cu marii profesori și gînditori din școala neokantiană, excelenta ei teză îi aduc o invitație în USA pentru a preda acolo. Deși știa că nu va găsi o catedră în România, iar cariera ei ar fi una periferică, provincială, se întoarce la București, din motive strict personale, logodna. Stello Voinescu, viitorul ei soț, este un personaj central al *Jurnal-ului*. După moartea sa, în octombrie 1940, toate însemnările sunt un dialog cu spiritul lui, un fel de halucinație. Precedentul îl găsim în ședințele de spiritism și în continuul dialog pe care BP Hasden le avea cu fiica sa Iulia, după moartea acesteia din urmă. Nu trebuie să ne gîndim la un puseu de nebunie al autoarei. Dimpotrivă. Luciditatea jurnalului cîștigă cu fiecare însemnare, odată cu singularitatea tot mai accentuată, bătrîneca, și mai ales cu înrăutățirea situației României. Este *Jurnalul* unei mari conștiințe, al unei femei fine și învățate. Aristocrată prin naștere, cu vocație pedagogică, plină de abnegare, personaj naiv și sofisticat în același timp, A.V. ne lasă un jurnal (cea mai importantă operă a sa) masiv, un document fără pereche. Martor neputincios al marilor seisme istorice din acest secol, *Jurnal-ul* este, odată cu apariția lui, un punct de reper. Natura apolitică, aşa cum o și recunoaște, nu o împiedică să dea dese tablouri ale stării de spirit ale unui moment istoric sau altul. "Zi mare, prin monstruozitatea politică omenești. Germania încheie pact cu Rusia și mai are obrazul să justifice acest act întemeiat pe structura comună a celor două popoare și pe vecchia lor amicitie. Atitudinea nemților e revoltătoare, chiar atinge culmea imoralității! E posibil să mai dureze mult această barbarie? Sper că Polonia nu și schimbă gîndul și că Franța și Anglia la fel. Nu cred că Hitler doare războiul, adică sunt sigură că moare de frică să nu se aprindă. Face totul ca să dea răspunderea pe alții. Dacă se convinge că Polonia reacționează, nu va îndrăzni să ia Danzigul. Intrarea în Ungaria mi se pare fantăzistă, deși azi totul e posibil. Nu pot înțelege cum la noi mai sunt oameni care îi admiră pe nemți. Au minte de sclavi și sunt fricoși."

Alice Voinescu ne introduce în lumea burgheză românească a anilor '30 și decimarea acestei lumi, în anii '40-50. Cei din jurul ei – prieteni, rude, studenți, cunoștințe – sunt adesea figuri cunoscute astăzi. Uneori, arta ei portretistică se impune în cîteva pagini. Portretele lui Gide, Iorga etc. sunt emblematice. Este apoi minuția, sensibilitatea cu care, spontan, descrie deosebitul unei clase, ofensiva regimului comunist. A.V. nu se victimizează, totul pare să fie vrerea lui Dumnezeu, a unei istorii inexorabile. E profund religioasă, practicantă ortodoxă neclintită toată viața sa. Tot ce se înțimplă nu este de cînd expresa voineții divine. Ei nu îrămîne decit să se roage. Ceea ce și face cu fervore. *Jurnal-ul* este un document inestimabil al lumii românești din perioada pe care o descrie, 1929-1961, și poate fi așezat, ca valoare, alături de memoriile lui Argetoianu, amintirile din închisoare ale lui Ion Ioanid și *Jurnalul scrisorii* al lui Nicu Steinhardt.

Stelian TĂNASE

Istoria României moderne sau tentația europenizării

În ultimii ani au fost publicate mai multe sinteze privind istoria României, marea lor majoritate punând accent pe perioadele modernă și contemporană. Chiar și atunci cînd reconstituirile au început cu antichitatea, ele aveau ca principal scop o mai bună cunoaștere a ultimelor două secole. A primat interesul de a dezvăluia mai ales acea zonă a trecutului despre care se știa că a fost mistificată cu bună știință în timpul celor două regimuri totalitare. A fost preferată nu atât examinarea într-un spirit critic a neajunsurilor sociale, economice și culturale ale României, cît mai ales recuperarea paginilor necunoscute privind cele patru dictaturi defuncte. Este adevărat, crizele contemporane erau și sunt în măsură să explice interesul pentru descrierea trecutului apropiat, în sensul aflarei unor răspunsuri plauzibile în legătură cu evoluția colectivității românești. O preocupare din ce în ce mai bogată pentru decodarea sensului istorico-filosofic și politic al conceptelor de etnic și națiune (pornind de la aceeași nevoie contemporană de cunoaștere a disfuncționalităților) reflectă o tendință nouă în cultura română. Mai mult, este de presupus că ea deschide șansa unei înțelegeri lipsită de complexe a identității colective și posibilitatea (în timp) redescoperirii ideii statului-națiune în acord cu terminologia folosită în țările europene. Spre devenire o realitate admisă de segmente întinse ale populației, un asemenea demers presupune reorientarea gîndirii politice și, deci, permisivitate față de o pedagogie reformatoare.

Alături de interesul pentru trecut subordonat timpului nostru există însă și alte modalități de a

scrie istoria, între ele excelind aceea interesată doar de îmbogățirea cunoașterii. Potrivit ei, proiectul istoricului este preocupat de o informare cît mai corectă a cititorului, rolul sentimentelor în acest caz fiind mult diminuat (dacă nu chiar anulat) prin sever control al afirmațiilor) în favoarea analizei și interpretării raționale. Pornind de la o asemenea acceptări a demersului recuperator, istoricul Keith Hitchins propune o imagine echilibrată despre trecutul României în secolele al XIX-lea și al XX-lea.

Tipărită în 1994 în limba engleză sub titlul *Romania 1866-1947*, în prestigioasa colecție "The Oxford History of Modern Europe" (colecție editată la Clarendon Press de Lord Allan Bullock și Sir William Deakin), carteَا lui Keith Hitchins nu este doar descriptor al trecutului românesc – în cazul de față, al formării statului român modern. Factologicul îi servește unei evaluări riguroase, formulării unor puncte de vedere care ies din perimetru doctrinar. Intenția sa este de a-și conduce cititorul în mod gradual la o cunoaștere cît mai plauzibilă. Prejudecătile, ca și rechizițiile, lipsesc cu desăvîrșire, chiar și atunci cînd în prim plan se află momentele tragice ale istoriei românești. Cantitatea de date pe care o invocă este utilă pentru publicul occidental căruia îi se adresează (prin ediția britanică) și care este prea puțin informat în ceea ce privește România. Mai apoi, aceeași metodă este favorabilă și cititorului român, privat adesea de informațiile reale cuprinse în statisticile privind mișcarea populației, ocupările, analfabetismul, diferențele de condiții de viață dintre mediul rural și cel urban, starea sănătății oamenilor, ponderea industrială în raport cu agricultura. Autorul se ocupă in-

* Keith Hitchins, *Romania 1866-1947*, București, Editura Humanitas, 1996

mic, respectiv prin sugerarea rolului acestor doi factori în deciziile politice. O pondere semnificativă în ansamblul volumului o are dezbaterea intelectuală, tensiunile ei. Pentru perioada interbelică, de pildă, controversele segmentului reprezentativ al vieții literare, jurnalistice, filosofice sunt evidențiate în strînsă conexiune cu mișcarea ideilor politice. De aici rezultă un real cîștig din punctul de vedere al înțelegerii fenomenelor de criză, perceprii corecte a atitudinilor de radicalism ideologic, precum și cunoașterii argumentate a înrudirilor reale ori fictive dintre cultura română și aceea occidentală. Fie că este vorba de problemele Vechiului Regat, de cele ale Transilvaniei sfîrșitului de secol al XIX-lea sau de fenomenele politice ale României anilor 1919-1940, societatea și economia ocupă un loc distinct.

Hitchins nu este doar descriptor al trecutului românesc – în cazul de față, al formării statului român modern. Factologicul îi servește unei evaluări riguroase, formulării unor puncte de vedere care ies din perimetru doctrinar. Intenția sa este de a-și conduce cititorul în mod gradual la o cunoaștere cît mai plauzibilă. Prejudecătile, ca și rechizițiile, lipsesc cu desăvîrșire, chiar și atunci cînd în prim plan se află momentele tragice ale istoriei românești. Cantitatea de date pe care o invocă este utilă pentru publicul occidental căruia îi se adresează (prin ediția britanică) și care este prea puțin informat în ceea ce privește România. Mai apoi, aceeași metodă este favorabilă și cititorului român, privat adesea de informațiile reale cuprinse în statisticile privind mișcarea populației, ocupările, analfabetismul, diferențele de condiții de viață dintre mediul rural și cel urban, starea sănătății oamenilor, ponderea industrială în raport cu agricultura. Autorul se ocupă in-

sistent de fenomenul social pe care istoricii români nu l-au luat suficient în considerare în scrierile lor. Cu ajutorul datelor, el este în măsură să explice în ce anume a constat înțîrzierea modernizării României. Vorbind despre foarte slabă reprezentare a clasei de mijloc astă înainte, cî și după unirea din 1918, despre relațiile de tip medieval pe care le înțelegea segmentul subînă al celor bogăți (moșierime, industriași, bancheri) cu marea masă, despre rolul puternic al culturii tradiționale practicată la sate și care a împiedicat schimbarea stilului de viață (îmbunătățirea metodelor agricole, modernizarea creșterii animalelor, comercializarea produselor), autorul observă cum o asemenea stare de lucruri a provocat mari dezechilibre economice și politice.

Nu este mai puțin adevărat că profesorul Hitchins este preocupat să prezinte toate acele progrese înregistrate în industrie, în mecanizarea agriculturii, în multiplicarea tranzacțiilor de mărfuri cu țările europene dezvoltate. El arată, de exemplu, cum industria anilor '20-30 devenise din ce în ce mai capabilă să asigure necesitățile consumatorilor, cum importurile de materii prime și de semifabricate creșteau în raport cu produsele manufacurate, cum anume populația urbană și-a dublat rolul în organizarea și conducerea economiei. Procesul de europenizare al unei țări agrare este urmărit mai ales prin prisma maturizării segmentelor sociale. Dacă mai sunt autori înclinați să accepte o imagine idilică a României interbelice sau alții care tind să minimalizeze aspirațiile europene ale societății românești, atunci, cu siguranță, ei se vor jena să o mai facă după lectura cărții *Romania 1866-1947*. Keith Hitchins invocă – de fiecare dată pe baza cercetării datelor și faptelor – astă părțile pozitive, cî și pe cele

negative ale trecutului românesc. El reface traseul unei evoluții contradictorii a țării în care, treptat, tentant a devenit modul de viață european. "România – scrie istoricul – a prezentat contrastul izbitor dintr-o înapoiere adînc înrădăcinată, pe de o parte, și înflorirea, chiar dacă inegală, a industrializării și urbanizării, pe de altă parte. Strucțura sa economică și socială a păstrat în linii mari configurația de dinainte de război. Agricultura a rămas baza economiei țării și organizația acesteia s-a schimbat prea puțin, în ciuda unei reforme agrare cuprinzătoare. Marea majoritate a populației a continuat să trăiască la țară și să-și obțină venitul în primul rînd din agricultură. În relațiile internaționale, România a rămas dependentă de Apus, o piață pentru produsele sale agricole și materiale sale prime și sursă pentru multe feluri de bunuri manufacture și de investiții de capital. Totuși, semnele de schimbare erau evidente." În aceeași ordine, autorul prezintă, cu spirit de discernămînță, împrejurările în care România s-a angajat în cele două războaie mondiale. El indică rolul excepțional al diplomației române atât în istoria Vechiului Regat, cî și în istoria României interbelice. Spre deosebire de alți istorici, Hitchins abordează chestiunea evreiască în România în timpul dictaturii lui Ion Antonescu, arătînd că aceasta fusese cea mai serioasă problemă a minorităților cu care se confrunta regimul.

Cred că prezenta monografie ar fi fost și mai bogată dacă s-ar fi delimitat mai categoric de abordările etno-naționale, încă foarte frecvente în istoriografiile central- și esteuropene. Probabil că interesul pentru reconstrucția istorică în funcție de varietatea culturală, de existența comunităților lingvistice și religioase minoritare, de varietatea tradițiilor regionale ar fi rotunjit

Victor NEUMANN

ROBERT**MUCHEMBLED*****Magia și vrăjitoria
în Europa din Evul
Mediu pînă astăzi***traducere de Maria
și Cezar Ivănescu

București, Editura Humanitas

1997, pag. 358, preț neprecizat

Volumul, coordonat de Robert Muchembeld, este o amplă sinteză constituată în zece capitole realizate de autori diferiți, care încearcă să traseze o linie roșie de-a lungul căreia s-au produs metamorfozele magiei, din Evul Mediu pînă în prezent.

Bazîndu-se pe o bogată documentație istorică și etnologică, autori evită cu talent astă de frecvența divagări și hazardare în onnică a multor specialiști din acest domeniu, menținându-se în același timp într-un registru nu prea indigest, în care erudiția ar putea sufoca interpretarea.

PAUL ZARIFOPOL***Pentru arta literară, I,***prefață de Al. Săndulescu
București, Editura Fundației
Culturale Române

pag. 416, lei 15.000

Deși considerat în primul rînd un teoretician literar, Paul Zarifopol a desfășurat și o amplă activitate de publicist, moralist, eseist politic și istoric al civilizației române, carte de față reunind colecții de texte publicate în timpul vieții.

Reflecțiiile asupra artei – privită ca un fenomen diferențiat de morală, filosofie și religie, într-un cuvînt despre autonomia esteticului, idee

îorescu – ocupă un loc central în cadrul volumului de față. De o extraordinară erudiție, Zarifopol a asigurat un suport filosofic analizelor sale; vorbind despre diferenția dintre eul social, condiționat istoric, și eul profund, dintre unitate și diversitate, recunoscînd aici cu ușurință amprenta intuiționismului bergsonian (prezenți și în opera lui Marcel Proust, pentru care Paul Zarifopol avea o adevărată venerație) și a freudismului.

Textele grupate în capitolul "Din registrul ideilor ginășe" amintesc de stilul moralistului Montaigne ori de al ironicului I.I.. Caragiale, prezintîndu-se tipurile umane contemporane epocii sale. Tot la acest capitol, vom descoperi și o altă fațetă a autorului – aceea de comentator politic – atunci cînd analizează criza parlamentarismului, autoritarismul birocratic și apelul la dictatură, cărora le opune liberalismul occidental, modernizarea politică și calea industrială de dezvoltare.

Măștile puterii
**NICCOLO MACHIAVELLI,
FREDERIC II,
BENITO MUSSOLINI**
trad. din lb. franceză de
Lăcrimioara Petrescu,
trad. din lb. italiană de
Nina Facon,
prefață de Ilvira Sorohan
Iași, Editura Institutul
European, 1996

Deși considerat în primul rînd un teoretician literar, Paul Zarifopol a desfășurat și o amplă activitate de publicist, moralist, eseist politic și istoric al civilizației române, carte de față reunind colecții de texte publicate în timpul vieții.

Reflecțiiile asupra artei – privită

ca un fenomen diferențiat de morală, filosofie și religie, într-un cuvînt despre autonomia esteticului, idee

împrumutată de la Titu Ma-

chiavelli, reprezentă opera de bază a cărții. Aici, statul – descris pentru prima dată în sensul său modern – nu poate exista fără persoana principelui, legătură în care regăsim unul dintre elementele fundamentale ale absolutismului.

În *Discursuri*, apărînd același gînditor, poporul roman devine comparabil cu soarta unui principie colletiv. Acest text este folosit de către unii comentatori în susținerea ipotezei că în spatele absolutistului Machiavelli s-ar ascunde de fapt un republican.

Ulterior, la ceea ce numim machiavelism, va apărea o contraparte – antimachiavelismul –, unele texte fiind scrise sub influența bisericii. Cel mai celebru dintre ele, reprobus în cartea de față, este considerat a fi cel scris în secolul al XVIII-lea de către Frederic II, la care colaboră și Voltaire. Păstrînd sistematic numerotarea capitoelor din *Principale*, acesta îl conibate pe Machiavelli opunînd lui virtù, ostil sentimentelor de umanitate și dreptate, virtutea.

În ultimul text din acest volum, semnat Benito Mussolini, se încearcă demonștrarea actualității *Principalei*, înțeleas în sensul de stat și aflat în opoziție față de dispersarea și inerția grupurilor. Ar trebui amintit aici faptul că fascismul italian a căutat un sens doctrinal și istoric nou și "stat puternic" al anilor 1920, misiunea sa inițială fiind reducerea multitudinii populare la unitatea etnică, lucrul ce explică într-un fel apelul la opera lui Niccolo

Deși acest volum ne prezintă textele a trei autori diferenți, practic, primul text – *Principale* – semnat Niccolò Ma-

VIRGIL NEMOIANU
**Jocurile divinității.
Gîndire, libertate
și religie la sfîrșit
de mileniu**

Cuvînt înainte de Ioan L. Ica JR
București, Editura Fundației
Culturale Române, 1997

pag. 280, preț neprecizat

Summary

2. <i>The Political Crisis</i>	Cristian R. Pîrvulescu	Stability without Majority?
7.	Gabriel Ivan	Three Perspectives
13.	Sabina Fati	The Role of Democrat Party
17.	Răzvan Dumitrescu	The Gearing of Coalition
<hr/>		
21. <i>China – a new Superpower?</i>	Michael Johnston & Yufan Hao	Surge of Corruption
30.	Vasile Ghețău	The Demographic Policy
34.	Teodora Moșoiu	A Possible Threat?
<hr/>		
37. <i>The Archives of Sfera Politicii</i>	Document	A Letter of King Michael
<hr/>		
39. <i>Debates</i>	Daniel Dăianu	Macroeconomics: Targets and Constraints
45.	Sorin Ionita	The Temptations of Perfectionism
<hr/>		
51. <i>International Politics</i>	Mircea Răceanu	The Year of 1997 in the Romanian-American relations: a Radical Turn or "Much noise for nothing" ?
54.	Doru C. Frunzulică	Western Powers and European Integration
<hr/>		
59. <i>Book Reviews</i>	Stelian Tănase	Albert Speer, <i>Memorii</i> , Actor în procesul Pătrășcanu, Prima versiune a memoriorilor lui Belu Zilber, Jurnal Alice Voinescu
62.	Victor Neumann	Keith Hitchins, <i>România – 1866-1947</i>